

UDK 262.12(497.5 Marča)"16"
929 Simeon, biskup "1611/1630"
izvorni znanstveni rad
primljeno: 1. rujna 2002.

Prvi marčanski grkokatolički biskup Simeon (1611.-1630.)

Zlatko Kudelić

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Autor analizira biskupovanje marčanskog grkokatoličkog biskupa Simeona, posvećenog u Rimu 1611. godine, koji je do 1630. godine upravljao grkokatoličkom Marčanskom biskupijom. Prikazuje vjerske i socijalne prilike u Hrvatsko-slavonskoj vojnoj krajini, napose u Varaždinskom generalatu. Osvrće se na dosadašnje historiografske rezultate glede istraživanja crkvene unije u Hrvatskoj u tom razdoblju i upozorava na otvorena pitanja o počecima unije u Krajini i Simeonovu biskupovanju. Na kraju članka iznosi nove zaključke glede početaka i rezultata unije i uloge biskupa Simeona u sjedinjenju pravoslavnih krajišnika Vojne krajine s Katoličkom crkvom.

1. Uvod

Počeci crkvene unije u Hrvatskoj u domaćoj se i inozemnoj historiografiji povezuju s posvećenjem grkokatoličkog biskupa Simeona (Vratanje) u Rimu 1611. godine i njegovim imenovanjem arhimandritom samostana Svetog Mihaela Arkandela u Marči, čime je i utemeljena grkokatolička Marčanska (Svidnička ili Platejska) biskupija.¹ Povijest ove biskupije i uloga njezinih biskupa u pokušaju sjedinjenja pravoslavnih kršćana koji su se početkom 17. stoljeća iz Osmanskog Carstva naseljavali na područje Vojne krajine privukli su pozornost većeg broja povjesničara i teologa, koji o grkokatoličkom biskupu Simeonu i počecima Marčanske biskupije nisu raspravljali isključivo na razini istraživanja dogmatsko-eklezioloških i liturgijskih razlika Katoličke i Pravoslavne crkve, nego u sklopu složenijih istraživanja procesa nacionalnih integracija hrvatskog i srpskog naroda, povijesti Vojne krajine u Hrvatskoj, kao i

¹ Grkokatolička Marčanska biskupija utemeljena je 1611. godine, kada je papa Pavao V. breveom "Divinae Maiestatis Arbitrio" grkokatoličkom biskupu Simeonu Vratani, koji je u Rimu pred kardinalom Robertom Bellarminom prihvatio uniju (sjedinenje) s Katoličkom crkvom, dodijelio biskupsku vlast u Ugarskoj, Slavoniji, Hrvatskoj i Žumberku, no njegovo je stvarno jurisdikcijsko područje u ondašnjoj Hrvatskoj obuhvaćalo teritorij Vojne krajine, u koju su naseljavani pravoslavni kršćani, pobjegli iz Osmanskog Carstva u Habsburšku Monarhiju, u izvorima najčešće zvani "Vlasima ili uskokima", a rjeđe "Servianima ili Rascianima". Nova je grkokatolička biskupija nazvana "Marčanskom" po mjestu Marči, smještenom između Ivanića i Čazme, gdje se nalazila srušena rimokatolička crkva Svih Svetih, koju je Simeon obnovio i kraj nje počeo graditi samostan Sv. Mihaela Arkandela, koji je postao sjedište nove biskupije, a rimska je kurija Simeonovu biskupiju do 1670. godine nazivala "biskupijom Uskočkih gora", odnosno "episcopatus Montis Feletrii", kad je marčanskog biskupa Pavla Zorčića imenovala naslovnim "platejskim" biskupom, pa su marčanski biskupi od te godine u Rimu službeo nazivani platejskim biskupima. Bečki je dvor Simeona nazivao "vlaškim" biskupom, a njegova nasljednika Maksima Predojevića "vretanijskim", naslovom podrijetlom iz terminologije Pečke patrijaršije, čiji su patrijarsi tim nazivom označavali zapadna područja izvan Osmanskog Carstva u kojima se se nalazili pravoslavni kršćani, odnosno područje Ugarske i Hrvatske.

istraživanja položaja Katoličke i Srpske pravoslavne crkve u sklopu političkih prilika na širem području jugoistočne Europe. Ovakav pristup problematici unije i počecima Marčanske biskupije posljedica je specifičnog poimanja ideje crkvene unije u srpskih povjesničara i teologa, koji su, polazeći od teze da je podređenost pravoslavnih kršćana jurisdikcijskoj vlasti pečkih patrijarha značila pripadnost srpskoj naciji već od vremena utemeljenja Pečke patrijaršije, uniju označavali sredstvom kojim je Katolička crkva uz pomoć državnih vlasti nastojala izbrisati srpsku nacionalnu svijest pravoslavnih kršćana ("Srba") naseljenih u 17. stoljeću u Habsburškoj Monarhiji i Mletačkoj Republici, te hrvatskih i nekih inozemnih povjesničara i teologa s druge strane, koji su uniji pristupali analizirajući dogmatske i ekleziološke razlike katoličkog Zapada i pravoslavnog Istoka koje je trebalo prevladati u interesu obnove crkvenog jedinstva, a malo pozornosti pridavali utjecaju hijerarhije i svećenstva Pečke patrijaršije na krajišnike Vojne krajine, pretpostavljajući da se o značajnijem utjecaju crkvene hijerarhije Pečke patrijaršije u Krajini može govoriti tek od pojave Arsenija III. Crnojevića u Monarhiji, i da tijekom 17. stoljeća veze marčanskih biskupa i krajišnika Vojne krajine s pečkim patrijaršima i episkopima nisu bitnije utjecale na percepciju Katoličke crkve i unije među pravoslavnim krajišnicima. U skladu s takvim polazištem srpska je historiografija povijest grkokatoličke Marčanske biskupije i početaka unije držala sastavnim dijelom povijesti Srpske pravoslavne crkve, odnosno povijesti srpskog naroda u Habsburškoj Monarhiji, a hrvatski i inozemni povjesničari su više pozornosti pridavali značenju pojma "Vlah" i analizama vojnih, društvenih i gospodarskih problema krajiškog prostora, ne ulazeći u polemike sa srpskom historiografijom o vjerskoj prošlosti Krajine i ne baveći se detaljnije pitanjem unije, pa čak ni kada su kao pokretači krajiških nemira spominjani i neki marčanski biskupi. Postojanje oprečnih teza o političkom i vjerskom položaju pravoslavnih kršćana Vojne krajine, njihovom podrijetlu i naseljavanju, kao i različitim pretpostavki o ciljevima unije, pokazalo je da je prijeko potrebno istraživati početke crkvene unije u Hrvatskoj u širem sklopu političkih zbivanja i društvenih promjena u Hrvatskoj i u njezinom okruženju, pa je ovaj rad o marčanskom grkokatoličkom biskupu Simeonu koncipiran tako da se prvo analiziraju dosadašnji historiografski rezultati, a zatim odnosi Katoličke crkve s pravoslavnim Istokom, napose s Pečkom patrijaršijom, jer su njezinim patrijaršima pravoslavni kršćani naseljeni u Vojnu krajinu bili podređeni u Osmanskom Carstvu, a oni su krajiško područje držali svojim jurisdikcijskim područjem. Središnja tema ovog rada, biskupovanje grkokatoličkog marčanskog biskupa Simeona, odnosno pitanje prihvaćenosti unije među pravoslavnim krajišnicima Vojne krajine prikazano je u sklopu političkih i društvenih previranja u Hrvatskoj i Europi, karakterističnih za vrijeme biskupa Simeona, među koje svakako pripada naseljavanje Vlaha i pokušaj hrvatskih staleža da ih podvrgnu pod svoju vlast, tzv. "restitucija Vlaha". Rješavanje toga problema zasjenilo je pitanje sjedinjenja s Katoličkom crkvom, ali i habsburški dvor prisililo na promjenu uobičajene politike podrške Katoličkoj crkvi. U posljednjem su poglavlju analizirane posljedice biskupske smjene 1630. godine u Marči za uniju i nastojanja hrvatskih staleža da obnove vlast u Varaždinskom generalatu. Takvim su pristupom navedenoj temi počeci crkvene unije u Hrvatskoj stavljeni u kontekst svih bitnih čimbenika

Od 1642. godine bečki je dvor marčanskim biskupima dodijeljivao naslov "svidničkih" biskupa, pozivajući se na patronatsko pravo koje su Habsburgovci imali kao nasljednici ugarskih kraljeva, a koje im je omogućivalo da sami imenuju biskupe u deset ugarskih biskupija, ali Sveta Stolica nikad nije prihvatila taj naslov. Opširnije: Janko ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII.*, Zagreb, 1926., 7.-21., 90.-105., 111.-113.; ISTI, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslavenskim zemljama", *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 1924., (1), 64.-81.; ISTI, "Marčansko-svidnička eparhija za vrijeme vladika Gabre i Vasilija Predojevića i Save Stanislavića", *Bogoslovska smotra*, Zagreb, 1925., (1), 33.-55.; Nicolaus NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae Sancti Stephani*, II, Oeniponte, 1885., 1058.-1059.; Josip UHAČ, *Marčanska biskupija*, Zagreb, 1996., 23.-33., 40.-49.; Dimitrije VITKOVIĆ, "Šta je negda bila Vretanija", *Glasnik istorijskog društva u Novom Sadu*, VII/1.-3., 1934., 83.

koji su utjecali na položaj prvog marčanskog biskupa Simeona i percepciju ideje sjedinjenja pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom, a koje su mnogi autori navodili vrlo selektivno, prilazeći nekim od tih pitanja s unaprijed stvorenim zaključcima, koji su vrlo uočljivi osvrnemo li se na najznačajnije rasprave i monografije koje su dosad objavljene o ovoj temi.

Prve podatke o marčanskom biskupu Simeonu iznio je Baltazar Adam Krčelić 1770. godine u djelu "De Regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares", u kojem je, zastupajući stavove hrvatskih staleža i zagrebačkih biskupa o naseljavanju Vlaha, početak unije povezo sa zagrebačkim biskupom Petrom Domitrovićem, koji je kaluderu bazilijancu Simeonu Vratanji dodijelio područje Marče, i priveo ga uniji s Katoličkom crkvom. Međutim, Krčelić je Simeonovo sjedinjenje s Rimom držao samo prividnim, pretpostavljajući da se on znao prilagoditi okruženju u kojem se nalazio, da bi ga u Peći držali pravoslavni, a u Krajini grkokatoličkim biskupom.² Osim Krčelića, marčanskog biskupa Simeona je spomenuo i Farlati u djelu "Illyricum sacrum", koji je zabilježio da je za života zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića određen prvi biskup grčkog obreda za "Vlahe ili Rasciane", koji su se naselili u Hrvatskoj i Slavoniji pod uvjetom da se odreknu "Focijeve šizme" i sjedine s Rimom. Za razliku od Krčelića, prvog marčanskog biskupa Simeona, kome je dao pogrešan naslov svidničkog biskupa, označio je iskrenim unijatom.³ Nešto opširnije podatke o počecima Marčanske biskupije pružilo je djelo Johanna von Csaplovicsa "Slavonien und zum Theil Croatien", objavljeno 1819. godine, u kojem je autor opisao prilike u sjevernoj Hrvatskoj u vrijeme postojanja Ilirskih pokrajina, ali utemeljenje Marčanske biskupije povezo je s odlukama sabora u Brucku na Muri 1578. godine, kad je određena godišnja novčana potpora malo poznatom pravoslavnom episkopu Gabrijelu.⁴ Njegovu je tezu o počecima Marče 1578. godine ponovio i austrijski znanstvenik J. H. Schwicker u djelu o uniji u Vojnoj krajini 1874. godine, koje je zapravo najvećim dijelom opisuje događaje iz druge polovice 18. stoljeća, optuživši habsburške vladare da su pod prevelikim utjecajem Rima napustili tolerantno držanje prema Srbima. Razlog takvu ponašanje našao je u nepovjerenju katoličkih vladara prema pravoslavni podanicima, koji su jednog zaštitnika vidjeli u ruskim carevima, a utemeljenje Marče krajem 16. stoljeća držao je dokazom dugotrajne prisutnosti pravoslavnih kršćana "srpske narodnosti" s ove stane Save.⁵

Austrijski isusovac N. Nilles upozorio je 1885. godine u djelu "Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani" na neodrživost nekih Csaplovicesvih i Schwickerovih teza, i potkrijepio svoje zaključke obilnom arhivskom građom koja nije bila poznata ranije, no njegovi zaključci nisu odmah bili prihvaćeni⁶, pa je Manojlo Grbić, autor opsežnog djela o Karlovačkoj metropoliji, zaključio da je Marčanska biskupija utemeljena 1597. godine, kad se u Varaždinskom generalatu pojavio malo poznati episkop Vasilije iz manastira Orahovice, tada pod osmanskom vlašću, i u tom događaju vidio je stvaranje prve episkopije Srpske pravoslavne crkve u Krajini. Grbić je biskupa Simeona držao samo Vasilijevim nasljednikom, koji je na to mjesto došao odlukom pečkog patrijarha Jovana, i napomenuo da krajišnici nisu bili upoznati s pregovorima oko unije, ali Simeona je ipak držao začetnikom marčanske grkokatoličke hijerarhije.⁷

² Balthasar Adam KERCHLICH, *De Regnis Dalmatiae, Croatiae, Sclavoniae notitiae praeliminares*, Zagrabiae, 1770., 431.-434.

³ Daniel FARLATI, *Illyricum sacrum*, V., Venetiis, 1775., 558.-585.

⁴ Johann VON CSAPLOVICS, *Slavonien und zum Theil Croatien*, Band II, Budapest, 1819., 10.-14., 18.-26.

⁵ Johann Heinrich SCHWICKER, *Zur Geschichte der kirchlichen Union in der croatischen Militärgrenze*, (Aus dem Archiv für österreichische Geschichte, III. Band, 2. Hälfte, besonders abgedruckt), Wien, 1874., 3.-5., 7.-16.

⁶ N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, II, 701-818, 1035-1037, 1058-1059.

⁷ Manojlo GRBIĆ, *Karlovačko vladicanstvo*, II, Karlovac, 1892., 188.-202.

Radovi spomenutih autora iz 19. stoljeća pokazali su da je o povijesti crkvene unije i počecima Marčanske biskupije postojalo dosta otvorenih pitanja, rješavanje kojih je bilo moguće samo opsežnijim istraživanjima dotad nekorištne arhivske građe. U prvoj polovici dvadesetog stoljeća važne su radove i zbirke izvora o povijesti Marčanske biskupije objavila dva istraživača, srpski povjesničar Aleksa Ivić i biskup grkokatoličke Križevačke biskupije Janko Šimrak; ti su radovi i objavljeni izvori bitno pridonijeli poznavanju grkokatoličke povijesti Marčanske biskupije. Za razliku od teze njegovih prethodnika da je Marčanska biskupija utemeljena već potkraj 16. stoljeća, Ivić je njezino utemeljenje odredio 1609. godinom, kad je pečki patrijarh Jovan posvetio tada još pravoslavnog episkopa Simeona "vretanijskim" episkopom, da bi, prema Iviću, zaštitio Srbe od utjecaja katoličkog svećenstva u Ugarskoj i Hrvatskoj, kojima su bili skloni krajiški vojni zapovjednici, zainteresirani samo za vojne potrebe Monarhije, pa su Srbima obećali slobodu veroispovijesti, ali ponovio je tezu o Simeonovu prividnom prihvaćanju unije. Kao i njegovi prethodnici, i on je Habsburšku Monarhiju označio državom u kojoj je postojala vjerska netrpeljivost, ali naglasio je da veze Pečke patrijaršije i Rima početkom 17. stoljeća nisu mogle uroditi prihvaćanjem unije zbog različitih očekivanja objiju strana u pregovorima, jer su srpski predstavnici računali na vojnu pomoć zapada ako prihvate uniju, te zaključio da je Rim nastojao širiti uniju uz pomoć državne vlasti, ali i da su marčanski biskupi samo formalno obećavali prihvaćanje sjedinjenja.⁸

Najvažnije i najiscrpnije radove o povijesti crkvene unije i Marčanske biskupije objavio je između 1924. i 1935. godine Janko Šimrak, biskup grkokatoličke Križevačke biskupije, koji su bili rezultat dugogodišnjih arhivskih istraživanja vatikanskih arhiva i arhiva Zagrebačke nadbiskupije, no ni njegovi radovi nisu obuhvatili cijelo razdoblje postojanja Marčanske biskupije.⁹ Početke unije i Marčanske biskupije Šimrak je povezao s djelovanjem zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića i ivaničkog župnika Martina Dubravića među pravoslavnim krajišnicima, te je odbacio tezu o prisilnom nametanju unije u Varaždinskom generalatu, navevši da su u proljeće 1611. godine održani pregovori između predstavnika zagrebačkog biskupa Domitrovića i Vlaha u Marči, na kojima se osim o pitanju crkvene desetine razgovaralo i o sjedinjenju s Katoličkom crkvom. Te je pregovore stavio u širi kontekst pregovora predstavnika Pečke patrijaršije i Svete stolice iz vremena patrijarha Jovana, i zaključio da je njihov cilj bila obnova ckenog jedinstva, a prvog marčanskog biskupa Simeona držao je iskrenim grkokatolikom, koji je bio prvi u nizu marčanskih grkokatoličkih biskupa, kojih je prava rimska kurija uvijek štitila. Neuspjeh unije u razdoblju nakon biskupa Simeona Šimrak je objasnio sporom oko crkvene jurisdikcije između marčanskih i zagrebačkih biskupa, koji je završio pretvaranjem marčanskih biskupa u vikare zagrebačkih biskupa, što su iskoristili pravoslavni pečki patrijarsi da bi uniju predstavili kao sredstvo za pretvaranje krajišnika u podložnike zagrebačkih

⁸ Aleksa IVIĆ, *Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju - Prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 16. i 17. veka*, Sremski Karlovci, 1901., 45.-58.; ISTI, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba tokom XVII. veka", *Vjesnik Kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, XVIII./1916., br. 2., 1-21.; ISTI, "Marčanska episkopija od Simeona Vratanje do Gavrila Predojevića (1609.-1642.)", *Brastvo*, XVII. /1923., 156.-165;

ISTI, "Jurisdikcija slavonskih plemića i srpski doseljenici od 1598. do 1630. godine", *Prilozi književnosti, jezika, istorije i folkloru*, 2., Beograd, 1922.

⁹ Janko ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije i crkvene unije u jugoslavenskim zemljama", *Bogoslovska smotra*, 12./1924, br. 1., 64.-81.; br. 2., 160.-187.; br. 3., 286.-311.; br. 4., 412.-446.; ISTI, "Marčansko-svidnička eparhija za vrijeme vladike Gabre i Vasilija Predojevića i Save Stanislavića", *Bogoslovka smotra*, 13/1925., br. 1., 33.-55.; ISTI, "De relationibus Sanctae Romanae Sedis Apostolicae et Slavorum Meridionalium saeculo septimo decimo et decimo octavo (secundum selecta documenta nondum edita ex tabulariis Romanis Vaticanis et Sacrae Congregationis De Propaganda Fide)", *Bogoslovska smotra*, 13/1925., br. 2.-3., 287.-344.; ISTI, Marčanska eparhija. Vladika Gabre Mijakić, *Bogoslovska smotra* 18/1930., br. 1., 31.-73.; 19, br. 1., 1931, 17-50; br. 2, 147-191; ISTI, *De relationibus Slavorum Meridionalium cum Sancta Romana Sede Apostolica saeculis XVII. et XVIII.*, Zagreb, 1926.

biskupa, koja je pretpostavljala i napuštanje liturgijskog jezika, postojećih običaja i obreda istočnih kršćana.¹⁰

Teze Alekse Ivića o Marčanskoj biskupiji kao prvoj biskupiji Srpske pravoslavne crkve u Monarhiji, i o Simeonovu prividnom prihvaćanju unije da bi zadržao biskupski položaj u Marči ponovio je i Radoslav Grujić i knjizi o Pakračkoj eparhiji, u kojoj je vrlo iscrpno obradio povijest Marčanske biskupije kao srpske pravoslavne episkopije sve do njezina ukidanja tijekom vladavine Marije Terezije¹¹. Jovan Radonić je u opsežnom djelu o odnosima rimske kurije i južnih Slavena od 16. do 19. stoljeća Simeonovo biskupovanje analizirao rabeći građu koju je objavio J. Šimrak i radove prijašnjih istraživača, te zaključio da je Simeon odlučio prihvatiti uniju zbog malobrojnosti pravoslavnih kršćana u njegovoj biskupiji u odnosu na katolike, ali da nije namjeravao prekinuti veze s Pečkom patrijaršijom. Prema Radoniću je mišljenju Simeon mogao biti zadovoljan unijom jer je sačuvao crkvenoslavenski jezik u bogoslužju, pravoslavni obred(!) i julijanski kalendar, a hrvatsko je plemstvo držao odgovornim za upućivanje tužbi protiv pravoslavnih svećenika u Krajini Rimskoj kuriji, jer su baš pravoslavni svećenici predvodili krajišnike u borbi protiv zahtjeva plemstva i zagrebačkih biskupa.¹²

Nakon Grujićevih i Radonićevih djela srpski su povjesničari i teolozi u radovima o ovoj problematici samo ponavljali već iznesene negativne stavove o uniji kao sredstvu kojim je trebalo uništiti srpsku nacionalnu posebnost i autonomiju obećanu carskim povlasticama u Ugarskoj i Hrvatskoj, odnosno o Vojnoj krajini kao srpskom području u Hrvatskoj u 17. stoljeću. Ni u Hrvatskoj se nije pojavio istraživač koji bi nastavio Šimrakova istraživanja.¹³ Idući važniji rad o ovoj temi napisao je tek 1954. godine na talijanskom jeziku Josip Uhač, a hrvatski se prijevod pod naslovom "Marčanska biskupija (eparhija)" u Hrvatskoj pojavio tek 1996. godine. Uhačevo djelo većim se dijelom bavilo istim problemima koje su obrađivali prethodni autori, a u velike se oslanjao na Šimrakove radove i njegove zaključke, pa je prihvatio Šimrakovo mišljenje o počecima unije u ožujku 1611. u Marči i naveo da je prvi marčanski biskup Simeon došao iz manastira Remete, tada pod osmanskom vlašću. Zaključivši da Rim nije potpuno uvažavao odredbe kanonskog prava prilikom potvrđivanja marčanskog biskupa Simeona jer ga nije proglasio vikarom određenog rimokatoličkog biskupa, nego ga je vjerojatno držao naslovnim biskupom nekog sjedišta odijeljenog od Katoličke crkve, Uhač je ponovio Šimrakov zaključak da je rimska kurija branila vjersku samostalnost vlaške zajednice u Hrvatskoj.¹⁴

¹⁰ J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 1924., br. 2., 174.-186.; br. 3., 307.-311.; br. 4, 413.-418.; J. ŠIMRAK, "Marčansko-svidnička eparhija", 1925, 1, 47-53; 2-3, 297-320; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 5.-22., 114.-144.

¹¹ Radoslav M. GRUJIĆ, *Pakračka eparhija. Istorijsko-statistički pregled. Spomenica o srpskom pravoslavnom vladicianstvu pakračkom u slavu četrdesetogodišnjice episkopstva, šezdesetogodišnjice svešteničke službe, i osamdesetpetogodišnjice života vladike Mirona*, Pakrac, 1930. Osim ovog opširnog, Grujić je objavio i nekoliko kraćih radova o Marčanskoj biskupiji i uniji, vidi: R. GRUJIĆ, *Propast manastira Marče*, Zagreb, 1908.; R. GRUJIĆ, "Marčanska eparhija", *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, sv. II., Zagreb, 1926., 780.-781.; R. GRUJIĆ, *Marčanska unija i unija u Žumberku*, Sremski Karlovci, 1938.; R. GRUJIĆ, "Marčanska unija", *Crkva-kalendar Srpske pravoslavne patrijaršije*, 1939., 52.-57.

¹² Jovan RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje od XVI. do XIX. veka*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja CLV, Odeljenje društvenih nauka, Nova serija, knjiga 3., Beograd, 1950., 3.-10., 44.-45., 51.-80.

¹³ Dušan KAŠIĆ, *Srbi i pravoslavlje u Slavoniji i sjevernoj Hrvatskoj*, Zagreb, 1967.; ISTI, *Srpski manastiri u Slavoniji i Hrvatskoj*, Beograd, 1971.; D. KAŠIĆ, *Otpor Marčanskoj uniji. Lepavinsko-severinska eparhija*, Beograd, 1986.; M. RADEKA, *Srpska naselja i crkve u sjeverozapadnoj Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1988.; Milan RADEKA, *Srbi i pravoslavlje Gornje krajine*, Zagreb, 1963.; M. RADEKA, *Gornja krajina ili Karlovačko vladicianstvo*, Zagreb, 1975.; Slavko GAVRILLOVIĆ, *Iz istorije Srba u Hrvatskoj, Slavoniji i Ugarskoj (XV.-XIX. vek)*, Beograd, 1993., 28.-31.; Đoko SLLJEPČEVIĆ, *Istorija Srpske pravoslavne crkve*, I-II., München-Düsseldorf, 1966.-1978.

¹⁴ Josip UHAČ, *Marčanska biskupija (eparhija). Neki povijesno-pravni pogledi*, Zagreb, 1996., 21.-39.

Posljednje važnije djelo o problematici unije i Marčanske biskupije jest djelo Nike Ikića "Pojam "unija" u procesu nastajanja unijatske dijeceze Marča (Križevci)", objavljeno 1989. godine na njemačkom jeziku, u kojem je autor nastojao analizirati ekleziološko-juridičko značenje pojma unije tijekom postojanja Marčanske biskupije, uzimajući u obzir i širi kontekst povijesti Vojne krajine. Ikić je odbacio tezu srpske historiografije o utemeljenju Marčanske biskupije prije 1611. godine odlukom pečkog patrijarha i prisilnom nametanju unije, držeći da prisilno nametanje unije na području Krajine nije bilo moguće provesti zbog otpora vojnih vlasti bilo kakvim postupcima koji su mogli izazvati nemire među krajišnicima, a odbacio je i tezu da su svi marčanski biskupi bili pravoslavni, jer habsburški vladari nisu bili spremni potvrđivati pravoslavne ("raskolničke") episkope u državi. Držeći Simeonovo posvećenje u Rimu samo crkveno-pravnim priznanjem procesa unije, ali ne i njezinim završetkom, upozorio je na različito poimanje unije u Hrvatskoj kroz čitavo 17. stoljeće na katoličkoj i pravoslavnoj strani, te zaključio da je početkom 17. stoljeća postojalo "kristocentrično" shvaćanje jedinstva, u kojem se nisu naglašavale razlike, nego se uvažavali istočni obred, slavenski jezik u liturgiji i korištenje julijanskog kalendara; djelovanjem zagrebačkih biskupa Benedikta Vinkovića i Petra Petretića sredinom 17. stoljeća je u prvi plan stavljen pravni i legalistički koncept unije, kojemu je načelo bila uniformnost u pravnim normama, pa se unija približila pojmu rekatolizacije.¹⁵

Zajednička karakteristika većine radova o Marčanskoj biskupiji nastalih nakon 1945. godine, koje su objavili hrvatski i inozemni povjesničari i teolozi, bilo je učestalo pozivanje na radove Janka Šimraka i ponavljanje većeg broja njegovih teza, koji nisu dopunjavani rezultatima novih arhivskih istraživanja, pa je povijest Marčanske biskupije u prvoj polovici 18. stoljeća ostala slabije istražena. I među povjesničarima Vojne krajine mogu se pronaći već pretrhodno iznesene teze o prividnom prihvaćanju unije marčanskih biskupa, odnosno o uniji kao sredstvu pokmećivanja,¹⁶ o vjerskim progonima kojima su Vlasi bili izloženi i o Marčanskoj biskupiji kao pravoslavnoj biskupiji čiji je biskup Simeon samo prividno prihvatio uniju,¹⁷ Marčanskoj biskupiji kao crkvenoj organizaciji pravoslavnih Vlaha u Slavanskoj krajini¹⁸, odnosno teza o utemeljenju Marčanske biskupije 1595. godine, kada je general Sigismund Herberstein primio vlaški episkop Vasilija.¹⁹ I autori novijih radova o Vojnoj krajini većinom su se oslanjali glede početaka unije i pojave pravoslavlja u Krajini na dosad objavljane radove srpske historiografije, iz kojih su zaključke nekritički preuzimali.²⁰

¹⁵ Niko IKIĆ, *Der Begriff "Union" im Entstehungsprozess der unierten Diözese von Marča (Križevci)-Eine ekklesiologisch-juridische Untersuchung auf Grund einer geschichtlichen Darlegung*, St. Ottilien, 1989., 36.-45., 126.-134., 152.-192., 215.-236., 246.-286.

¹⁶ Branko SUČEVIĆ, Razvitak "vlaških prava" u Varaždinskom generalatu", *Historijski zbornik*, VI, 1953., 49.

¹⁷ Fedor MOAČANIN, "Ostaci ostataka" Hrvatske u borbi za opstanak, *Historija naroda Jugoslavije*, sv. II, Zagreb, 1959., 699.-702.; ISIL, "Vojna krajina do kantonalnog uređenja 1787.", *Vojna krajina. Povijesni pregled-historiografska rasprava*, (gl. urednik Dragutin PAVLIČEVIĆ), Zagreb 1984., 41.-42..

¹⁸ Nada KLAJIĆ, *Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI. i XVII. stoljeću*, Nolit, Beograd, 1976., 140.

¹⁹ Vjekoslav KLAJIĆ, *Povijest Hrvata*, sv. V., Zagreb 1974., 518.-520., 670.-671.; Ferdo ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, ur. Trpimir Macan, Zagreb 1975., 349.-352.; Dominik MANDIĆ, *Hrvati i Srbi - dva stara i različita naroda*, Zagreb 1990., 202.

²⁰ Gunther Erich ROTHENBERG, *The Austrian Military Border in Croatia 1522-1747*, Urbana-Illinois, 1960.; Peter KRAJASICH, *Die Militärgrenze in Kroatien*, Wien, 1974; Karl KASER, *Slobodan seljak i vojnik I-II*, Zagreb 1997..

2. Katolička crkva i istočno kršćanstvo krajem 16.

i u prvim desetljećima 17. stoljeća

Iako je na saboru u Firenzi 1439. godine postignuta unija s predstavnicima istočnih crkava, a između 1442. i 1445. godine prihvatili je i Armenci, Kopti, sirijski jakobiti i skupine ciparskih nestorijanaca i maronita, ona nije dugo trajala, jer su je u pravoslavnim zemljama doživjeli kao napuštanje ("izdaju") pravoslavlja, a osmanska su osvajanja u kasnijim razdobljima privremeno potisnula pitanje sjedinjenja crkava.²¹ Zbog tih je okolnosti postalo jasno da je uniju trebalo ostvariti drugim načinom, a jedan od njih bilo je sjedinjenje pojedinih istočnih crkava ili samo jednog dijela hijerarhije i vjernika neke od pravoslavnih crkava, koji su pokazali interes za uniju. Taj je način sjedinjenja ovisio o trenutačnim prilikama i o utjecaju katoličke hijerarhije na nekim područjima, koja je težila pridobiti skupine pravoslavnih kršćana i njihova svećenstva za uniju, a lokalna je katolička hijerarhija nastojala u tom slučaju sebi podrediti grkokatoličku hijerarhiju. U praksi se pokazalo da je tako sklopljena unija bila vrlo krhka, a opstajala je samo ako je sklopljena neposredno sa središnjom upravom Katoličke crkve ili njezinim predstavnicima, koji nisu pripadali krugu lokalne rimokatoličke hijerarhije. U katoličkim se krugovima kao najprihvatljivije rješenje držalo sklapanje unije samo nižeg klera i naroda, kojem je ostavljen obred, a izostavljani su vrhovni vjerski poglavari - patrijarh, i pravoslavni episkop kao lokalni poglavari čiju su jurisdikciju ranije prihvaćali vjernici. U Katoličkoj je crkvi ovaj način sjedinjenja ozakonio papa Klement VIII. 1596. godine breveom "Perbrevis instructio", koji se odnosio na tzv. Italo-Grke, pravoslavne kršćane koji su došli iz Grčke, a bili su smješteni u južnoj Italiji. Prema toj preporuci sakramente grčkog obreda dijelio je grkokatolički biskup, ali on je imao samo vlast reda (potestas ordinis), ali ne i vlast upravljanja (potestas jurisdictionis). Svećenici i narod potpali su pod jurisdikciju rimokatoličkih biskupa, no taj je način sjedinjenja pravoslavnim kršćanima bio najmanje prihvatljiv, jer je značio potpuno nijekanje crkve kao ustanove kojoj su pripadali. U praksi se pojam sjedinjenja nije puno razlikovao od obraćenja na katoličanstvo, a rimokatolički su biskupi, primjerice u Dalmaciji, nastojali promicati takva obraćenja kad su u Kandijskom ratu pravoslavci počeli dolaziti na područja njihovih biskupija. Obraćenje se moglo provesti prihvaćanjem katoličke nauke i rimokatoličkog obreda, ili zadržavanjem vlastitog obreda i samo prihvaćanjem katoličke nauke, no pravoslavni su vjernici, zbog loše upućenosti u vjerska pitanja i nerazumijevanje dogmatskih razlika, bile bliže osobe koje su pripadale istom obredu nego one koje su ispovijedale isto vjerovanje. Katolički biskupi u mletačkoj Dalmaciji tijekom Kandijskog rata bili su skloniji prevođenju na rimokatolički obred zato što su na taj način htjeli spriječiti uplitanje kaludera i episkopa Pečke patrijaršije na vjernike, koji su se, čim bi se pojavili pravoslavni svećenik ili episkop podređen pečkom patrijarhu, u najvećem broju vratili u pravoslavlje i prihvatili pravoslavnu crkvenu hijerarhiju.

²¹ Prema poimanju Katoličke crkve unija (sjedinjenje) jest crkveno-pravni akt kojim se uspostavlja zajedništvo pojedinih istočnih crkava s univerzalnom, Katoličkom crkvom, čiji je poglavari rimski biskup. Klasičnim se oblikom unije držala opća unija svih istočnih crkava, zatim svih crkvi jednog obreda ili cijele autokefalne crkve, no u stvarnosti je uniju najčešće prihvaćao samo dio hijerarhije i vjernika. Prihvaćanje unije bilo je određeno raznim čimbenicima, a većinom su je predlagali katolički misionari, a samo je u rijetkim slučajevima crkvena hijerarhija neke od istočnih crkava planirala sjedinjenje s Rimom. Gotovo uvijek presudnu je važnost za uspjeh unije imala podrška državnih vlasti, a zaključivanju unije prethodili su pregovori s Rimom. U nekadašnjoj je Ugarskoj uniju sklapao ugarski primas i nadbiskup Grana kao legat Svete Stolice izravno s carem u Beču, i tek onda obavještavao Rim. Rim je od pravoslavne hijerarhije i vjernika kao uvjet za sjedinjenje zahtijevao prihvaćanje papina prvenstva i ostalih odredbi Firentinskog sabora iz 1439. godine, a u 17. stoljeću su se uz papino prvenstvo kao uvjeti spominjali prihvaćanje katoličke nauke o čistilištu, uporaba beskrasnog kruha i izlaženje Duha Svetoga iz Oca i Sina (Filioque). Opširnije: *Lexicon für Theologie und Kirche*, Freiburg, 1966., Band X., 502.-503.; Hubert JEDIN, *Crkveni sabori*, Zagreb 1980., 13.-43.; *Velika povijest Crkve V.*, sv. 5, Zagreb, 1978., 172.-211.; N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, sv. I., 224.-226.

Glede tih pitanja valja naglasiti da je već papa Pio IV. bulom "Romanus Pontifex" od 16. veljače 1563. podredio jurisdikciji rimokatoličkih biskupa istočne kršćane ("Grke"), koji su boravili u njihovim biskupijama, zapovijedivši im da budu poslušni biskupima kao poglavarima i pastirima duša, a 16. veljače 1564. , potaknut pritužbama rimokatoličkih biskupa, ponovno je potvrdio prava latinskih biskupa na jurisdikciju nad istočnim kršćanima koji su se nalazili na području rimokatoličkih biskupija²²

Provođenje papinskih odluka o novom načinu sjedinjenja u stvarnosti je ovisilo o postojećim prilikama i interesima država, primjerice Mletačke Republike i Habsburške Monarhije, koje su bile stalno izložene osvajačkim pohodima Osmanlija, a Sveta je Stolica u tom razdoblju očekivala da će nanošenje vojnog poraza Osmanlijama, koji bi ih potisnuo s osvojenih područja, otvoriti put sjedinjenju pravoslavnih kršćana s Katoličkom crkvom, pa je nastojala privoljeti europske vladare na stvaranje koalicije kršćanskih država protiv zajedničkog neprijatelja. Međutim, u promijenjenim političkim okolnostima od sredine 15. i tijekom 16. stoljeća zapadno je kršćanstvo počelo gubiti snagu djelotvornog pokreta za borbu protiv Osmanlija zbog međusobnih sukoba zapadnoeuropskih država, koje ni papinski pozivi nisu uspjeli potaknuti na zajedničku suradnju. U tom je razdoblju ideja o protuturskoj ligi bila konstanta rimske europske politike i njezin je uspjeh bila i pobjeda ujedinjenih kršćanskih snaga nad osmanlijskom flotom 1571. godine kod Lepanta, u vrijeme pontifikata pape Pija V., a u 17. stoljeću 1683. godine pod Bečom, za pontifikata Inocenta XI. No, uspostavljanje diplomatskih odnosa Francuske i Osmanskog Carstva tijekom vladavine Francoisa I., sklapanje mira između Venecije i Osmanlija za pontifikata pape Grgura VIII., i dogovoreno primirje Španjolske, vodeće katoličke sile, s Portom jasno su pokazali da su se zapadni vladari, narodi i države odrekli tradicionalno povijesne misije na istoku, pa su nade za pokretanje protuosmanlijskog pohoda polagane u Poljsku, koja zbog unutarnjeg razdora i napetosti nije bila spremna zaratiti protiv Osmanlija, pa se držala neutralno. Zbog takvih se okolnosti interes zapada okrenuo Rusiji, čija je Crkva odlučno odbacila ideju o sjedinjenju s rimokatolicima i iskoristila nepovoljno stanje u Carigradu da se osamostali od Carigradske patrijaršije. Padom Carigrada pod osmansku vlast Moskva je, prema ondašnjoj ruskoj teologiji, postala "Treći Rim", što je jasno istaknuto pri uspostavi Moskovske patrijaršije 1589. godine, a još je pri ustoličenju cara Fjodora III. 1584. godine, novi car nazvan rimskim grčkim carem, i carem svih kršćana, uz obrazloženje da je prvi Rim pao pod Apolinarovom herezom, drugi su zauzeli bezbožni Turci, a treći je bila Moskva, stup pravovjerja, napomenuvši da četvrtog Rima više neće ni biti. Sveta je Stolica dugo negirala ovaj aspekt ruske religiozne svijesti, pozivajući više puta ruskog cara da prekine veze s Carigradom i prikloni se Petrovim nasljednicima, no ruska je strana željela što više oslabiti utjecaj Carigrada u pravoslavnom svijetu i zadobiti vodeću ulogu među pravoslavnim kršćanima.²³ Pape Pio IV. i Pio V. uzaludno su pokušavali uspostaviti veze s ruskim carevima, nadajući se da će ih pridobiti za uniju na načelima odluka Firentinskog sabora, pa su veze uspostavljene tek 1581. godine, dolaskom poslanstva cara Ivana Groznog u Rim, koji je tražio posredništvo pape Grgura XIII. u mirovnim pregovorima s Poljskom. Iako su Rusi ponudili sklapanje protuturske koalicije, u njihovim prijedlozima nije bilo govora o vjerskim pitanjima. Kao posrednik u pregovorima Rusa i Poljaka u ime Rima bio je određen Antonio Possevino, osobni tajnik isusovačkog generala Mercuriana, a drugi je član Possevinova poslanstva u Rusiju bio hrvatski isusovac

²² Mile BOGOVIĆ, *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*, Zagreb, 1993., 24.-25., 106.-107., 120., 144.-146.

²³ Tonči TRSTENJAK, "Aleksandar Komulović kao mogući uzor Jurju Križaniću u politici i crkvenom jedinstvu" *Zbornik Zavoda za povijesne znanosti istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti posvećen Jurju Križaniću povodom 300. obljetnice smrti, 1683.-1983.*, vol. 14., Zagreb 1986., 286.-287.; H. SCHAEDELER, *Moskau, das Dritte Rom*, Darmstadt, 1957; W. LETTENBAUER, *Moskau, das dritte Rom*, München, 1961.

Stjepan Drenoczy, rodom iz Zagrebačke biskupije. Papa Grgur XIII. u pismenom odgovoru Ivanu Groznom kao središnje pitanje postavio je crkveno jedinstvo, no iako je Possevino uspješno posredovao u mirovnom ugovoru Poljaka i Rusa, poticanje rasprave o uniji zamalo ga je stajala života, jer je ruski car Ivan Grozni reagirao izrazito negativno na papin primat, pa je rasprava o vjerskim razlikama ubrzo napuštena, a car je jedino prihvatio ideju o protuturskom savezu, i to pod uvjetom da u njemu sudjeluju svi europski kršćanski vladari, što je bilo neostvarivo.²⁴ Nakon ovog neuspjeha u vrijeme pape Grgura XIII. novi su se poticaji za obnovu veza s Rusijom pojavili početkom pontifikata pape Klementa VIII. (1592.-1605.), koji je, suočen s osmanlijskom navalom na Bihać i njegovim padom, pokušao potaknuti Veneciju da pomogne caru Rudolfu II. u borbi protiv Osmanlija, te se okrenuo španjolskom kralju Filipu II., iako je ovaj ratovao s Francuskom, a jedno je poslanstvo poslano i u Perziju. U tim planovima Klement VIII. nije zaboravio ni Rusiju ni Poljsku, pa je, želeći stvoriti širu protutursku koaliciju, u Erdelj uputio prepošta kaptola Sv. Jeronima, splitskog svećenika Aleksandra Komulovića, da pregovara s Sigismundom Bathoryjem o prilikama u Vlaškoj, Moldaviji i Transilvaniji, i o mogućnostima stvaranja saveza protiv Osmanlija. Dok je boravio u tim krajevima, Komulović je primio zapovijed da produži u Moskvu i pokuša ruskog cara pridobiti za rat protiv Osmanlija, no iako je papa isticao ruskom caru da će porazom Osmanlija Carigrad pasti u ruke ruskim carevima, kojima i pripada po nasljednom pravu, i da će im pripasti slava i zahvalnost naroda koje će osloboditi od osmanlijske vlasti, pismo je sadržavalo i stavove koje Rusi nisu mogli prihvatiti - napomenu da velikog kneza Moskve valja upozoriti da naslove nekadašnjeg Rimskog carstva ima pravo podjeljivati samo Sveta Stolica, te i zahtjev da se Rusi u vjerskim pitanjima podvrgnu rimskom biskupu kao glavi kršćanstva, jer je carigradski patrijarh samo marioneta u rukama nevjernika, koji je naslov i službu kupio od Osmanlija za veliki novac. Osim toga, Komuloviću je preporučeno da potakne raspravu o vjerskim razlikama između katolika i pravoslavaca, a Rim je izrazio nadu u uspjeh njegove misije i zbog Komulovićeve poznavanja jezika, jer je on još u vrijeme pape Siksta V. putovao područjima pod osmanskom vlašću i sastavio izvješća o položaju kršćana, i već onda zaključio da bi se Osmanlije iz Europe mogli istjerati uz pomoć Rusije. No, boraveći u Poljskoj, Komulović je uočio odbojnost Poljaka prema savezu s Rusima, iako su poljski senatori bili svjesni da bez pomoći Rusa neće moći poraziti Osmanlije. Njegov plan da bi u Moskvu trebali istodobno doći austrijski, poljski i vatikanski veleposlanici, što bi ostavilo snažan dojam na ruskog cara, nije mogao uspjeti, jer su se Poljaci s Rusima borili za pogranična područja, a habsburški je nadvojvoda Maksimilijan težio poljskoj kruni. Na saboru 1595. godine u Krakovu Poljaci su odbili rat s Osmanlijama, jer nisu pristajali na prijedlog da bi južne poljske pokrajine bile središte okupljanja i prodora ruske vojske prema Moldaviji, jer nisu odobrali ponudu Rima ruskom caru da bude pokrovitelj Carigrada ako bude osvojen, jer su prebacili vatikanskim dužnosnicima da su u papinu pismu, u kojem se samo općenito govori o kršćanima istočnog obreda, namjerno zaobidene realne razlike između katolika i pravoslavnih, a upozorili su i na činjenicu da u papinskoj instrukciji, koju je donio Komulović, postoji lažno uvjerenje da su narodi pod osmanlijskom vlašću istog ili sličnog jezika.²⁵

²⁴ T. TRSTENJAK, "Aleksandar Komulović kao mogući uzor Jurju Križaniću", 287-290; Mijo KORADE, "Hrvatski isusovci XVI. stoljeća (1553.-1584.)" Biografski podaci, *Vrela i prinosi*, 14/1983., 109.-110.; Mijo KORADE, "Stjepan Drenoczy u misiji sjedinjenja kršćana (1581-1582)", u: *Homo imago et amicus Dei, Miscellanea in honorem Joannis Golub*, Romae 1991., 452.-457.

²⁵ T. TRSTENJAK, "Aleksandar Komulović kao mogući uzor Jurju Križaniću", 294-295; Antun TRSTENJAK, "Alessandro Komulović S. I., 1548-1608", *Archivum historicum Societatis Jesu*, LVIII, fasc. 115., 1989., nr. 1., 43.-86.; Miroslav VANINO, "Aleksandar Komulović D. I. (1584.-1608.)", kalendar "Napredak", Sarajevo, 1935., 40.-54.; Pavao PIERLING-Franjo RAČKI, "L. Komulovića izvještaj i listovi o poslanstvu njegovu u Tursku, Erdelj, Moldavsku i Poljsku", *Starine XIV/1882.*, 83.-124.; Pavao PIERLING, "Novi izvori o L. Komuloviću", *Starine XVI/1884.*, 210.-251.; Euzebije FERMENTŽIN, "Prilozi k poznavanju diplomatskog poslanstva Aleksandra Komulovića među Slavene od g. 1593. do 1597.", *Starine XXXVI/1918.*, 7.-30.

Iako Komulovićeva misija nije uspjela, Klement VIII. organizirao je sam tri vojna pohoda protiv Osmanlija, i to 1595., 1597. i 1601. godine, koji su donijeli slabe rezultate zbog loše organizacije i nesposobnosti vođa, a poslan je izaslanik i u Arabiju petorici šeika da ih potakne na rat protiv Osmanlija.²⁶ Papina nastojanja oko sjedinjenja u tom razdoblju postigla su djelomičan uspjeh sklapanjem unije u Brest-Litovsku 1595/96. godine, koja je bila rezultat spleta različitih okolnosti. Naime, u 16. je stoljeću Kraljevina Poljska obuhvaćala i današnju Bjelorusiju i zapadnu polovicu Ukrajine, naseljenu Bjelorusima i Rusinima (Rutenima ili zapadnim Ukrajincima), jurisdikcijski podređenima Kijevskoj metropoliji, od 1448. godine podijeljenoj na sjeverni dio, koji se nalazio na području Moskovske velike kneževine i imao središte u Moskvi, i južni dio, koji je činila metropolija za ukrajinsko i rusinsko stanovništvo na području Poljsko-litvanske Kraljevine, koja je nosila stari kijevski naslov, a središte joj je bilo u nekom od manastira na ondašnjem bjeloruskom području. Unija koja je sklopljena u Brest-Litovsku odnosila se na taj dio Kijevske metropolije koji je obuhvaćao ukrajinsko i rusinsko stanovništvo, a uzroci njezina prihvaćanja bile su loše crkvene prilike u metropoliji i odnosi katolika i protestanata prema njoj. Dok je među visokom hijerarhijom vladala simonija, nepotizam i neznanje, vjerski je život puka bio sveden na formalno obavljanje vanjskih oblika bogoslužja i strogo održavanje brojnih postova. Obrazovaniji su slojevi prihvatili protestantizam ili katoličanstvo, a životnost rusinske crkvi su davale samo vjerske bratovštine, koje je utemeljivalo građanstvo, što je izazivalo sukobe sa svećenstvom i biskupima, jer su bratovštine, između ostalog, otvorile škole u kojima su poučavali učitelji, pravovjernost kojih je u očima crkvene hijerarhije bila dvojbena. Rusinsko je plemstvo preko katoličanstva bilo izloženo polonizaciji, a negativan odnos prema hijerarhiji Kijevske metropolije izražavao se i u njenom neravnopravnom položaju prema katoličkoj hijerarhiji, pa je bilo teško vjernike zaštititi od protestantskog ili katoličkog utjecaja.

Izravan povod sklapanju unije s Rimom bilo je putovanje carigradskog patrijarha Jeremije II. u istočno-slavenske zemlje radi prikupljanja milodara, tijekom kojeg je podigao Moskovsku metropoliju na razinu patrijaršije, a došavši u Kijev dodijelio vjerskim bratovštinama po gradovima tzv. stauropеgijska prava, prava po kojima su bratovštine bile izuzete od jurisdikcije episkopa i mogle nadzirati pravovjernost nižeg svećenstva i samih episkopa. Tim je mjerama patrijarh Jeremija II. nastojao oslabiti unionističke sklonosti u jednom dijelu hijerarhije još iz vremena kijevskog metropolita Izidora, koji je prihvatio Firentinsku uniju. Kad je pri postavljanju novog metropolita Mihaela Rohože (Rahoza) Jeremija II. za njegovo imenovanje tražio visoku svotu novaca, nastalo je nezadovoljstvo i pojavila se zamisao o uniji s Rimom, kojom bi se poboljšale crkvene prilike. Unija je imala i političke i vjerske motive, jer je poljski kralj Sigismund III., na kojeg je utjecao isusovac Petar Skarga, bio vjerski motiviran glede unije, a njegov tajnik Ivan Zamoyski uočio je opasnost od novoutemeljene Moskovske patrijaršije, čiji se prvi patrijarh Jov u naslovu prozvao i patrijarhom čitave Rutenije, odnosno bjeloruskog i ukrajinskog područja koje je pridalo pod jurisdikciju Kijevske metropolije. Devetorica biskupa Kijevske metropolije uputila su dva pisma Klementu VIII., jedno 2. XII. 1594., a drugo sa biskupskog zasjedanja u Brestu 12. VI. 1595., u kojem su izjavili da su spremni prihvatiti uniju na temelju odluka Firentinskog sabora uz odobrenje kralja Sigismunda III., ali pod uvjetom da mogu zadržati istočni obred. U njemu su navedene 33 točke s uvjetima pod kojim bi unija bila sklopljena, od kojih su samo dvije bile dogmatske naravi - jedna o prihvaćanju zapadnog nauka o čistilištu i "Filioque", te druga o zadržavanju postojećih kanonskih običaja, a od poljskog kralja zatraženo je izjednačavanje položaja grkokatoličke hijerarhije i svećenstva s rimokatoličkim biskupima i svećenstvom. Unija je imala postupan razvoj, pa u Rimu 23. XIII.

²⁶ O vojnim pohodima koje je organizirao Klement VIII. opširnije: Karlo HORVAT, *Vojne ekspedicije Klementa VIII. u Ugarsku i Hrvatsku*, Zagreb, 1910.

1595. izdavanjem isprave pod naslovom "Magnus Dominus et laudabilis", papa nije potvrdio sve 33 predložene točke, nego je priznao samo sve liturgijske posebnosti rusinske crkve, koje nisu bile suprotne službenom nauku Katoličke crkve. Biskupi Potij i Terlecki, koji su boravili u Rimu glede sjedinjenja, imali su potporu kralja Sigismunda III., koji je za listopad 1596. godine sazvao skup pravoslavne hijerarhije u Brestu. Zajednički sastanak nije održan; katolički predstavnici i zagovornici unije skupili su se u katoličkoj katedrali, a pravoslavni su se biskupi Lavova i Przemysla s devet arhimandrita, dva predstavnika patrijarha, ostroški knez Konstantin i nekoliko njegovih pristalica sastali u protestantskoj crkvi; obje su se strane međusobno izopćile. Prounijatske je biskupe podržao i poljski kralj, pa je njihovim dogovorom u Brestu 9. X. 1596. prihvaćena unija. Kijevska metropolija, do tada odvojena od prave Crkve, primljena je u Katoličku crkvu prema odlukama Firentinskog sabora iz 1439. godine, kijevski je metropolit dobio pravo potvrđivanja i posvećivanja novoizabranih grkokatoličkih biskupa, ali je on sam morao nakon njihova izbora tražiti potvrdu u Rimu. Kralju i poljskom plemstvu preporučeno je primanje sjedinjenih biskupa u Sejm i njihovo izjednačavanje s latinskom hijerarhijom, no poljska je strana te zahtjeve sporo ispunjavala, a najveći je protivnik unije bio ostroški knez Konstantin, koji je uspio na svoju stranu privući dva bivša zagovornika unije, a dio svećenstva i vjernika uniju nije prihvatio. Naročito su oštro na uniju reagirali Kozaci, koji su u njoj vidjeli političko sredstvo kojim su Poljaci nastojali ostvariti političke ciljeve. Poljske su vlasti isprva podržavale samo sjedinjenu crkvenu hijerarhiju, ali kad su se početkom 17. stoljeća pogoršale političke prilike, morale su priznati i novu pravoslavnu hijerarhiju, koja je stvorena 1620. godine, kad je jeruzalemski patrijarh Teofan, putujući u Moskvu, posvetio protivnika unije Joba Boreckog za pravoslavnog metropolita Kijeva, i uz njega mnoge biskupe. Od tog je vremena i postojanje sjedinjene crkve na tom području ovisilo o uplitanju Kozaka i Rusa u poljske političke prilike i držanju latinske crkvene hijerarhije, a nakon podjele Poljske uspjela je opstati samo u onom njenom dijelu koji je došao pod Habsburšku Monarhiju.²⁷

Kao i unija u Brest-Litovsku, trajnost kasnijih unija ovisila je o podršci političkih čimbenika, no za nastojanja rimske kurije da što uspješnije potiče moguća sjedinjenja najznačajnije je bilo utemeljenje i djelovanje Svete kongregacije (zboru) za širenje vjere (skraćeno: Propagande) u vrijeme pape Grgura XV. (1621.-1623.). Cilj joj je bio organiziranje dušebrižništva u katoličkoj dijaspori, smještenoj u pravoslavnom i protestantskom okruženju, te pokretanje dijaloga s drugim vjeroispovijestima radi obnove crkvenog jedinstva svih kršćana kao preduvjeta navještenja kršćanske vjere. Začeci ove institucije sežu u 16. stoljeće, kada su pojedini pape osnivali kardinalska povjerenstva sa sličnim zadacima, primjerice Pio V. (1565.-1572.) utemeljio je 1568. godube kardinalsko povjerenstvo koje je trebalo poraditi na obraćenju heretika, odnosno protestanata, a jedna je druga kardinalska kongregacija određena za širenje vjere u istočnoj i zapadnoj Indiji, što se nije ostvarilo. Papa Grgur XIII. (1572.-1585.) utemeljio je tzv. "Congregatio

²⁷ T. TRSTENJAK, "Aleksandar Komulović kao mogući uzor Jurju Križaniću", 296; Michael LACKO, "Unionsbewegungen im slavischen Raum und in Rumänien", *HOK I*, 269.-273.; Ludwig VON PASTOR, *Geschichte der Päpste im Zeitalter der katholischen Reformation und Restauration: Klemens VIII. (1592.-1605)*, Elfter Band, Freiburg im Breisgau, 1927., 395.-416.; *Velika povijest Crkve V.*, Zagreb, 1978., 206.-207.; Džejs BILINGTON, *Ikona i sekira: istorija ruske kulture, jedno tumačenje*, Beograd, 1988., 81.-105., 130.-153., 212.-223.; Paul Robert MAGOCSI, *A History of Ukraine*, Toronto, 1996., 164.-169.; Gerhard PODSKALSKY, "Die Einstellung des Ökumenischen Patriarchen (Jeremias II.) zur Erhebung des Moskauer Patriarchats", *Orientalia Christiana Periodica*, LV/1989., br. 2., im 17. Jahrhzndert", *Orientalia Christiana Periodica* 61/1995., br. 2., 555.-570.; Jan KRAJCAR, "Jesuits and the Genesis of the Union of Brest", *Orientalia Christiana Periodica* XLIV/1978., br. 1., 131.-153.; Sonia 421.-437.; Gerhard PODSKALSKY, "Die Union von Brest aus der Sicht des Ökumenischen Patriarchats (Konstantinopel) im 17. Jahrhundert", *Orientalia Christiana Periodica*, 61., (2), Roma, 1995., 555.-570.; Jan KRAJCAR, "Jesuits and the Genesis of the Union of Brest", *Orientalia Christiana Periodica*, XLIV., Roma, 1978., 131.-153.; Sophia SENYK, "The Ukrainian Church and Latinization", *Orientalia Christiana Periodica*, LVI/1990., br. 1., 165.-187.

Germanica", ali njegova Kongregacija za svjetske misije naišla je na otpor kolonijalnih sila, koje su odbijale miješanje Svete Stolice u kolonijalnu politiku, što je rezultiralo odlukama o strogoj odvojenosti misijskih djelovanja od kolonijalne politike i njihovu usmjerenost jedino na duhovna pitanja. Grgur XIII. imenovao je kardinalsko povjerenstvo za crkvene potrebe Italo-Grka, a to je povjerenstvo provelo reformu samostana kaludera bazilijanaca i grčkih zajednica, i utemeljilo Grčki kolegij u Rimu 1577., te Ilirski kolegij u Loretu 1581. godine. Klement VIII. (1592.-1605.) je ponovno potaknuo 1595. rad povjerenstva za Italo-Grke, a Kongregacija za svjetske misije, isprva nazvana "Congregatio super negotiis sanctae fidei et religione catholicae", a kasnije skraćeno "De propagatione fidei", odnosno "De propaganda fide", trajala je samo od 1599. do 1602. godine zbog nedostatka sredstava i otpora država koje su imale patronsko pravo, i u tom tijelu vidjele mogućnost ograničavanja prava careva da biraju i predlažu crkvene prelate.²⁸ Tek je papa Grgur XV. 1622. godine objedinio djelovanje prethodne kongregacije kardinala, povjerenstva za svjetske misije i povjerenstva za prilike među Italo-Grcima i u dijaspori, a to je novo tijelo, utemeljeno bulom "Inscrutabili divinae providentiae arcano" od 22. VI. 1622. nazvano "Sacra Congregatio de Propaganda Fide", (Propaganda). Apostolskim je nuncijima napomenuto da se Kongregacija ne namjerava baviti političkim pitanjima, čime je trebalo izbjeći sumnjičavost glede njezinih namjera i ciljeva, jer je Propaganda utemeljena zbog svijesti o potrebi ponovnog uspostavljanja crkvenog jedinstva kao pretpostavke za daljnju evangelizaciju naroda. Metode kojima je to trebalo postići bile su raznovrsne. Kongregacija je kao najvažniju zadaću držala strogo odvajanje misijskog djelovanja od kolonijalne politike i širenja europskih država, ograničavanjem djelovanja samo na duhovne zadaće. Misionarima je bilo zabranjeno miješati se u političke probleme, pa čak i spominjati ih u pisanim izvješćima. Budući da su za taj posao trebali obrazovani kadrovi, za pontifikata Urbana VIII. (1623.-1644.) utemeljen je 1627. godine "Collegium Urbanum", u kojem se svećenstvo pripremalo za misije, a posebna se pažnja u tom i u drugim kolegijima pridavala jezičnoj naobrazbi budućih misionara. Predlagano je i školovanje biskupa i nižeg i višeg svećenstva podrijetlom iz domaćeg stanovništva, a u skladu s tim zahtijevalo se od misionara prilagođavanje mjesnim kulturnim običajima, izbjegavanje nametanja europskih običaja i kritiziranja lokalnih. Navedeni načini djelovanja budućih misionara imali su jasno istaknutu crtu pastoralnog djelovanja, a za obraćenje nevjernika misionari su morali koristiti poučavanje i molitvu, jer je preobraćenje moralo biti rezultat slobodne odluke, a ne posljedica prisiljavanja. Glede pravoslavnih kršćana Propaganda je tražila od misionara da osobnim primjerom i ponašanjem potaknu pravoslavne na sjedinjenje, a uspjehu je trebalo pomoći i osnivanje novih dijeceza s redovnom crkvenom hijerarhijom, te imenovanje apostolskih nuncija, koji bi održavali dobre veze između Svete Stolice i vlasti na području u kojem su djelovali. Za misionare koji su trebali djelovati među pravoslavnim kršćanima pod osmanskom vlašću izdana je posebna uputa, kojom se preporučivalo izbjegavanje sudjelovanja u političkim zbivanjima te rasprava i traženje pomoći Propagande u slučajevima težih nesuglasica, a misionarima je preporučeno da nauče grčki jezik zbog lakšeg djelovanja među pravoslavcima, te da potiču mladež učenju latinskog jezika i katoličkog vjeronauka, čime bi se mladi privukli svećeničkom zvanju. Za istočne su kršćane bila propisana dva obrasca vjere, i to pape Grgura XIII., koji se temeljio na odlukama Firentinskog sabora, te Urbana VIII., kojeg je 1640. godine prihvatio crnogorski vladika Mardarije, a sadržavao je carigradsko-nikejski simbol vjere, ispovijedanje vjere prvih sabora, i prihvaćanje papina prvenstva i poglavarstva prema odredbama Tridentinskog sabora. No, iako je Grgur

²⁸ Josef METZLER, "Die Sacra Congregatio de Propaganda Fide zur Zeit Juraj Križanićs - Gründung, Zielsetzung und Tätigkeit", *Zbornik JAZU* 14, 115.-117.; L. PASTOR, *Geschichte der Päpste*, X., 503.-504.; XIII/2, 740.-746., 753.; *Historija čovječanstva: Kulturni i naučni razvoj, IV/2 - Temelji modernog svijeta*, 145.

XV. utemeljio Propagandu, njezino pravo djelovanje počinje s Urbanom VIII., a najistaknutija je osoba bio njen prvi tajnik Francesco Ingoli, koji ju je vodio od dana osnivanja pa do smrti 24. IV. 1641. Nakon Ingolija dužnost prefekta Kongregacija obavljali su Dionisio Massari, Mario Alberizzi, Paluzzo Paluzzi degli Albertoni Altieri i Edoard Cibo.²⁹

U razdoblju o kojem govori ovaj rad Rim je pokušao putem sjedinjenja pravoslavnih atoskih kaluđera s Katoličkom crkvom otvoriti put uniji i među ostalim pravoslavnim narodima i zemljama. Veze Atosa i Rima postojale su još u 15. stoljeću, kad su predstavnici pet atoskih manastira, jeromonasi Mojsije, Dorotej, Geroncije, German i Pahomije sudjelovali u radu Fiorentinskog sabora i potpisali ispravu o prihvaćanju unije koja nije imala trajniji uspjeh, a iz 1559. godine postoji podatak da su predstavnici manastira Zografa ispovijedili katoličku vjeru i obnovili vezu s Rimom. Početkom 17. stoljeća, 1611. godine, u isusovačkom kolegiju u Rimu boravio je jedan kaluđer s Atosa, atoski monasi održavali su vezu s isusovcima u Carigradu, koji su u tom gradu imali školu, a neki su kaluđeri ispovijedili katoličku vjeru i školovali se na carigradskom isusovačkom sveučilištu.³⁰

Najvažnije korake prema mogućem sjedinjenju poduzela je Propaganda, ovlastivši grkokatoličkog svećenika Aleksandra Vasilopulosa iz Zakinta, školovanog u Grčkom kolegiju u Rimu, da pođe na Atos i poblize upozna prilike među kaluđerima, da bi Propaganda procijenila koji bi se uopće koraci mogli poduzeti da bi se kaluđeri pridobili za uniju. Vasilopulos je na Atosu boravio 1627. godine, a prvo je izvješće poslao već u siječnju iste godine, u kojem je istaknuo da među monasima vlada ogromno neznanje i nečudorednost. No kad je pao u tursko zarobljeništvo, morao je biti otkupljen iz ropstva, a plan da bi postao katoličkim biskupom Smirne nije uspio i morao se vratiti u Rim. Temeljem njegova izvješća Propaganda je 9. X. 1627. odlučila da se njegovi prijepisi pošalju ruskom metropolitu Josipu Velaminu Rutskom s popisom svih atoskih manastira, te da Rutski na Atos pošalje dva rusinska grkokatolička kaluđera bazilijanaca, koje drži najsposobnijima za taj posao, a kojima bi Propaganda izdala ovlaštenje za tu misiju, te potrebna novčana sredstva. Propaganda je predložila da bi ti kaluđeri prvo trebali obići ruske pravoslavne manastire na Atosu i pokušati ih pridobiti za uniju, preporučivši im da dobro nauče grčki jezik, da bi širenje unije prvo počeli u dva najuglednija manastira, Dionizijevom i Velikoj Lavri, što bi navelo i druge da im se pridruže. Propaganda je Rutskom napomenula da o tom pitanju zatraži savjet od polockog nadbiskupa Melecija Smotrickog, koji se 1628. preobratio na katoličanstvo, no Smotricki nije bio zagovornik slanja rusinskih unijatskih kaluđera na Atos jer ih je trebao za djelovanje u Ukrajini, držeći da bi njihovo upućivanje u Grčku oslabilo rad u Ukrajini, a da se u Grčkoj ništa ne bi postiglo, pa je ta ideja napuštena.³¹

Nova prilika za zbližavanje Atosa i Rima pojavila se 1628. godine, kad je Propaganda poslala na Atos grkokatoličkog svećenika Kanakija Rossija, koji je trebao ispitati raspoloženje kaluđera prema ideji sjedinjenja s Rimom. Rossi je posjetio čak 16 manastira, a prema njegovu

²⁹ J. METZLER, "Die Sacra Congregatio de Propagande fide," 120-121; Janko ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", *Bogoslovska smotra*, XIX/2/1931., br. 1., 152.-153.; N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam historiam Ecclesiae orientalis*, I, 111.-117.

³⁰ Janko OBERŠKI, "Monaški život i naučni rad na Atosu", *Bogoslovska smotra*, XVI/1928., br. 4., 431.-436. Prema autoru su se na Atosu u ranije doba nalazila 24 manastira, a u vrijeme kad je jepisan autorov članak bilo ih je 20. Na zapadnoj obali Atosa nalazili su se manastir svetog Petra, svetog Grgura, svetog Dionizija, Dohijar, Ksenofontov, Ksiropotamski, ruski manastir svetog Pantelejmona i manastir Simona Petra. U unutrašnjosti su smješteni Zograf i Konstamonitski manastir, a na istočnoj obali Vatopedski, Esfigmen, Iverski, Karakalin, Kutlumusijski, Velika Lavra, Stavronikita, Pantokrator i Filotejski manastir. U unutrašnjosti, bliže Esfigmenu, bio je smješten srpski Hilandar. Opširnije: Janko OBERŠKI, "Atonske manastiri", *Bogoslovska smotra*, XVI/ 1928., br. 1., 20.-32.

³¹ ISTI, n. dj., 437.-439.

izvješću samo je u pet manastira naišao na odlučno odbijanje bilo kakve ideje o obnovi jedinstva Crkve, a ostali se načelno nisu protivili obnovi jedinstva Crkve, što je ovisilo o stupnju obrazovanja kaluđera. Konkretni rezultat Rossijeva boravka na Atosu bio je dolazak jeromonaaha Vatopedskog manastira, Ignacija, u Rim, koji je molio pomoć od Propagande i preporuku za kršćanske vladare, obećavši da će među monasima Atosa raditi na obnovi jedinstva i prihvaćanju unije. Osim toga, izjavio je da su on sam i njegovi kaluđeri voljni prihvatiti uniju prema odredbama Firentinskog sabora, ali zbog straha od Turaka nisu znali kako bi je uopće bilo moguće proglasiti. Tajnik Propagande Ingoli na temelju Vasilopulosovih i Rossijevih izvješća zaključio je da je pridobivanje atoskih kaluđera uniji presudno zbog njihova ugleda u pravoslavnom svijetu, jer su i drugi katolici vjerovali da bi se preko unije atoskih kaluđera Rimu pridružila i Moskva, odnosno Rusi, koji su Atos štovali i davali mu milodare. Zato je Ingoli želio iskoristiti igumana Ignacija, kojem je trebalo dati detaljne upute o praktičnom dijelu provođenja sjedinjenja i materijalna sredstva za igumana, njegova dva pratioca i one koji će nadgledati njegovo provođenje. No, Kanakije Rossi je upozorio Propagandu da za uspjeh misije nije poželjno Ignaciju dati pratnju rimokatoličkih svećenika, jer je već ime "Latini" kod pravoslavnih kaluđera izazivalo odbojnost i nepovjerenje zbog urođene netrpeljivosti prema rimokatolicima, nego je napomenuo da bi Ignaciju trebalo pridružiti grkokatoličkog svećenika, a osim upute o načinu kojim bi trebalo postići sjedinjenje, preporučeno mu je da s predstavnicima atoskih manastira razgovara i o mogućem otvaranju škole za obrazovanje kaluđera. Međutim, o daljnjim koracima glede ove ideje nisu sačuvani nikakvi podaci, ali je 1636. godine zabilježeno postojanje katoličke škole u mjestu Kareji, gdje se nalazila središnja uprava svih svetogorskih manastira, a njezin je prvi učitelj bio Nikola Rossi, nećak Kanakija Rossija. Ta se škola nije dugo održala, jer je bila udaljena s Atosa i preseljena u Solun, a prestala je raditi sa smrću Nikole Rossija 1642. godine.³²

Pravoslavni se istok u prvim desetljećima 17. stoljeća povezivanjem s protestantima pokušao suprotstaviti nastojanjima Katoličke crkve za obnovom jedinstva, pa je aleksandrijski patrijarh Ćiril Lukaris početkom 17. stoljeća poslao protosindela carigradskog patrijarha, Metrofana Kritopulosa, na studij u Europu, nadajući se da će obnoviti veze s europskim protestantskim crkvama, ali protestantski teolozi u Engleskoj i Njemačkoj nisu pokazali veliko zanimanje za produblјivanje suradnje. Sam Lukaris, koji je između 1624. i 1638. godine, uz četiri manja prekida, bio carigradski patrijarh, uzeo je iz kalvinističke teologije argumente za borbu protiv Rima, a pod utjecajem nizozemskog veleposlanika u Carigradu Kornelija Hage i propovjednika nizozemskog poslanstva Antoinea Legera produbio poznavanje protestantskih spisa. Želeći reformirati Pravoslavnu crkvu objavio je 1629. godine u ime svih patrijarha istočne crkve tzv. "Confessio fidei", ispovijest vjere prožetu jakim kalvinističkim utjecajem, prihvativši protestantski nauk o spasenju samo po Svetom pismu ("sola scriptura"), zanijekao stvarnu Kristovu prisutnost u euharistiji, odrekao se štovanja ikona, te zazivanje svetaca nazvao idolatrijom, što je predstavljalo napuštanje bitnih dogmi Pravoslavne crkve. Istovremeno je 1625. godine stupio u vezu s Propagandom i neodređeno navijestio da bi bio spreman prihvatiti uniju, no kad je Rim 1628. godine primio obavijest da Lukaris zapravo širi kalvinističke ideje, negira istine katoličke vjere i radi protiv rimokatoličke hijerarhije na Porti, prekinute su veze s njim. Propaganda je odlučila Lukarisov katekizam pobiti katoličkim katekizmom, širenjem pisma kardinala Besariona o uniji sa Svetom Stolicom među vjernicima, Lukarisa proglasiti kalvinistom i tražiti njegovo smjenjivanje uz pomoć francuskog kralja Louisa XIV, kojeg je trebalo upozoriti na opasnost stvaranja saveza "šizmatičkih Grka" s Engleskom, Nizozemskom i njemačkim protestantima, a sultanu predložiti zatvaranje Lukarisove tiskare. Misionarima je naloženo da

³² Janko OBERŠKI, "Atos i crkveno jedinstvo", *Bogoslovska smotra*, XVII/1929., br. 1., 14.-24.

se povežu s patrijarsima Antiohije, Jeruzalema i Aleksandrije, a trebalo je potaknuti i mletački Senat da njihov veleposlanik u Carigradu prestane zagovarati Lukarisa. Opoziciju protiv njega potaknuo je metropolit Kontares od Berhoje, koji je kao metropolit Ćiril II. Kontares umjesto Lukarisa sjedio na metropolitskoj stolici (1633., 1635/36., i 1638/9.), a pomagali su mu Vatikan, francuski i carski diplomati. Lukaris je, između ostalog, optužen i za veleizdajničke veze s ruskim carem, a na sinodu 24. IX. 1638. Lukarisova je vjeroispovijest jodbačena. Dvije godine kasnije kijevski metropolit Petar Mogila sastavio je "Confessio orthodoxa", ispovijest vjere koja su suprotstavljala kalvinističkim Lukarisovim nazorima i zastupala pravoslavno gledište. Grčki ju je teolog Meletios Syrigos preveo na grčki, a na sinodima u Jassyju 1642. i Carigradu 1643. godine prihvatili su je svi istočni patrijarsi.³³

Posebno poglavlje djelovanja Propagande, a šire gledano i cijele Svete Stolice glede unije jesu odnosi s Pečkom patrijaršijom, utemeljenom 1557. godine, koja se prostirala na ogromnom području pod osmanskom vlašću od sjeverne Makedonije (uključujući i Skopje) sve do Komorana i Erdelja na sjeveru, te od zapadne Bugarske (Samokov i Đustendil) do obale Jadrana, dakle po svim područjima sjeverno od granice Ohrske arhiepiskopije, koja su činila Osmansko Carstvo na zapadu, pa je granica Osmanskog Carstva s Habsburškom Monarhijom i Mletačkom Republikom bila, barem nominalno, i granica crkvene jurisdikcije pečkih patrijarha. U stvari jurisdikciju pečkih patrijarha priznavali su i pravoslavni kršćani koji su naseljavali Vojnu krajinu mletačke posjede u Dalmaciji, što je bio veliki problem za habsburške i mletačke vlasti, jer se pečki patrijarh nije odricao jurisdikcije nad pravoslavnim kršćanima s tih područja, a katolički su biskupi upozoravali vlasti da na državnom teritoriju ne smiju tolerirati jurisdikciju stranog crkvenog poglavara, koji je prema mjerilima Katoličke crkve bio raskolnik i krivovjernik, i brinuo se da pravoslavni kršćani s habsburškog i mletačkog državnog teritorija i dalje ostaju pravoslavni, što je na katoličkoj strani pobuđivalo sumnju da su pravoslavni kaluđeri i episkopi, koji su prelazili preko granice, služili Osmanlijama i kao uhode.³⁴

Za Katoličku su crkvu osmanska osvajanja bila pogubna jer su kao posljedicu imala znatno opadanje broja katolika u Bosni, Slavoniji i Srijemu, što je bilo posljedica ne samo osmanske politike prema katolicima, nego i pritiska hijerarhije Pečke patrijaršije na katolike da prihvate jurisdikciju pečkih patrijarha, što je redovito vodilo prihvaćanju pravoslavlja. Dok je Katolička crkva na osvojenom području gubila vjernike, utemeljenjem Pečke patrijaršije Srpska pravoslavna crkva se osmanskim osvajanjima proširila na područja na kojima prije nije postojala, a kao ideološki i pravni temelj za postupanje prema kršćanima služio je šerijatski zakon, pa su Osmanlije prema katolicima postupali ili represivno ili tolerantno, već prema postojećoj političkoj situaciji. Težak položaj katolika pod osmanskom vlašću bio je posljedica pravnog položaja Katoličke crkve u Osmanskom Carstvu, jer ona nije imala unutrašnju samostalnost

³³ L. PASTOR, *Geschichte der Päpste*, XIII/2., 750.-760.; *Velika povijest Crkve V*, 193.-197.; Endre VON IVANKA, "Das Dogma der orthodoxen Kirche im Spiegel der wichtigsten Glaubensurkunden", *HOK I*, 289.-312.; Robert HOTZ, *Sakramente im Wechselspiel zwischen Ost und West*, Gütersloh, 1979., 111.-144.

³⁴ Dušan KAŠIĆ, "Srpska crkva pod pod Turcima", *Srpska pravoslavna crkva 1219-1969.-Spomenica o 750-godišnjici autokefalnosti*, Beograd, 1969., 140.-146.; Mirko MIRKOVIĆ, *Pravni položaj i karakter srpske crkve pod turskom vlašću (1459.-1766.)*, Beograd, 1965., 67.-69., 86.-87.; Vasa ČUBRILOVIĆ, "Srpska pravoslavna crkva pod Turcima od XV. do XIX. veka", *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, V-1, 1960., 163.-167.; Ladislav HADROVIĆ, *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, Zagreb, 2000., 39.-45.; Radmila TRIČKOVIĆ, "Srpska crkva sredinom XVII. veka", *Glas Srpske akademije nauka i umetnosti CCCXX, Odeljenje istorijskih nauka*, 2., Beograd, 1980., 61.-83.; Ivo PILAR/SÜDLAND, *Južnoslavensko pitanje*, Varaždin, 1990., 43.-78., 100.-126., 161.-182.; Srećko M. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1992., 111.-112.; Marko JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima 1622-1644, I*, SANU, Zbornik za istoriju, jezik, i književnost srpskog naroda, II. odeljenje, knjiga XXV, Beograd, 1986., 652.-653.; Alois HUDAL, *Die serbisch-orthodoxe Nationalkirche*, Graz-Leipzig, 1922., 17.-21.

kao Pečka patrijaršija jer Porta nije sudjelovala u imenovanju i investituri katoličkih biskupa, kao što je potvrđivala biskupe i patrijarhe pravoslavnih crkava. Katolički biskupi, koji su dobivali potvrdu izvan države, morali su se skrivati od osmanskih vlasti, pa u skladu s tim nisu dobivali pravo sudske vlasti nad vjernicima, niti pomoć državnog aparata za provođenje njihovih odluka, kao što su dobivale pravoslavne crkve. Budući da osmanske vlasti nisu službeno priznavale katoličke biskupe, koji nisu imali sultanov berat kao pravoslavni episkopi, katolički su biskupi tolerirani i morali su posjedovati putovnicu, ali su katolike zastupali predstavnici redovničkih zajednica. Nepovjerljivost Osmanlija prema katoličkim biskupima i katolicima temeljila se na ulozi rimskih papa kao pokretača vojnih pohoda protiv Osmanskog Carstva, pa je na katoličke biskupe, posvećivane izvan Carstva, uvijek padala sumnja da su zapravo uhode, zbog čega su biskupi putovali uglavnom noću, izbjegavajući susrete s muslimanima i predstavnicima vlasti.³⁵

Težak položaj katolika pod Osmanlijama opisali su apostolski vizitatori Toma Raggio i Aleksandar Komulović, koje je papa Grgut XIII. uputio 1584. godine u Albaniju i druge krajeve, ovlastivši ih da provedu reforme, koje su već bile provedene u ostaloj Crkvi, i među katolicima u Osmanskom Carstvu. Raggio i Komulović mogli su utemeljivati župe i imenovati župnike uz odobrenje dijecezanskih biskupa, ako su ovi postojali, mogli su u Rim upućivati prigovore protiv biskupa, odrješivati od grijeha i dijeliti oproste onima koji su se ispovijedili i pričestili. Tijekom boravka u Albaniji, Srbiji, Bugarskoj i Makedoniji zabilježili su vrlo malo katolika, ali Rimu su javili da među katolicima i nema mnogo poroka uzmu li se u obzir okolnosti u kojima žive. Tijekom vizitacija biskupima su ostavljali naputke o organizaciji vjerskog života, pa su im ponovili odredbu Tridentskog sabora da su dužni svake godine osobno, ili preko vikara, obići cijelu biskupiju, iskorijeniti zablude među vjernicima, i poticati ih da brane svoju vjeru. Budući da su primijetili slabu obrazovanost svećenstva, vizitatori su biskupima preporučili poučavanje svećenstva vjerskim osnovama i pravilnom obavljanju svećeničke službe, a najbolje vrijeme za to bila je godišnja sinoda, na čije je održavanje biskupe obvezao Tridentski sabor. Ako to ne bi bilo ostvarivo, trebalo je nekoliko puta godišnje organizirati pastoralne skupove, na kojima su dvije glavne teme bile praksa ispovijedanja vjernika i rješavanje teških slučajeva koji su se događali u zemlji. Svećenstvo je moralo vjernike naučiti apostolsko vjerovanje, deset zapovijedi i običajne molitve, odnosno Očenaš i Zdravo Marijo, te vjernicima objasniti značenje sakramenata, posebno posljednje pomasti i potvrde, trebalo je nabaviti nove misale i brevijare s reformiranim kalendarom, a biskupi i generalni vikari morali su prisiliti svećenike da nedjeljom redovito održavaju mise u svojim crkvama. Komulović i Raggio predložili su da bi biskupi i generalni vikari morali pohoditi mjesta u kojima su se slavile crkvene svečanosti, jer su se tada okupljali mnogobrojni vjernici, kojima se moglo propovijedati o značenju sakramenata, katekizmu i potrebi pridržavanja odredbi Dekaloga, no iz raspoloživih izvora nije poznato jesu li njihovi prijedlozi imali ikakva utjecaja na katolike pod Osmanlijama, jer se Raggio 1585. godine vratio u Rim, a Komulović je kao apostolski legat krajem 1586. pohodio Moldaviju, i početkom 1587. vratio se u Rim.³⁶

³⁵ S. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost*, 97-100., 106.-111., 155.-160.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 28.-29.; Krunoslav Stjepan DRAGANOVIĆ, *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje hrvatskog govornog područja u vrijeme vladavine Turaka*, Mostar, 1991., 84.-89., 109.-111.; M. MIRKOVIĆ, *Pravni položaj i karakter srpske crkve*, 118.-122., 150.-158.; Stanoje STANOJEVIĆ, *Istorija srpskog naroda*, Beograd, 1910., 206.-210.; Noel MALCOLM, *Povijest Bosne*, Zagreb, 1995., 160; Pavo ŽIVKOVIĆ, *Etnička i vjerska povijest Bosne, Slavonije i Srijema do konca XVII. stoljeća*, Sarajevo i Mostar, 1996.; V. ČUBRILLOVIĆ, "Srpska pravoslavna crkva pod Turcima", 167.-173.; I. PILAR, *Južnoslavensko pitanje*, 173.-182.

³⁶ Miroslav VANINO, *Isusovci i hrvatski narod I*, Zagreb, 1969., 50.-65.

U vrijeme pontifikata pape Pavla V. na područja pod osmanlijskom vlašću uputio se i isusovac Bartol Kašić, koji je 1612. godine preko Bosne došao u Srbiju, Srijem i istočnu Slavoniju, a drugi je put u te krajeve krenuo 1618. godine, a cilj mu je bio poboljšavanje položaja katolika, kojima je nedostajalo svećenika, pa su se za sakramente obraćali pravoslavnim svećenicima, a trebalo je napraviti određene korake glede pregovora oko mogućeg sjedinjenja s Rimom. Položaj katolika na području koje je obuhvaćala Pečka patrijaršija pogoršavao se zbog nedostatka katoličkog svećenstva, što je uzrokovalo prijelaz na pravoslavlje, a nezavidnu situaciju dodatno su zakomplicirale međusobne nesuglasice franjevacâ i biskupa koje je postavljala Sveta Stolica, a u imenovanje biskupa uključivali su se i Habsburgovci, tvrdeći da su kao posjednici ugarske krune imali patronatsko pravo (pravo slobodnog imenovanja biskupa) ne samo u Ugarskoj, nego i u njezinim nekadašnjim vazalnim zemljama, u koje su ubrajali i Bosnu. Rim-ska je kurija najrađe postavljala franjevce za biskupe, no te su odluke ovisile o trenutačnim političkim interesima Beča i Porte, pa su težnje biskupâ za preuzimanjem vlasti, uobičajene u katoličkim zemljama, izazivale otpor franjevacâ u Bosni, jer su oni snosili političku odgovornost pred Portom i bili izloženi pojačanim pritiscima, a ne biskupi, od kojih su mnogi bili smješteni izvan biskupija. Posljedica takva stanja bilo je opadanje broja katolika tijekom druge polovice 16. i cijelog 17. stoljeća u Crnoj Gori i južnoj Hercegovini, a slično se događalo i u Bosni, Slavoniji i Srijemu. Pečka patrijaršija je oko 1648. godine imala 12 metropolita, 30 biskupa i veliki broj manastira, a u Trebinjskoj biskupiji katolici su do tada već gotovo iščezli, postojala su dva samostana i djelovala tri svećenika. U južnoj je Ugarskoj u pet sandžaka bio samo jedan misionar, zbog čega su katolici prihvaćali pravoslavlje ili kalvinizam, a rjeđe islam.³⁷

Crkvena je hijerarhija Pečke patrijaršije katolike nastojala podvrgnuti svojoj jurisdikciji, a povijesni izvori iz Bosne pokazuju da su bosanski katolici samo u 16. stoljeću velikim novčanim iznosima isposlovali 56 fermana i odobrenja za obranu od presizanja pravoslavne crkvene hijerarhije. Neposredni je cilj pravoslavnih patrijarha i episkopa u slučajevima pritiska na katolike bilo naplaćivanje visokih nameta, djelomično uzrokovano i velikim fiskalnim opterećenjima pravoslavne hijerarhije prilikom biranja novih episkopa ili novog patrijarha, no to se pretvorilo u običaj kupovanja položaja za što više svote, koje su pravoslavci utjerivali od katolika. Pravoslavna hijerarhija nastojala je zastrašivanjem i korištenjem turskih sudova nametanje poreza katolicima pretvoriti u obvezu, a franjevci su to doživljavali kao jurisdikcijsko podvrgavanje Pečkoj patrijaršiji i put prema nametanju pravoslavlja, što se doživljavlao kao prijetnja njihovom identitetu. Pravoslavni su predstavnici te zahtjeve opravdavali tezom da su katoličanstvo i pravoslavlje jedna te ista vjeroispovijest i Crkva, što su katolici morali pobijati pred sudovima, a zbog čestih tjelesnih zlostavljanja katolika i njihovih vjerskih predstavnika - franjevacâ, rasla je ogorčenost prema pravoslavnim episkopima, te dovela do nekoliko slučajeva napada katolika na pravoslavne metropolitane. Osmanlije su iz takvih sukoba izvlačili veliku korist jer su na taj način bolje motrili na kršćane i sprječavali njihovu moguću suradnju protiv muslimana i države, a običaj izdavanja berata pravoslavnim patrijaršijama, u kojima su se katolici navodili kao njihovi podložnici, služio je i za iznuđivanje novca i od katolika, koji su pred turskim sudovima za velike svote novca morali dokazivati da nisu podložni pravoslavnoj hijerarhiji. Valja napomenuti da je jedan od razloga opadanja broja katolika bila reforma kalendara, koju je papa Grgur XIII. proveo bulom "Inter gravissimas" 24. II. 1582., pa je u austrijskim zemljama novi kalendar uveden 1584. godine prelaskom sa 7. na 16. siječnja, u Hrvatskoj 7. II. iste godine, a u Ugarskoj 1587. godine prelaskom sa 22. na 31. listopada. Katolici u Osmanskom Carstvu

³⁷ Miroslav Vanino, *Autobiografija Bartola Kašića*, Zagreb, 1940., 35.-56., 95.-11.; S. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost*, 160-181; KDRAGANOVIĆ, *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje*, 25.-46., 37.-79., 121.-137.; Krunoslav DRAGANOVIĆ, "Izviješće apostolskog vizitatora Petra Masarechija", *Starine XXXIX*, Zagreb, 1938., 9.-48.

pružali su otpor ovoj promjeni, u čemu ih je podržavalo kalvinističko i pravoslavno svećenstvo, pa su misionari, zbog otpora uvođenju novog kalendara strahovali gotovo jedno stoljeće da će katolici u Slavoniji pod osmanskom vlašću prihvatiti pravoslavlje.³⁸

Položaj katolika pod osmanskom vlašću i ponašanje pravoslavne crkvene hijerarhije prema njima povezani su s pitanjem odnosa Svete Stolice i Pečke patrijaršije, odnosno motiva koji su poticali obje strane na međusobne kontakte. U međusobnim susretima predstavnika Rimske kurije i Pečke patrijaršije od početka su dolazile vidljive razlike u poimanju sjedinjenja, jer su rimski predstavnici težište stavljali na rješavanje spornih eklezioloških i dogmatskih pitanja, ne ulazeći u moguće planove o pokretanju ustanka protiv osmanske vlasti, a hijerarhija Pečke patrijaršije je kao glavni motiv povezivanja s Rimom isticala nastojanja da se potakne ratni pohod koji bi završio potiskivanjem Osmanlija iz Europe i oslobađanjem pravoslavnih kršćana od njihove vlasti, ali istovremeno nisu željeli pregovarati o postojećim ekleziološkim i dogmatskim razlikama. Prvi su dodiri hijerarhije Pečke patrijaršije i Svete Stolice počeli u vrijeme pape Klementa VII., motiviranog za stvaranje šire koalicije kršćanskih vladara, koja bi potisnula Osmanlije iz Europe. U posljednjem se desetljeću 16. stoljeća počeo mijenjati odnos predstavnika Pečke patrijaršije prema osmanskoj državi, kad je patrijarh Jovan (1592.-1614.) pod utjecajem bitke kod Siska 1593. godine zaključio da su unutrašnje i vanjske prilike pogodne za borbu protiv Osmanlija, pa je 1594. godine izbio ustanak u Banatu pod vodstvom vršačkog episkopa Teodora, a 1597. u Hercegovini pod vodstvom metropolita Visariona. Iako su Osmanlije ugušili oba ustanka, oštro kaznili svećenstvo kao pokretače te simbolično spalili tijelo Save Nemanjića u Beogradu 27. IV. 1594., Jovan je i dalje održavao diplomatske veze sa zapadom. Pregovori koje je vodio s austrijskim nadvojvodom Ferdinandom, savojskim suverenom Karlom Emanuelom I, i Španjolskom nisu doveli do većih rezultata, ali 1599. godine u Rimu su bila dva kaludera iz Peći, tražeći pomoć protiv Osmanlija. Iz pisma koje su donijeli moglo se naslutiti da je Jovan bio spreman razgovarati i o uniji. Klement VIII. odgovorio mu je da je sjedinjenje moguće ako patrijarh, episkopi i svećenstvo Pečke patrijaršije priznaju Rimsku crkvu kao jedinu Crkvu, prihvate njezino učenje i papino prvenstvo, te se odreknu raskola i zabluda Pravoslavne crkve. Međutim, iz pisma patrijarha Jovana 1608. godine savojskom vladaru Karlu Emanuelu I, u kojem je patrijarh izrazio spremnost da će ga okruniti po starom vjerskom obredu Nemanjića za suverena pet kraljevstava, kojima je Jovan upravljao kao svjetovni i vjerski poglavar, ali i istaknuo da ne želi prisutnost isusovaca, koji bi narod obraćali na katoličanstvo, može se zaključiti da su predstavnici Pečke patrijaršije uniju doživljavali samo kao sredstvo za ostvarivanje političkih ciljeva, a ne kao težnju za stvarnim pomirenjem i sjedinjenjem s Katoličkom crkvom.³⁹

Neuspjeh Jovanovih planova o mogućem ustanku protiv osmanlija uz potporu zapadnih saveznika naveli su Jovanova nasljednika Pajsija (1614.-1648.) na kompromisnu politiku prema Osmanlijama, što je značilo prekid oslonca na zapadne sile i okretanje Rusiji, a plod pomirljive Pajsijeve politike bilo je uspješno sprječavanje podvrgavanja Pečke patrijaršije Ohrdskoj arhiepiskopiji, što je Pajsije uspio tijekom boravka u Carigradu 1641/42. godine. Pajsijev nasljednik

³⁸ S. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost*, 174, bilješka 187; K. DRAGANOVIĆ, *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje*, 82.-85., 109.-114., bilj. 74.; M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za Propagandu vere*, 383.-389.; Jakov STIPIŠIĆ, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, 1972., 177.

³⁹ S. DŽAJA, *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje*, 99., bilj. 67.; Janko ŠIMRAK, "Crkvena unija u sjevernoj Dalmaciji u XVII. vijeku", *Nova revija*, Makarska, 1924., 3.-4., 245.-277.; D. KAŠIĆ, "Srpska crkva pod Turcima" 150.-151.; L. HADROVICS, *Srpski narod i njegova crkva*, 106.-107.; Carolus NEŽIĆ, *De Pravoslaviv Jugoslaviv saec. XVII. ad catholicam fidem reversis necnon de eorum conceptu Romanae Ecclesiae*, Romae, 1940., 7.-8.; Peter BARTL, *Der Westbalkan zwischen spanischer Monarchie und Osmanischen Reich. Zur Tärkenproblematik an der Wende von 16. zum 17. Jahrhundert*, Wiesbaden, 1974.

Gavrilo I. (1648.-1655.), koji je obnovio veze s Rimom, nastavio je provoditi njegovu politiku, no Osmanlije su primijetili njegov pokušaj da Kandijski rat iskoristi za pokretanje saveza protiv sultana, pa je 1653. godine otišao u Rusiju. Najintenzivniji pregovori Rima i Pečke patrijaršije održavani su upravo u vrijeme Pajsija i Gavrila I., ali istovremeno su se održavali brojni kontakti predstavnika Katoličke crkve s pojedinim članovima više ili niže crkvene hijerarhije Pečke patrijaršije. Tijekom prve polovice 17. stoljeća rimska je kurija u nekoliko navrata upućivala predstavnike u Peć, pa je četrdesetih godina s Pajsijem o uniji intenzivno pregovarao apostolski vizitator Trogiraniin Franjo de Leonardis, kojem je pomagao Franjo Bolizza-Grbičić, papinski opunomoćenik za katoličke misije u Albaniji, Crnoj Gori i Srbiji. Iako je de Leonardis za uniju uspio privoljeti crnogorskog metropolita Mardarija, i njegova nasljednika Visariona, istovremeno su katolici u središnjim krajevima Crne Gore prelazili na pravoslavlje, a razgovori de Leonardisa s Pajsijem u listopadu 1642. godine potvrdili su neslaganje glede papina prvenstva, pitanja "Filioque", uporabe kvasnog ili beskvasnog kruha i kršćanske tradicije na koju se se pozivali pravoslavi episkopi i patrijarh Pečke patrijaršije. Iako je de Leonardis Propagandu uvjeravao da bi se Pajsija moglo pridobiti za uniju, koji je bio nepopustljiv u pitanju "Filioque" i forme euharistije, Propaganda nije bila zadovoljna patrijarhovim stavovima, odgovorivši De Leonardisu da bi unija bila moguća samo po obrascu koji je propisao Firentinski sabor.⁴⁰ Raspravu o tom pitanju prekinula je De Leonardisova smrt 1645. godine, a kad je 1648. godine izabran novi patrijarh Gavrilo I., iz Peći su u Rim upućena dva kaludera s pismom u kojem se izražavala želja za suradnjom s Katoličkom crkvom. Ocijenivši ove izjave kao spremnost za prihvaćanje unije, Propaganda je u Srbiju s kaluderima uputila misionara Paulina Demskog da unutar misije podigne školu, no zbog ratnih je prilika Demski stigao tek 1651. godine. Razgovarao je s Gavrilom I. o uniji i podizanju škola, o čemu se raspravljalo i na saboru u Morači, kad je zaključeno da se pomoć ne zatraži samo od pravoslavne Rusije, nego i od Rima, kamo je trebao poći budimljanski episkop Pajsije. No, njega su Osmanlije uhvatili i pogubili, Demski se morao skloniti u Kotor, i preminuo je 1655. godine, a Gavrilo I. uputio se u Moskvu, odakle je poručio da se ne namjerava vratiti, pa je izabran novi patrijarh Maksim (1656.-1674.). On je promijenio politiku prema katolicima i nastojao ih uz pomoć turskih vlasti podvrgnuti svojoj jurisdikciji, dok su Gavrila po povratku iz Rusije Osmanlije pogubili, sumnjajući u njegovo političko djelovanje. U drugoj polovici 17. stoljeća povezali su s nekih pripadnici nižeg klera i kaludera u manastirima s Rimom, no iz raspoloživih izvora teško je razlučiti zbog kojih su razloga ti kontakti održavani. Katolički biskupi, a i bosanski franjevci otvoreno su iskazivali sumnju u iskrenost pravoslavne strane glede unije, jer su se ti pokušaji odvijali istovremeno kad je hijerarhija Pečke patrijaršije željela katolicima nametnuti plaćanje poreza i podvrgnuti ih jurisdikciji pečkih patrijarha, i kad su u mnogim krajevima katolici prihvaćali pravoslavlje, na što su Rim upozoravali kotorski nadbiskup Andrija Zmajević i trebinjski biskup Antun Primi. Maksimov nasljednik Arsenije III. Crnojević (1674.-1706.) nastavio je represivnu politiku prema katolicima, a izbijanjem Bečkog rata i Crnojevićevim bijegom na područje Monarhije Pečka se patrijaršija našla u teškoj situaciji sve do njena ukidanja 1766. godine.⁴¹

⁴⁰ C. NEŽIĆ, *De Pravoslaviv Jugoslaviv*, 1.-15.; M. JACOV, *Spisi Kongregacije za Propagandu vere*, 480.-491, 572.-591., 593.-599., 604.-609., 615.621., 643.-658.

⁴¹ C. NEŽIĆ, *De Pravoslaviv Jugoslaviv*, 18.-20., 35.-51.; L. HADROVICS, *Srpski narod i njegova crkva*, 16.-37.; K. DRAGANOVIĆ, *Masovni prijelazi katolika na pravoslavlje*, 105.-120.; Šimrak, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 123.-128.

3. Vojna krajina i vlaško pitanje

Iako su prvom marčanskom biskupu odlukom pape Pavla V. prilikom posvećenja u Rimu kao jurisdikcijsko područje određene Ugarska, Hrvatska i Žumberak, na dosege je unije pravoslavnih krajišnika Vojne krajine s Katoličkom crkvom znatno utjecala činjenica da je ona započela u Varaždinskom generalatu, gdje se nalazio marčanski samostan kao sjedište nove biskupije, i u kojem je središnji politički problem bila tzv. "restitucija Vlaha", odnosno zahtijevanje hrvatskih staleža i zagrebačkih biskupa da se novi doseljenici na krajiškim posjedima koji su im ranije pripadali podvrgnu njihovoj vlasti i prihvate davanja na koja su imali pravo kao zakoniti vlasnici opustjelih krajiških posjeda⁴². Varaždinski je generalat intenzivnije naseljavan vlaškim pučanstvom između 1587. i 1600. godine, kada su krajiški zapovjednici iz turske Slavonije doveli nove krajišnike, koji su zanimanje za preseljenje na područje Monarhije počeli pokazivati nakon osmanskih poraza kod Siska 1593. i Petrinje 1596. godine. Procjene o broju doseljenog vlašskog pučanstva vrlo su različite, pa je S. Pavičić, na temelju Ivićevih podataka, zaključio da je u Križevačku kapetaniju do 1602. godine došlo iz Cerničkog (Pakračkog) sandžaka oko 700 vlaških porodica, a R. Grujić je naveo da je samo 1598. godine oko Ivanića, Rovišća i Poganca naseljeno 3000 osoba, isto toliko i 1622. godine, i da je srpski narod početkom 17. stoljeća davao Habsburgovcima za ratne potrebe 4000 - 5000 ljudi. V. Klaić procijenio je da je oko 1598. godine u okolici Ivanića, Rovišća i Poganca živjelo oko 3500 Vlaha, a K. Kaser je zaključio da bi ih, iako je prema izvorima vlaških doseljenika bilo oko 5.000, realno bilo oko 10.000, ako

⁴² Krajiški vojni izvori s kraja 16. i početka 17. stoljeća nove su doseljenike iz Osmanskog Carstva najčešće nazivali "Vlasima", a značenje tog pojma različito je interpretirano, od naziva za etničku pripadnosti romaniziranim pred-slavenskim nomadsko-stočarskim Vlasima, koji su pod utjecajem Srpske pravoslavne crkve u kasnijem razdoblju primili srpsku nacionalnu svijest, preko teze srpske historiografije da taj naziv označava pripadnost srpskoj naciji od 16. stoljeća, odnosno od obnavljanja Pečke patrijaršije, pa do mišljenja da on označava slobodnog vojnika-krajišnika, bez obzira na vjeroispovijest ili podrijetlo, što se moglo vidjeti u saborskom zaključku iz 1628. godine, kada su se staleži zalili vladaru da u Krajinu pod imenom "Vlaha" živi više starosjedioca ("Ljudi naše nacije"), koji su težili doći pod zaštitu krajiških zapovjednika, nego pravih "Vlaha". U izvorima katoličke provenijencije koji su se odnosili na uniju pojam "Vlah" poistovjećivan je s nazivom "uskok", odnosno s imenima "Rascian" ili "Servian", uz koje se dodavao pridjev "sizamatik" (raskolnik), i označavao je pripadnost pravoslavlju, a katoličko je starosjedilačko stanovništvo Varaždinskog generalata nazivano Slavoncima, za razliku od Predavaca, "bosanskih Hrvata katolika", kako ih je nazvao zagrebački biskup Franjo Ergelski u izvješću povjerenstvu 1635. godine, koji su doselili u Krajinu iz Osmanskog Carstva. Budući da izvori koji se odnose na uniju pravoslavne kršćane u Krajinu nazivaju Vlasima ili uskokima, pojmovima uz koje se nalaze i nazivi "Rasciani ili Serviani", u ovom radu te nazive rabimo kao oznaku za pravoslavne krajišnike, bez obzira na njihovo moguće podrijetlo. Opsirnije: Fedor MOAČANIN, "Vojna krajina do kantonalnog uređenja 1787. godine", 26-27; isti, "Pokušaj sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha Varaždinskog generalata u 17. stoljeću", u: D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 273-279.; Josip ADAMČEK, *Bune i otpori*, Zagreb, 1986., 294.-301., 317.-322.; B. SUČEVIĆ, "Razvitak vlaških prava", 42.-44.; D. MANDIĆ, *Srbi i Hrvati*, 159-165.; I. PILAR, *Južnoslavensko pitanje*, 105-122.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 8-18; V. KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata V*, 519., bilj. 1.; F. ŠIŠIĆ, n. dj., 300.; S. DŽAJA, *Konfesionalnost i nacionalnost*, 40.-41.; M. RADEKA, *Gornja krajina*, 39.-41.; Jaroslav ŠIDAK, "O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti", u: D. PAVLIČEVIĆ, *Vojna krajina*, 18.-28.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 51., 62.-65., 129.-130., 142.-143., 153.-154., 175.-180., 192.-194.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba", 20., 28.-32., 35., 51.; M. JACOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 50.-58., 61.-67., 81.-83., 99.-102., 108.-112., 117.-143., 149.-158., 175.-180., 192.-195., 202.-208., 217.-225., 232.-236., 245.-247.; Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: Arhiv HAZU) Radoslav LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis in Croatia et Slavonia*, XV-25, A-III, 2.; Zlatko KUDELIC, "Izješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića apostolskom nunciju Casparu Mattheiju o Marčanskoj biskupiji i Vlasima iz 1640. godine", *Povijesni prilozi*, 19, Zagreb, 1999., 153.-156., 166.-179.; J. ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", *Bogoslovska smotra*, 1930., 171.-172.; "Petri Petretich episcopi Zagrabienensis Historia de Valachorum in Confiniis Regni Slavoniae degentium Episcopatus origine, progressu, et effectibus", Arhiv HAZU, II. d 51., f. 1r., 6v (dalje: PETRETIĆ, *Historia de Valachorum episcopatus*); "Valachicae gentis in Regno Croatiae illocatae excessuum ac episcoporum ritus graeci eorundem praefectorum Notitia Historica descripta ex manuscripto patrum Societatis Iesu ab anno 1666-1670", Arhiv HAZU, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III, 13., f. 1 (dalje: *Valachicae gentis notitia historica*)

se pođe od pretpostavke da su obitelji imale prosječno 8 članova.⁴³ Na području vlastelinstva Dubrave Vlasi su 1597. godine naseljeni u Lipovčane, Mostare i Marinkovac, a između 1598. i 1618. u Dragičevac, Habjanovac, Kapelu, Prnjarovac, Vukšinar, Zvekovac, Zabrđe, Fuku, Koritnu, Markovac, Paruževac, Haganj, i Kabal. Prema popisu iz 1610. godine u Koprivničkoj kapetaniji nalazile su se 204 vlaške kuće u 9 sela (Mučna, Veliki i Mali Poganac, Kukavica, Grdak, Vladislav, Glogov Zdenac, Planka, Zerdia), u Križevačkoj je kapetaniji živjelo 758 obitelji u Rovišću, Batini, Svetom Ivanu (Žabnom), Kapeli, Gornjoj i donjoj Plavnici i Gudovcu, a u Ivaničkoj kapetaniji bilo je 256 vlaških kuća u Svetom Križu, Graberju, Tuginom selu, Sobočanima, Dianovcu, Bošnjanima, Obreškoj i Buni. No, osim njih, na to su područje od 1602. godine naseljavani i Predavci, katolici iz Osmanskog Carstva, koji su dolazili u generalat želeći steći "vlaški" položaj, a izmiješani s Vlasima živjeli su prema izvješću povjerenstva iz 1635. godine u Fuki, Zabrdu, Habjanovcu, Koritni, Markovcu, Paruževcu i Marinkovcu.⁴⁴ Predavci su najgušće bili naseljeni na čazmanskom području, između Dubrave i Rovišća, nekoliko sela nalazilo se na lijevoj obali Glogovnice, a između Rovišća i Hagnja živjeli su u selima izmiješani s Vlasima. Iz župe Gradec, istočno od Glogovnice, pojedina sela odvojila su se i pripojila Krajini, a nova doseljenja u generalat zabilježena su 1608-1609, 1622. i 1637. godine, pa su krajiške vlasti oko 1630. godine računale da je na području Varaždinskog generalata bilo 120 vlaških kuća i oko 400-600 kuća predavaca. Suvremeni vatikanski izvori također nisu pružali precizne podatke, pa je apostolski nuncij Petar Antonije 1611. godine procijenio da je marčanskom biskupu Simeonu bilo podređeno 60.000 duša, tršćanski biskup Renaldi 1625. procijenio da je "Morlaka ili Vlaha" u Hrvatskoj i Slavoniji bilo oko 20.000, a tajnik Propagande Ingoli spomenuo je 1628. godine 60.000 uskoka. Nepoznati ohridski nadbiskup u izvješću 1632. godine procijenio je da u Krajini živi 50.000 Vlaha u 5000 kuća, dok je bosanski biskup Ivan Tonko Mrnavić naveo 1633. godine da je u Zagrebačkoj biskupiji živjelo 40.000 "šizmatičkih Vlaha ili uskoka." Zanimljivo je da se precizniji podaci o pravoslavnim krajišnicima ne nalaze ni u dva vatikanska izvješća nastala 1628. i 1629. godine, kojima autori nisu poznati, a u kojima se broj krajišnika uopće nije navodio. Za autora prvog, vrlo kratkog izvješća, pravoslavni krajišnici bili su "ilirski narod grčkog obreda", kojeg su starosjedioci zvali uskocima, a živjeli su u Rovišću, Metlici i Gomirju, te bili raštrkani po naseljima i selima; u drugom, opširnije izvješće naslovljenom "De Servianis seu Illyricis hominibus Graeci Ritus in Croatia et Carniola commorantibus informatio", autor je naveo da je detaljnije vijesti dobio od Rafaela Levakovića. Prema tom izvješću su uskoci bili pripadnici "ilirskog naroda i grčkog obreda" i sebe su zvali Vlasima, najbrojniji su bili u Zagrebačkoj biskupiji, a boravili u Rovišću, Metlici i Gomirju. Anonimni autor izvješća napomenuo je da mu je Levaković rekao da Vlasi ili uskoci, koji su grčkog obreda, sebe nazivaju "starovjercima", da govore "ilirskim jezikom", da se izdržavaju kao plaćenici habsburškog vladara, a da su u vjerskim pitanjima potpune neznalice. Međutim, ni ovaj izvor nije sadržavao preciznije procjene o približnom broju krajišnika, pa je jedini precizniji podatak iznio žumberački kapetan Paradeiser 1626. godine, procijenivši da je iz Žumberka za rat bilo spremno oko 2000 uskoka, iz Varaždinskog generalata 6000, a iz Primorja 1000.⁴⁵

⁴³ Aleksa IVIĆ, *Seoba Srba u Hrvatsku i Slavoniju. - Prilog ispitivanju srpske prošlosti tokom 16. i 17. veka*, Srijemski Karlovci, 1909., 6., 22.-28., 30.-31., 35.-37., 52.-53.; Stjepan PAVIČIĆ, *Porijeklo naselja i govora u Slavoniji*, Djela JAZU 47., 4., Zagreb, 1953., 212; Radoslav GRUJIĆ, *Apologija srpskog naroda u Hrvatskoj*, 109., 111., bilj. 2.; V. KLAJČIĆ, *Povijest Hrvata*, V., 535-542.; N. KLAJČIĆ, *Društvena previranja i bune*, 140.-141.; Josip ADAMČEK, *Agrami odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća*, Zagreb, 1980., 520; Radoslav LOPAŠIĆ, "Prilozi za povijest Hrvatske u XVI. i XVII. vijeku iz štajerskog zemaljskog arhiva u Gradcu", *Starine JAZU XVII*, Zagreb, 1885., 214.; XIX., 1887., 49., 54., 77-78.; K. KASER, *Slobodni seljak i vojnik I*, 89-90.

⁴⁴ Josip BUTURAC, *Vrbovec i okolica 1134-1984*, Vrbovec, 1984., 50.-58.

⁴⁵ J. ADAMČEK, *Agrami odnosi*, 187.; J. ADAMČEK, *Bune i otpori*, 294.-301.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum meridionalium*, 37.-40., 50.-56., 64.-65., 72.-74., 92.; M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 81.-82., 134.,

Preseljenje Vlaha u Slavonski generalat provedeno u kratkom razdoblju od 1597. do 1600. godine, a nastavljeno i kasnije, otvorilo je tzv. "vlaško pitanje", odnosno pitanje podvrgavanja krajišnika podložnosti vlasnika posjeda na kojima su bili naseljeni, koje se pojavilo u trenutku kad je postalo jasno da će novi doseljenici dulje vrijeme ili čak trajno boraviti na vlastelinskim i posjedima Zagrebačke biskupije. Pokrenuo ga je 1599. godine zagrebački biskup Nikola Selnički-Stjepanić (Zelničaj-Selnički u starijim ispravama), zahtjevom upućenim vladaru u Beč da mu ivanički Vlasi, koje je godinu ranije tamo naselio general Sigismund Herberstein, postanu podložnici, tvrdeći da im nije mogao oprostiti terete jer su obrađivali zemlju Zagrebačke biskupije. Biskup se žalio da su dogovor između njega i krajišnika o plaćanju desetine spriječili zapovjednik Herberstein i ostali krajiški zapovjednici, u čemu je prepoznao opasnost da posjedi Zagrebačke biskupije budu trajno otuđeni, pa se obratio i nadvojvodi Ferdinandu s prijedlogom da Vlasi budu oslobođeni državnih tereta, a da bi se on s Vlasima dogovorio o slobodama i povlasticama koje će dobiti. Iako je vladar držao da je zagrebački biskup bio u pravu, nadvojvoda Ferdinand odbio je provesti biskupove zahtjeve zbog bojazni da će se Vlasi vratiti natrag u staru postojbinu ako budu bilo čime opterećeni, a dovedeni su u Krajinu zbog rata protiv Osmanlija. Ferdinand je ujedno napomenuo da su posedi koje su Vlasi naselili bili pusti već 40 godina, a zagrebački ih biskup nije ni plaćao ni uzdržavao, pa nije bilo potrebno postupiti protivno obećanjima kojima su Vlasi privučeni u Krajinu.⁴⁶ Odgovor nadvojvode Ferdinanda je na početku 17. stoljeća jasno naznačio buduće sporove glede naseljavanja krajišnika, pa su staleži već 1600. godine protestirali zbog toga što su vojne vlasti onemogućavale pregovore s Vlasima naseljenim u Ivaniću i Rovišću, koje su kapetani zabranili pod prijetnjom smrtno kazne, a ugarski je sabor 1. V. 1604. usvojio zaključak kojim se tražilo da se svi Vlasi u Slavoniji i Hrvatskoj podvrgnu ranijim posjednicima, i da plaćaju zemljarinu ili devetinu, odnosno desetinu zagrebačkom biskupu. Taj je zahtjev podnesen Rudolfu II. 5. VII 1604., ponovljen je u istom obliku 13. I. 1605., a potvrdio ga je Matija II. 6. XII. 1608. godine u Požunu.⁴⁷

Glede zahtjeva hrvatskih staleža i zagrebačkih biskupa treba napomenuti da su novija istraživanja utvrdila da je plemstvo tražilo priznanje civilne, a kasnije i vojne jurisdikcije, i ograničena podavanja, tlaka kao tipična kmetska obveza nije se spominjala, nego su vijest o pokmećivanju krajišnika širili krajiški zapovjednici, kojima je to bio argument za uvjeravanje nadležnih vlasti u Beču i Grazu da bi udovoljavanje zahtjeva staleža i zagrebačkih biskupa značilo destabilizaciju obrambenog sustava u Krajini, iako je još 1607. godine Sabor upozorio plemstvo da bi više moralo misliti na opće dobro, odnosno obranu države, nego na privatne interese, te izbjegavati prekomjerna opterećenja Vlaha, a i Dvorsko ratno vijeće je u ožujku 1619. napomenulo da su hrvatski staleži izjavili kako ne namjeravaju Vlahe opteretiti tlakom.⁴⁸

Rješavanje ovog problema intenzivnije je potaknuo 1613. godine zagrebački biskup Petar Domitrović intervenirajući na dvoru, a u proljeće te godine uputio je u Marču svoje predstavnike

364., 394.; J. BUTURAC, *Vrbovec*, 59.-67.; S. PAVIČIĆ, *Porijeklo naselja i govora u Slavoniji*, 214.; Radoslav LOPAŠIĆ, *Spomenici hrvatske krajine* (dalje: SHK) II, 147., 180., 278., 303; III, 504; N. NILLES, *Symbolae ad historiam Ecclesiae orientalis*, 703.-710.; August Theiner, *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium illustrantia*, II, Zagreb, 1875, 116.

⁴⁶ R. LOPAŠIĆ, SHK I, 269.-273.; Fredo ŠIŠIĆ, *Hrvatski saborski spisi* IV., 400 (dalje: HSS).

⁴⁷ F. ŠIŠIĆ, HSS IV., 495.-498.; V., 631.-632., 637.

⁴⁸ Aeksa IVIĆ, "Jurisdikcija slavonskih plemića i srpski doseljenici od 1598. do 1630. godine", *Prilozi književnosti, jezika, istorije i folkloru II*, Beograd, 1922.; F. ŠIŠIĆ, "Politika Habsburgovaca spram Hrvata do Leopolda I.", *Rad JAZU 266, razreda historičko-filološkog i filozofičko-juridičkoga 120*, Zagreb, 1939., 143; F. MOČANIN, "Pokušaj sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha", 280; N. KLAJIĆ, *Društvena previranja i bune*, 138.-142.; J. ŠIDAK, "O značenju Vojne krajine u hrvatskoj povijesti", 3; R. LOPAŠIĆ, SHK II, 302; F. ŠIŠIĆ, HSS V., 208., 488., 515.

na pregovore s krajišnicima, s kojima su razgovarali ivanički župnik Martin Dubravić i Marko Doktorić. Prijedlozi koje je biskup Domitrović ponudio, a koji nisu poznati iz sačuvanih izvora, bili su odbijeni, a Domitrovićevim se zahtjevima najžešće opirao zapovjednik Slavenskog generalata Sigismund Trauttmansdorff, koji je još 1609. godine od cara i kralja Matije II. tražio zaštitu Vlaha od presizanja staleža i zagrebačkih biskupa. General je naglasio da su Vlasi bili vrlo bitan čimbenik obrane Monarhije pa bi stoga trebalo čekati oslobađanje područja koje su okupirali Osmanlije, a tek onda raspravljati o mogućem povratku Vlaha u staru postojbinu i vraćanju krajiških posjeda zakonitim vlasnicima. Iako je bečki dvor bio sklon udovoljiti Domitrovićevim zahtjevima, negativne reakcije ivaničkih krajišnika na vijest o podvrgavanju zagrebačkom biskupu, kao i Trauttmansdorffova procjena da bi se Vlasi mogli pobuniti, pa čak i vratiti u Osmansko Carstvo, odgodili su provođenje Domitrovićevih zahtjeva. Ni osnivanje vlašskog povjerenstva 1618. godine nije mnogo promijenilo jer je dvor zbog izbijanja rata izbjegavao donošenje odluka koje su mogle destabilizirati Krajinu. Pregovori glede vlašskog pitanja, prekinuti 1623. godine, obnovljeni su dvije godine kasnije, no Ferdinand II. već je 1627. godine objavio ispravu kojom je Vlahe iz Hrvatske i Slavonije uzeo pod zaštitu, odobrio im boravak u domovima u kojima su se nalazili, uz uvjet da se pokoravaju njemu i njegovim nasljednicima kao zapovjednicima. Vlasnici posjeda koji su imali nasljedna imanja trebali su dobiti određenu naknadu, ili su ih mogli zamijeniti.⁴⁹

No, hrvatski staleži nisu namjeravali odustati od svojih zahtjeva, a kraljevski su povjerenici 3. VIII. 1628. u Varaždinu staleže podsjetili na zasluge Vlaha za obnovu ranije opustošenih posjeda i njihovu važnost za obranu Monarhije, a upozorili su i na opasnost od pobune i povezivanja domaćih Vlaha s onima iz "Turske", kojima se nitko ne bi mogao suprotstaviti. Povjerenici su upitali staleže s kojom bi vojnom silom Hrvatska zaustavila napad ujedinjenih Vlaha iz Krajine i Osmanskog Carstva, kad su Vlasi ionako činili najveći dio krajiških postrojbi, i podsjetili plemstvo na nesreće koje su pogadale države u kojima su za obranu korišteni plaćenici, te su izrazili nadu da staleži neće ugroziti stabilnost ne samo Krajine nego i Monarhije za tako malen dobitak od 1.200 vlaških domova, koliko su procijenili da ih ima.⁵⁰ Međutim, hrvatski staleži su u studenome iste godine iznijeli 13 razloga zbog kojih bi Vlasi morali biti vraćeni njihovoj jurisdikciji, među kojima su naveli pravo da i sami regnikole ubiru prihod s posjeda, kad je već to bilo omogućeno krajiškim zapovjednicima, a i činjenicu da su među Vlasima živjeli osobe "njihove nacije" (Slavonci - starosjedioци katolici u Krajini, pa Predavci, katolici koji su prebjegli u Krajinu iz Bosne, kao i ostali podložnici vlastele, prebjegli iz Banke Hrvatske), a pod zaštitom krajiških zapovjednika u vlaškom statusu, pa bi i svi katolici provođenjem restitucije došli pod vlast zakonitih gospodara. Nadalje, staleži su upozorili na nasilja kojima su starosjedioци u Krajini bili izloženi od zapovjednika ili Vlaha, te izrazili zabrinutost što su zauzimana sela i drugi dijelovi posjeda plemstva, na kojima su podložnici počeli odbijati poslušnost, a cijela su se sela plemića jednoselaca sjedinjavala s Vlasima da bi došla pod zaštitu vojnih zapovjednika, koji više nisu dopuštali ulazak plemićkim sucima u njih. Osim toga, napomenuli su i da su krajišnici nasilno koristili plemićke posjede za osobnu korist i napadali podložnike, a učinjenu se štetu ničim nije moglo nadoknaditi.⁵¹

Argumenti hrvatskih staleža donekle su postigli uspjeh kad je vladar odlučio da se o tim pitanjima raspravlja pred redovnim sucima Kraljevstva u vrijeme oktavnog sudskog zasjedanja održanog krajem listopada 1628. godine na kojem su hrvatski izaslanici bili Benedikt

⁴⁹ F. ŠIŠIĆ, HSS, V., 70., 72., 77.-83., 90.-98., 101.-105., 178., 185.-191., 366.-367., 381.-382., 410.-411.; R. LOPAŠIĆ, SHK II., 52., 55.-62.; III., 203.-204., 250.-251., 441.-442.

⁵⁰ F. ŠIŠIĆ, HSS V., 426.-428.

⁵¹ ISTI, 441.-452.

Vinković i Žigmund Domjanić. Presudom suda od 18. XII. 1628. odlučeno je da plemstvo mora pokazati isprave koje potvrđuju vlasništvo nad traženim posjedima, Vlasi i Slavonci s tih posjeda trebali su biti podvrgnuti zakonima i javnim porezima Kraljevstva, nakon čega bi bili podvrgnuti zakonitim gospodarima, kojima su morali davati prihode koje su dotad davali krajiškim zapovjednicima. Presudom kraljevskog suda nabrojani su posjedi Zagrebačke biskupije, isusovačkog kolegija, i posjedi 14 plemićkih obitelji s oko 67 posjeda različite veličine, a kao podloga za presudu koji će posjedi biti vraćeni poslužili su stari popisi ratnog poreza (dike).⁵² Staleži nisu bili zadovoljni ovakvom presudom pa je Sabor 29. II. 1629. u 7 točaka ponudio rješenje krajišnicima, poznato kao "Vlaški zakon", prema kojem Vlasi ne bi išli na tlaku, zemaljskoj gospodi bi davali samo ono što su davali generalu ili zapovjednicima, ili bi se eventualno dogovorili s zagrebačkim biskupom i plemstvom o komutaciji podavanja, sudjelovali bi u obrani Kraljevstva pružanjem vojne pomoći prema dogovoru s staležima, što je značilo da bi plaćali ratni porez (diku) kao javni porez, i bilo u skladu s ranijom presudom prema kojoj je dika pridala u javne poreze, ali su morali biti podložni zemaljskoj gospodi. U ratu su morali biti podložni banu ili osobi koju će on odrediti, a pravnu je podlogu predložene pogodbe činila godinu dana ranije donesena presuda oktavalnog suda iz Požuna.⁵³

Međutim, iako je Ferdinand II. tijekom cijele godine obećavao povoljno rješavanje ovog pitanja, a general Trautmansdorff uvjeravao biskupa Franju Ergelskog da će Vlasi pored novih povlastica biti obvezatni izvršavati ono što su morali i ranije, sve rasprave o položaju krajišnika Varaždinskog generalata prekinuo je sam vladar objavljivanjem "Statuta Valachorum" 5. X. 1630. godine u Regensburgu. Ferdinand II. dodijelio je povlastice kao ugarski kralj "vlaškoj zajednici" nastanjenoj između Save i Drave, kako je navedeno u drugom članku prvog dijela, odnosno "vlaškoj zajednici u trima vrhovnim kapetanijama". Prema sadržaju ovog dokumenta svako je naselje na praznik Sv. Jurja biralo suca ili kneza na godinu dana, o čemu je trebao izvijestiti zapovjednika generalata. Svi su knezovi zajedno s porotnicima (starješinama), koji su mu u selu pomagali obavljati dužnost, svake godine u kapetanijama birali po jednog vrhovnog suca s osam prisjednika, koje su također na godinu dana birali svi knezovi dotične kapetanije, a uz njih i dva ili tri starca ili prisežnika iz svakog sela. Vrhovni su suci mogli izricati sve kazne osim smrtne, potvrđivao ih je general, sudili su u parnicama i mogli smjenjivati knezove, a vladar im je povjerio brigu za vojni podmladak. Sela su dobila omeđene posjede, a Vlasi slobodno raspolaganje kućama, poljima i zemljištem, i slobodu oporučivanja i trgovanja kao i članovi Sabora, što je bila važna odredba, jer su im krajiški zapovjednici nastojali ograničiti slobodu trgovine. Vojni sud kažnjavao je samo tjelesnim kaznama, ali ne i novčanim ili zaplijenom dobara, čime se htio izbjeći običaj iskorištavanja krajišnika pod izlikom sudskih globi. Samo su vrhovni suci mogli globiti krajišnike, a globe su bile ograničenog iznosa, a za presude u građanskim sporovima za koje nisu bili predviđeni slučajevi u statutima vrijedili su zakoni Kraljevine. Vojne su dužnosti bile određene u 13 točaka, prema kojima su svi krajišnici morali stražariti u pograničnim utverdama i kaštelima, održavati kaštele koje su sami podigli, a u slučaju opasnosti morali su ustati na oružje svi od 18 godine naviše. Na generalov poziv moralo se u roku od 2 do 3 sata na određenom mjestu skupiti 6000 do 7000 vojnika, a u slučaju rata izvan Krajine bez plaće su morali sve vojnike opskrbiti olovom i puščanim prahom.⁵⁴

⁵² ISTI, 452.-456.

⁵³ F. MOAČANIN, "Pokušaj sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha", 291.-293.; F. ŠIŠIĆ, "Politika Habsburgovaca spram Hrvata", 144.; N. KLAJČ, *Društvena previranja i bune*, 152.; Tade SMIČIKLAS, *Poviest Hrvatska*, II., Zagreb, 1879., 143.

⁵⁴ F. ŠIŠIĆ, HSS V, 478.-489.; *Statuta Valachorum: prilozi za kritičko izdanje*. Prijevod: Zrinka Blažević, SKD Prosvjeta, Zagreb, 1999.

Objavljivanje "Statuta Valachorum" u listopadu 1630. godine za daljnji je razvoj generalata bilo od presudnog značenja, jer je ovom odlukom bečki dvor uspio u kasnijem razdoblju potpuno onemogućiti obnavljanje vlasti zagrebačkih biskupa i plemstva na krajiškim posjedima, odnosno onemogućio razdvajanje "pravih Vlaha", pravoslavnih krajišnika podrijetlom iz Osmanskog Carstva, od Slavonaca i Predavaca, koji su živjeli u krajiškim selima izmiješani s njima. Odluka Ferdinanda II. bila je posljedica ratnih prilika u kojima se Monarhija tada nalazila, pa je primarni cilj dvora bilo izbjegavanje nemira u Krajini, koji su mogli biti povod za novi sukob s Osmanskim Carstvom. U tom kontekstu valjalo je održavati postojeće mirno stanje u Krajini, na čemu su najviše inzistirali krajiški zapovjednici, koji su bili ne samo protivnici podvrgavanja krajišnika hrvatskom plemstvu i zagrebačkim biskupima, nego su i ideju o uniji (sjedinenju) pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom držali opasnom za stabilnost Krajine i izbjegavali njeno provođenje, što se najbolje pokazalo tijekom biskupovanja prvog marčanskog biskupa Simeona.

4. Simeonovo posvećenje i biskupovanje

Početkom 17. stoljeća hrvatski su staleži osim problema restitucije Vlaha bili suočeni i s političkim previranjima glede sukoba protestanata i katolika u Ugarskoj, koja su zasjenila i privremeno potisnula iz središta pozornosti naseljavanje pravoslavnih kršćana u Kraljevstvu. Zanimljivo je da se o "restituciji Vlaha", kao i pojavi pravoslavnih kršćana u Krajini, nije raspravljalo ni na crkvenoj sinodi koju je za srpanj 1602. sazvao biskup Nikola Stjepanić-Selnički, koji je preminuo 23. prosinca iste godine. Zaključci sinode odnosili su se na jačanje crkvene discipline među svećenstvom, pojačano obrazovanje puka glede katoličke vjere, koja se morala ispovijediti prema obrascu Tridentinskog sabora, o čemu su se morali brinuti župnici. Njihova je dužnost bila vjernike naučiti Očenaš, apostolsko vjerovanje, Angelus (pozdrav anđeoski u starijem, a Anđeo gospodnji u novijem), i broj i značenje sakramenata, za što su se morali oslanjati na literaturu koja je bila propisana u Tridentu. Svećenstvo je prema biskupskom kalendaru moralo objavljivati službeno propisane blagdane i vigilije svataca, brinuti se o održavanju postova, a zanimljivo je da su arhidakoni, koji su po biskupovoj naredbi vizitirali župe prije održavanja sinode, zabilježili da su neki župnici pričestili kruhom i vinom, što je Katolička crkva zabranjivala, ali i iz higijenskih razloga. Na sinodi je ponovljeno da Katolička crkva priznaje pričešćivanje vjernika samo kruhom i zabranjuje pričest u oba oblika. Župnici su morali tri puta godišnje, uoči Božića, Uskrsa i Duhova, ispovijediti vjernike, sve ih pričestiti uoči Uskrsa, a morali su nositi popis grijehova od kojih su mogli odriješiti vjernike, jer su za neke teže grijehove mogli odriješiti samo biskupi, a prekršaj ovog pravila za svećenika je značio izopćenje. Biskupi su rješavali slučajeve otmice djevojaka, svetogrđa nad redovnicama i povrede njihove klauzure, pobačaj ili nehotično gušenje djeteta, incest u prvom i drugom koljenu, palež ili uništavanje tuđih vinograda, povredu slobode i imuniteta Crkve, namjerno ubojstvo, zloporabu hostije i bogoslužnih predmeta za vraćanje ili u praznovjerno svrhe, odrješenje krivovjeraca, čitanje i držanje zabranjenih knjiga bez biskupova odobrenja, zatim izopćenje, suspenziju i interdikt. Posljednju pomast svećenici su mogli dati samo osobama na samrti zbog bolesti, koje su je tražile još dok su bile pri svijesti, ali nije se smjela podijeliti maloj djeci koja još sama nisu mogla odlučivati, ženama u porodu, vojnicima prije odlaska u borbu, brodarima i drugim putnicima, kao ni osuđenima na smrt. Najopsežniji dio odluka sinode odnosio se na obveze i disciplinu svećenstva, pa je bilo određeno da svećeničku službu mogu obavljati samo propisno zaređeni svećenici, a oni rođeni u Zagrebačkoj biskupiji nisu se smjeli zaređiti drugdje ako im biskup nije dao otpusnicu (*litterae demissionales*). Nijedan strani svećenik nije mogao obavljati bogoslužje bez svjedodbe o ređenju (*litterae formatae*) i vladanju (*litterae testimoniales*), a redovnike koji su bez dozvole poglavara ostavili samostan trebalo je prisiliti

na povratak. Svećenici su morali ispovijedati barem jednom tjedno, služiti mise svake nedjelje i blagdana, tumačiti liturgijske tekstove, čitane na misi, a upozoreni su da se moraju dolično ponašati u crkvi i brinuti se za red i čistoću u njoj. Na sinodi je odlučeno da su se i groblja morala održavati na prikladan način, a u njima nisu mogli biti sahranjeni samoubojice, lihvari koji su umrli bez pokajanja, te krivovjerci i izopćenici iz Crkve. Održavanje mise u privatnim kućama i izvan sakralnih objekata bilo je zabranjeno. Svećenstvo je smjelo nositi samo prsten koji je označavao njihovu službu ili čast, koji se morao skinuti tijekom bogoslužja i moralo se držati celibata, a bilo je zabranjeno nošenje brade.⁵⁵

Odluke biskupske sinode iz 1602. godine uopće nisu spominjale pravoslavne krajišnike u Hrvatskoj niti pitanje moguće unije, jer su početkom 17. stoljeća staleži i zagrebački biskupi kao daleko najveću prijetnju Hrvatskoj doživljavali protestantizam, pa je njegovo jačanje u Ugarskoj izazvalo povezivanje hrvatskih staleža s nutarnjougarskim pokrajinama. Staleži su uvijek nastojali isticati državopravnu posebnost prema Ugarskoj, što se vidjelo na požunskim saborima, gdje su Hrvatsku predstavljala dva poslanika, izabrana na zasjedanju sabora, i koji su držani predstavnicima jedne savezne kraljevine, a ne samo predstavnicima triju ondašnjih hrvatskih županija. Kao takve ugarski ih predstavnici nisu mogli nadglasati, jer je za Hrvatsku važio samo onaj zakonski prijedlog koji bi prihvatio Hrvatski sabor, ako je prethodno predložen na zajedničkom zasjedanju u Požunu. Suprotnosti između ugarskih i hrvatskih staleža najjasnije su se pojavile 1604. godine, kad je car i kralj Rudolf II. ugarskim saborskim člancima iz veljače te godine dodao i članak XXII., kojim je odbio molbe protestantskih staleža da im se dopusti sloboda veiroispovijesti, a potvrdio je sve odredbe u prilog Katoličkoj crkvi od prvog ugarskog kralja Stjepana pa dalje, te odredio da će se ubuduće sve one, koji će na požunskom saboru iznositi vjerska pitanja, označiti pokretačima nemira i novotarija, odnosno buntovnicima i veleizdajnicima, te ih kazniti prema odredbama zakona izglasanih u vrijeme prijašnjih kraljeva.⁵⁶

Ta je odluka cara Rudolfa II. donijeta nakon što su katolički članovi ugarskog vijeća, reagirajući na tvrdnju protestantskih predstavnika da su oni "pretežiti dio Kraljevstva", naveli da se katoličkoj vjeri pribrajaju ne samo vladar i velik dio prelata, velikaša i baruna, nego i Kraljevstva Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, i mnogobrojni gradovi i županije Donje Ugarske, te istaknuli da je kralj samo vršio svoje pravo kad je protestantima oduzeo crkve u kraljevskim gradovima, jer će širenje katoličke vjere učvrstiti mir u zemlji. Posljedica Rudolfove odluke bilo je izbijanje Bocskayeve bune, a Hrvatski je sabor u srpnju 1604. godine prihvatio sporni XXII. članak i zaključio da se svi protestantski propovjednici, koji su u zemlju ušli iz Štajerske i Kranjske, i najviše zadržavaju oko Ozlja, moraju odmah istjerati, a zagrebačkom je biskupu Šimunu Bratuliću preporučeno da odlučno istupi protiv "perverznh heretičkih zabluda". Kad je Bocskay pozvao tadašnjeg bana Ivana Draškovića da ga prizna kraljem, ovaj je to odbio, nakon čega je Bocskay neuspješno pokušao provaliti u Hrvatsku. Hrvatski su staleži u tom sukobu stali na Rudolfovu stranu, ali kad je nadvojvoda Matija prvo htio riješiti problem Bocskayeve bune pristajući na slobodno ispovijedanje protestantske vjere u Ugarskoj, da bi mogao početi pregovore s Osmanlijama, Hrvatski sabor ostao je nepopustljiv glede slobodnog ispovijedanja protestantizma, te je tražio da XXII. članak iz 1604. godine mora i dalje vrijediti, a naročito je oštro protiv slobode veiroispovijesti za portestante u Hrvatskoj istupio ban barun Ivan Drašković. Mirom s Bocskayem sklopljenim 23. VI. 1606. u Beču slobodno je ispovijedanje protestantizma ograničeno samo na Ugarsku, a Mađari su izjavili da ne žele prisutnost isusovaca u Ugarskoj,

⁵⁵ I. A. RUPINI, "Konstitucije zagrebačke sinode iz godine 1602", *Bogoslovska smotra*, 6 (1), Zagreb., 1918., 46.-65.; (2), 123.-145., 163.-164., 174.

⁵⁶ F. ŠIŠIĆ, *Politika Habsburgovaca spram Hrvata*, bilj. 30.

nekon čega je nadvojvoda Matija mogao početi pregovore s Osmanlijama, koji su završili sklapanjem mira 11. XI. 1606. na ušću rijeke Žitve u Dunav, nedaleko od Komarona, prema načelu da svaka strana zadrži ono, što je do tada osvojila. Hrvatski su staleži postupili u skladu s ranijom odlukom iz 1604. godine i u Prag Rudolfu II. 1607. godine poslali Baltazara Dvorničića i Nikolu Malenića, koji su ga zamolili da potvrdi zaključak Hrvatskog sabora iz 1604. godine o vjerskom pitanju kao posebni vjerski zakon za Hrvatsku, što je Rudolf II. učinio 16. I. 1608. Tim je posebnim vjerskim zakonom za Hrvatsku, koji je svečano pročitao u Saboru 25. siječnja iste godine, protestantima onemogućena prisutnost u Hrvatskoj, jer je jedino katolička vjera postala službenom vjerom, pa je samo katolik mogao posjedovati nekretnine i obaljšati javne službe. Odredbe o katoličkoj vjeri kao jedino dopuštenoj vjeroispovijesti Hrvatski je sabor ponovio još nekoliko puta u idućim godinama, a isto su činili i pojedinci iz političkog života Hrvatske, obraćajući se ili nadvojvodi ili vladaru.⁵⁷

U vrijeme biskupovanja Šimuna Bratulića u Zagreb su stigli isusovci, čija je gimnazija otvorena 1607. godine, a iz iste godine potječe i prvi izvor o budućem marčanskom biskupu Simeonu, isprava nedovoljno poznatog pravoslavnog korintskog arhiepiskopa Kozme, izdana u Györu (Raabu) 30. listopada 1607., u kojoj se moglo pročitati da je Kozma posvetio Simeona za pravoslavnog episkopa u Ugarskoj, Hrvatskoj i Slavoniji zato što u tim zemljama ("zemljama pod vlašću cara Rudolfa II.") nije bilo pravoslavnog crkvenog dužnosnika koji bi se brinuo za kršćane grčkog obreda. Kozminom odlukom vjernici su se morali pokoravati Simeonovim odlukama, jer je on dobio pravo izopćenja svakoga tko ne bi bio poslušan, te posvećenja nižih i viših crkvenih dostojanstvenika.⁵⁸ Iz oskudnog sadržaja Kozmine isprave ne mogu se saznati određeniji podaci o podrijetlu Simeona ili mjestu gdje je ranije prebivao⁵⁹, a o Simeonovu životu i djelovanju nakon posvećenja u Györu nije ništa poznato sve do 28. VI. 1609. godine, kada

⁵⁷ F. ŠIŠIĆ, HSS, IV., 449.-450., 466., 475., 495.-498., 516., 522., 525.; HSS, V., 12., 86.-87., 106., 448., 465.; ZHS, I., 39., 58., 73., 102., 142., 197., 237., 262.; F. ŠIŠIĆ, *Politika Habsburgovaca spram Hrvata*, 132.-133., bilj. 35.; Ivan KUKU-LJEVIĆ-SAKCINSKI, "Ivan barun Drašković Trakošćanski", *Arkiv za poviestnicu jugoslavensku X.*, 120.-123.; Ante SEKULIĆ, "Šimun Bratulić i Mirko Esterhazy-istaknuti pavlini i zagrebački biskupi", *Historijski zbornik XLIV.*, 1., Zagreb, 1991., 77-95. Iako su zakonski članci o katoličanstvu kao jedino dopuštenoj vjeri u Hrvatskom Kraljevstvu stupili na snagu tek početkom 17. stoljeća, restriktivne mjere protiv protestanata Sabor je, zalaganjem biskupa Jurja Draškovića, donio već u 16. stoljeću, točnije 1567. godine, kada je prihvaćen zaključak da svatko tko u Kraljevstvima Hrvatskoj i Slavoniji istupi iz Katoličke crkve bude proskribiran, da ne može posjedovati pokretnu ni nepokretnu imovinu, i da ne može dobivati priznanja ni svečana odličja. Opsirnije: Franjo BUČAR, "Širenje reformacije u Hrvatskoj", *Vjesnik kraljevskog hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva III.*, Zagreb, 1901., 218.-236.

⁵⁸ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 23-24. Iz raspoloživih je izvora teško dobiti iscrpnije podatke o Kozmi, no sudeći prema objavljenim izvorima papa Pavao V. 1610. godine pred kardinalom Bellarminom odobrio je Kozmi, korintskom nadbiskupu, sjediniti Grke iz njegove crkvene provincije na Peloponezu s Katoličkom crkvom, koji će ispovijediti vjeru na način na koji je to učinio i Kozma, i da može dijeliti pokoru i oproste od cezura.(objasni!) Iz izvora nije jasno je li Kozma ispovijedio Katoličku vjeru prije ili dobio potvrdu da je proglašen legatom čitavog Peloponeza i nadbiskupom, kojim ga je ranije imenovao carigradski patrijarh. Kad je krajem 1611. godine došao u Rim, Kozma je utamničen kao varalica, jer se pokazalo da Rim nije znao je li on ikada zaređen za biskupa, zbog čega je bilo problematično i Simeonovo posvećenje u Rimu. Taj problem nije bio riješen ni do svibnja 1614. godine, jer je Robert Bellarmin 16. svibnja te godine preporučio Simeonu da ponovno "sub conditione" zaredi one svećenike, koje je zaredio prije posvećenja u Rimu, i to zato što Rim nije znao da li je Kozma Morfi zaista peloponeski nadbiskup, što je sam tvrdio, budući da je bilo sigurno da nikad nije bio biskup ni nadbiskup. Opsirnije: Joseph HOFFMANN, "Il Beato Bellarmino e gli Orientali", *Orientalia christiana analecta VIII*, Romae, 1927., 283.-284., 291.-298.; J. ŠIMRAK, "Marčanska eparhija", *Bogoslovska smotra*, 1931., 44.-45..

⁵⁹ Zbog nedostatka odgovarajućih izvora neki su autori iznijeli samo pretpostavke o mogućem Simeonovu podrijetlu, povezujući ga s pravoslavnim episkopom Vasilijem, koji je 1595. godine iz Požeško-černičkog sandžaka prešao u Križevce, o čijem životu u Krajini nisu poznati drugi podaci, odnosno tvrdili da je Simeon prije posvećenja boravio u manastiru Remeti u Orahovici, tada pod osmanskom vlašću. Opsirnije: J. ŠIMRAK, "Povijest marčansko-svidničke eparhije", 181.; D. KAŠIĆ, *Srbi i pravoslavlje*, 26.; N. IKIĆ, *Der Begriff "Union"*, 135.-149.

ga je pečki patrijarh Jovan (1592.-1614.) sindelijom priznao episkopom zapadnih strana, zvanih "Vretanija", priznajući time i kanonsku pravovaljanost Kozmina posvećenja, iako je ono moglo biti dvojbeno uzmu li se u obzir odredbe Pravoslavne crkve o posvećivanju episkopa.⁶⁰ Simeonovo posvećenje u Peći bio je logičan korak nakon posvećenja u Györu 1607. godine, jer su to područje pravoslavni pečki patrijarsi, kao jedini predstavnici pravoslavnih kršćana na zapadu Osmanskog Carstva, držali svojim jurisdiksijskim područjem, na kojem je episkopsku dužnost mogao obavljati samo episkop potvrđen i posvećen na crkvenom sinodu prema običaju Pečke patrijaršije, a pečki patrijarsi držali i Ugarsku i Hrvatsku dijelom svoje patrijaršije. Pojam "Vretanije" (u latinskim izvorima "Vrattania" ili "Vartania") rabljen u sindeliji pečkog patrijarha Jovana za označavanje područja Simeonove jurisdikcije, dakle Ugarske, Hrvatske i Slavonije, u kancelariji Pečke patrijaršije rabljen je za označavanje zemalja na zapadu izvan Osmanskog Carstva u kojem su boravili pravoslavni kršćani ranije podvrgnuti jurisdikciji pečkih patrijarha. "Vretanija" je zapravo značila "Britaniju" u srpskim srednjovjekovnim i kasnijim izvorima, a pečki su patrijarsi ovaj naziv uveli u njihov naslov, nazivajući se i patrijarsima "vretanijskih ostrov", što je u Simeonovom slučaju označavalo njegovo jurisdiksijsko područje - Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju. Simeonovi nasljednici u razdoblju između 1630. do 1670. godine su pojam "Vretanija" koristili kao ime biskupije, nazivajući se "vretanijskim" biskupima, protiv čega su se borili zagrebački biskupi Benedikt Vinković (1637.-1642.), koji je tvrdio da je ugarski kancelar Simeonovom nasljedniku Maksimu Predojeviću dao naslov "vretanijskog" biskupa pod pretpostavkom da Simeonovo prezime, "Vretanić", zapravo označava biskupiju, i Petar Petretić (1648.-1667.), koji je držao da u "vlaškom" jeziku "Vratanja" znači isto što i Krajina, pa bi marčanski ("vretanijski") biskup bio samostalni biskup cijele tadašnje Krajine, a ne sufragani zagrebačkog biskupa za kršćane grčkog obreda. Zagrebački je biskup Franjo Ergelski u izvješću upućenom Rimu 1634. godine Simeona nazvao "Simeon quedam Britaniae episcopus appellatus", vatikanski su izvori do 1670. godine Marčansku biskupiju nazivali "episcopatus montis Feletrii", odnosno biskupijom "Uskočkih ili Žumberačkih gora".⁶¹

Četiri godine nakon posvećenja u Györu i dvije godine nakon posvećenja u Peći tada još pravoslavnog episkopa Simeona nalazimo u Varaždinskom generalatu, gdje mu je nadvojvoda Ferdinand II. 23. ožujka 1611. izdao patent na njemačkom jeziku kojim ga je priznao biskupom "Vlaha i Rasciana", smještenih u Hrvatskoj i Slavonskoj krajini i u Kranjskoj, i opunomoćio ga da među krajišnicima iskorijeni zablude i zabranjena praznovjerja, protivna "Katoličkoj crkvi i kršćanskoj savjesti", a Simeon je dobio pravo duhovnim kaznama kazniti prekršitelje oba spola.⁶² Iz sadržaja te isprave nije moguće odgovoriti na pitanje je li Simeon već tada prihvatio uniju, ili barem obećao da će je prihvatiti, odnosno da li ga je nadvojvoda Ferdinand već držao

⁶⁰ J. ŠIMRAK, *Povijest marčansko-svidničke eparhije*, 184.-186.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 25.-29.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba", 89; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 24; N. IKIĆ, *Der Begriff "Union"*, 149.-153. O kanonskim propisima glede posvećenja pravoslavnih episkopa vidi Nikodim MILAŠ, *Pravoslavno crkveno pravo*, Beograd, 1921.

⁶¹ Z. KUDELIC, "Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića", 161.-163., 168.-169.; PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 2; R. LOPASIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III, 13. Prema R. Grujiću Pečka je patrijaršija imenom "Vretanije" označavala područje od senjskog primorja na jugozapadu pa do Györa i Komorana, sjeveroistočno od Dunava, na kojem su boravili pravoslavni kršćani. Opširnije: R. GRUJIĆ, *Apologija srpskog naroda*, 71.-72., bilj. 1.; R. GRUJIĆ, "Vretanija", *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, sv. IV., Zagreb, 1929., 162.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba", 89.; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 1923., 157.; J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 2., 187.-188.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 95.-110.; A. MATANIĆ, *Izvještaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa*, 124.

⁶² J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 35.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba", 105.-106.; J. RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje*, 49.

grkokatolikom, što nagađaju neki autori⁶³, a izvori ne potvrđuju ni Šimrakovu tezu o razgovorima glede unije u Marči u proljeće 1611. godine i njezinom općem prihvaćanju, jer iz isprave na koju se on pozvao, u kojoj se unija uopće ne spominje, nije moguće razaznati o kojem su Domitrovićevu prijedlogu pregovorali biskupovi predstavnici i krajišnici, a dvojbeno je i točna godina njena nastanka.⁶⁴

Budući da o mogućem sjedinjenju pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom u proljeće 1611. godine zbog nedostatka odgovarajućih izvora nije moguće reći ništa detaljnije, pozornost je potrebno pridati događajima iz druge polovice 1611. godine, kada su se Martin Dubravić i Simeon "Vretanja", kako ga je u ispravi iz 1612. godine nazvao nadvojvoda Ferdinand, uputili u Rim, posjetivši usput apostolskog nuncija Da Pontea u Grazu. On im je uručio pismo za kardinala Borghesea, u kojem je naveo da je Simeon, "raskolnik kojeg je posvetio bugarski nadbiskup Ivan" (!), pošao u Rim zbog sjedinjenja s Katoličkom crkvom, te da pod duhovnom vlašću ima oko 60.000 vjernika, koji su zahvaljujući Simeonovom utjecaju bili spremni na obraćenje, a Martina Dubravića naveo kao najzaslužniju osobu za Simeonovo preobraćenje. Da Ponte je Borgheseu ponovno pisao već kad su Simeon i Dubravić stigli u Rim, kako bi mu pojasnio o čemu je riječ, a zanimljivo je da je nuncij u pismu naveo da je "raskolnički biskup" živio u "ugarskoj krajini" blizu Ivanića.⁶⁵ Osim pisma za kardinala Borghesea Simeon je nosio i tzv. "pismo predstavljanja" (*literae commendatitiae*) isusovca Villera za kardinala Roberta Bellarmina, u kojima je stajalo da je Simeonu, "biskupu raškog naroda u Hrvatskoj, Slavoniji i nekim dijelovima Ugarske" bilo podređeno 60.000 "pravoslavnih Vlaha".⁶⁶

Kongregacija inkvizicije raspravljala je o Simeonovu zahtjevu za sjedinjenjem s Katoličkom crkvom 10. XI. 1611., kad je papa Pavao V. odobrio da Simeon može ispovijediti katoličku vjeru, biti oslobođen od censure i osposobljen za obavljanje biskupske službe. Provjeru valjanosti Simeonove konsekracije glede pitanja materije i forme sakramenta trebao je provesti Robert Bellarmin, jer je Katolička crkva priznala valjanost sakramenta svetog reda koji su podijelili istočni biskupi, ali se moralo provjeriti je li se dotični biskup držao obrednika propisanog u Istočnoj crkvi, i je li u njemu nešto izmijenio. Pavao V. istovremeno je izvijestio i nadvojvodu Ferdinanda o Simeonovoj odluci da prihvati uniju, i izrazio nadu da će nadvojvoda, kad se Simeon vrati iz Rima kao grkokatolički biskup, primjerenim postupcima krajišnike pridobiti Katoličkoj crkvi.⁶⁷

⁶³ Šimrak, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 177-180.; N. IKIĆ, *Der Begriff "Union"*, 155.-158.

⁶⁴ U spornoj ispravi, koja je prema Šimraku nastala 1611. i govorila o uniji, a prema Šišiću 1613. i govorila o zahtjevu za plaćanjem crkvene desetine zagrebačkom biskupu, ivanički župnik Martin Dubravić izvijestio je biskupa Domitrovića da se sastao s biskupom Simeonom i vlaškim predstavnicima, ali da su Vlasi odbili Domitrovićevu želju, koja u ispravi nije navedena, jer nisu htjeli učiniti ništa protivno volji nadvojvode Ferdinanda, zahvaljujući kojem su izbačeni iz "turskog ropstva". Vlaški predstavnici predložili su da se Domitrović glede njegovih zahtjeva dogovori s krajiškim povjerenicima, i da će krajišnici prihvatiti ono što biskup i povjerenici zajednički odluče. Sadržaj ove isprave, u kojoj se spominju krajiški povjerenici, koji su mogli posredovati samo glede pregovora oko restitucije Vlaha, a nikako o sjedinjenju s Rimom, nameće zaključak da unija s Katoličkom crkvom nije bila tema razgovora, i da bi godina nastanka ovog dokumenta mogla biti 1613., kad je zagrebački biskup Domitrović nekoliko puta intervenirao na dvoru glede prisiljavanja Vlaha da mu plaćaju crkvenu desetinu. Osim toga, iz isprave je razvidno da su Vlasi na Domitrovićev zahtjev odgovorili negativno, pa bi u tom slučaju bio odbijen i pretpostavljeni prijedlog o uniji s Katoličkom crkvom. Opširnije: F. ŠIŠIĆ, *HSS*, V., 81; J. ŠIMRAK, "Povijest marčansko-svidničke eparhije", 175; N. KLAJČ, *Društvena previranja i bune*, 142-144; F. MOAČANIN, "Pokušaj sporazumijevanja između hrvatskog plemstva i vlaha", 282.

⁶⁵ A. THEINER, *Vetera Monumenta Slavorum Meridionalium*, II, 116.-117.

⁶⁶ J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 21; J. HOFFMANN, "Il Beato Bellarmino e gli Orientali", 290.

⁶⁷ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 287-288; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 25.

Kardinal Robert Bellarmin sastavio je 19. XI. 1611. ispravu u kojoj je stajalo da je Simeon Vratanja pomiren s Katoličkom crkvom, i da je pred svjedocima ispovijedio katoličku vjeru na način koji je propisan Grcima, a Simeon je oslobođen izopćenja i zabrane obavljanja bogoslužja, u koje je upao zbog pravoslavlja ("raskola") i ređenja primljenog od pravoslavnog episkopa, te odriješen od nepravilnosti u kojoj se zatekao kad je, još neodriješen od izopćenja i zabrane bogoslužja, drugima podijeljivao sakramente. Kardinal Bellarmin istaknuo je da je papa Pavao V. Simeona zbog svega navedenoga priznao grkokatoličkim biskupom "Rasciana grčkog obreda", ali ne i biskupom pravoslavnih kršćana ("raskolnika") u Ugarskoj, Slavoniji i Žumberku, koji su bili pod vlašću nadvojvode Ferdinanda. Predstavnicima svjetovne vlasti i poglavarstvima pod čijom su nadležnošću "Rasciani" živjeli preporučeno je da Simeonu pomažu u obavljanju njegove dužnosti, a one koji bi mu se suprotstavljali trebalo je suzbiti "kršćanskom blagohotnošću".⁶⁸

Idući korak prema potvrdi novoga grkokatoličkog biskupa bile su dvije molbe upućene papi Pavlu V. istog dana 21. XI. 1611., kojima je Simeon papu zamolio da bi samostanu u Marči dao naziv opatije i dodijelio mu sve povlastice koje su se običavale davati drugim opatijama, te da neobrađenu i pustu okolnu zemlju prepusti kaluderima za izdržavanje nove grkokatoličke opatije, kao što se nekad izdržavala crkva Svih Svetih, koja je ranije stajala na njezinom mjestu. Istog dana, 21. XI. 1611. godine, objavljena je apostolska konstitucija "Divinae Majestatis Arbitrio", kojom je papa Pavao V. udovoljio Simeonovoj želji da se u obnovljenom zdanju nekadašnje crkve Svih Svetih, koju su porušili Osmanlije, utemelji samostan Sv. Bazilija, i oslobodio Simeona izopćenja, interdikta, suspenzije i drugih crkvenih kazni i zabrana, te odobrio podizanje samostana prema pravilima Sv. Bazilija, koji bi imao klaustar, refektorij, dormitorij i sve ostale potrebne prostorije za grkokatoličkog arhimandrita i kaludere. Samostanu sv. Mihaela Arkandela pripala je i crkva Svih Svetih, a arhimandritu i kaluderima odobrena su ista prava koja su uživali i drugi samostani. Simeonu je povjerena doživotna uprava, pod uvjetom da bude uređen kao što je bilo i ranije, te ga nitko nije mogao ometati u obavljanju dužnosti na bilo koji drugi način, ako je to bilo u suprotosti s odlukama iz papine konstitucije. U ovom je dokumentu Simeon nazvan biskupom "katoličkih Rašana grčkog obreda, smještenih unutar granica Ugarske, Slavonije i Hrvatske, i na krajnjim granicama Kranjske" (Žumberak), čime je zapravo i određeno njegovo jurisdikcijsko područje.⁶⁹ Nakon dobivanja apostolske konstitucije novi grkokatolički biskup Simeon i Martin Dubravić vratili su se u Zagreb, gdje ih je svečano primio zagrebački biskup Petar Domitrović, o čemu je osobno svjedočio kasniji zagrebački biskup Petar Petretić, tada još student filozofije kod isusovaca. Već 12. I. 1612. nadvojvoda Ferdinand zapovijedio je krajiškim zapovjednicima da novom biskupu moraju pružiti zaštitu svjetovnih vlasti (*brachium saeculare*) i da ga ne smiju sprječavati u obavljanju biskupske dužnosti, nego mu pružiti pomoć u kažnjavanju neposlušnih vjernika i iskorijenjivanju uvriježenih krivovjernih i praznovjernih običaja i vjerovanja.⁷⁰

Iz sadržaja brevea pape Pavla V. možemo zaključiti da je Sveta Stolica Simeonu kao grkokatoličkom biskupu za jurisdikcijsko područje odredila donekle isto ono područje koje su prethodno spomenuli i korintski arhiepiskop Kozma i pečki patrijarh Jovan, ali pod različitim imenima: Kozma je spomenuo Ugarsku, Hrvatsku i Slavoniju, ali ne posebno i Žumberak,

⁶⁸ J. HOFFMANN, "Il Beato Bellarmino e gli Orientali", 292; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 26-27.

⁶⁹ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 32.-34.; J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 306-307; N. NILLES, *Symbolae ad historiam Ecclesiae orientalis*, 1058.-1059.

⁷⁰ A. IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba", 105.-106. Zagrebački biskup Petar Petretić (1648.-1667.) zapisao je u njegovoj Povijesti Marčanske biskupije iz 1662. godine da je osobno vidio susret Simeona i Petra Domitrovića nakon povratka iz Rima, vidi: PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 2r.

pečki patrijarh Jovan rabio je izraz “zapadne strane” ili “Vrjetanija”, a u papinskom breveu, uz Ugarsku, Slavoniju i Hrvatsku spomenut je i Žumberak, odnosno “krajnje granice Kranjske”. Svi ovi nazivi označavali su zemlje pod vlašću dinastije Habsburg u kojima su boravili pravoslavni kršćani, a ime “Vretanija ili Vratanija” za biskupiju, odnosno pridjev “Vretanijski”, rabili su i Simeonovi nasljednici u marčanskom samostanu sve do 1670. godine. Međutim, valja naglasiti da je papinom ispravom samo kanonski utemeljen samostan Sv. Mihaela Arkandela u Marči, čijim je doživotnim predstojnikom proglašen biskup Simeon, ali u dokumentu nije navedeno ime nove biskupije, nego je Rim do izbora marčanskog biskupa Pavla Zorčića 1670. godine, koji je dobio naslov “platejskog” biskupa, Simeonovo jurisdikcijsko područje nazivao “episcopatus Montis Feletrii”, odnosno “uskočkih ili Žumberačkih gora”. Car Ferdinand III. dodijelio je 1642. godine marčanskom biskupu Gabrijelu Predojeviću naslov “svidničkog” biskupa, koji je od 1644. godine nosio i Gabrijelov nasljednik Bazilije Predojević, a u izvorima iz 17. stoljeća novu se biskupiju uvriježilo zvati “Marčanskom”, prema nazivu mjesta gdje je podignut samostan kao njezino sjedište.⁷¹

Iz brevea pape Pavla V. dodijeljenog Simeonu na prvi se pogled može zaključiti da je Simeon dobio položaj samostalnog biskupa, a ne vikara zagrebačkog biskupa za kršćane grčkog obreda u Zagrebačkoj biskupiji, što je trebao biti prema odredbama IV. Lateranskog sabora iz 1215. godine, čijim je 9. kanonom određeno da biskup grčkog obreda može biti samo vikar rimokatoličkih biskupa na teritoriju biskupije u kojoj je obavljao biskupsku dužnost za kršćane istočnog obreda. Spomenuti je sabor zabranio postojanje različitih biskupa u jednom gradu ili biskupiji, a ako bi se to dogodilo, mjesni je biskup morao odrediti katoličkog predstojnika, svog namjesnika, koji mu je morao biti podređen. Isti je zaključak prisutan u konstituciji “Romanus Pontifex” Pija IV. od 16. II. 1564. godine, prema kojoj su grčki svećenici i biskupi morali biti podložni mjesnim latinskim biskupima u čijim su biskupijama boravili, kao i u pitanjima bogoštovlja, podijeljivanja sakramenata, spasenja duša i iskorištenjivanja krivovjerja, a time je trebalo izbjeći različita “zastranjenja i zloporabe”, primjerice neprihvatanje jurisdikcije mjesnih latinskih biskupa. Međutim, iako je marčanski biskup Simeon u nekoliko isprava istaknuo da je podložan i zagrebačkom biskupu, čini se da se Sveta Stolica nije osvrnula na odredbe IV. lateranskog sabora iz 1215. godine, nego mu je odredila položaj sličan položaju apostolskog vikara, kakav je 1670. godine dobio i Pavao Zorčić, odnosno da je, prema podacima kardinala Bellarmina, držan rezidencijalnim biskupom, jer ni u papinskom breveu, a ni u darovnici zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića biskupu Simeonu iz veljače 1618. godine, u kojoj su točno opisane mede samostana i pripadajućih mu posjeda, nije bilo izričito napomenuto da je Simeon vikar za kršćane grčkog obreda u Zagrebačkoj biskupiji, što su tvrdili kasniji zagrebački biskupi, nego je kao jedini znak podložnosti zagrebačkim biskupima Simeonu i njegovim nasljednicima navedena obveza davanja 12 mjerica voska jednom godišnje, na dan Sv. Martina. Zagrebački podžupan i savjetnik biskupa Petra Domitrovića Grgur Jagatić uveo je Simeona u posjed na Tijelovo 1618. godine, a on sam je doseljenicima na posjed koji je pripadao marčanskom samostanu u ispravi od 19. VI. 1628. odredio iznos tlake i desetinu vina i žitarica, obećavši im i

⁷¹ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 7-23. U radovima nekih autora mogu se naći vrlo proizvoljni zaključci o imenu Marčanske biskupije, kao i o Simeonovom naslovu, pa je R. Grujić napisao da je Simeon dobio a) naslov “platenskog”, odnosno “blatskog” biskupa po Blatnom jezeru oko kojeg je misionar bio sv. Metod, b) “marčanskog”, po rezidenciji, odnosno prostoru gdje je samostan podignut, c) “vretanijskog”, prema patrijaršijskoj sindeliji patrijarha Jovana, d) “uskočkog”, po narodnoj terminologiji, i e) “svidničkog”, prema carskoj diplomi, što ne odgovara činjenicama. Grujićevo je mišljenje ponovio i D. Kašić. Opširnije: R. GRUJIĆ, *Pakračka eparhija*, 48.; D. KAŠIĆ, *Srpska naselja*, 142.

zaštitu od "harača generalova", nazvavši sebe u ispravi "vlaškim biskupom", a krajišnike koji su došli s njim "ljudima grčke vjere".⁷²

Najznačajnije pitanje glede biskupovanja prvog marčanskog biskupa Simeona sigurno je pitanje njegova uspješnog sjedinjenja pravoslavnih krajišnika Vojne krajine s Katoličkom crkvom. Katolička izvješća iz vremena Simeonova života, primjerice izvješća grkokatoličkog kaludera Metodija Terleckog, koji je boravio među krajišnicima 1629. godine, kao i izvješća nastala poslije 1630. godine, naglašavala su da je on do kraja života ostao iskreni unijat, ali se iz njih moglo zaključiti da se o široj prihvaćenosti unije nije moglo govoriti.⁷³ Naime, sredinom dvadesetih godina 17. stoljeća, u vrijeme trajanja Tridesetogodišnjeg rata, do Propagande su doprle vijesti da pitanje sjedinjenja krajišnika Vojne krajine u Ugarskoj i Hrvatskoj s Katoličkom crkvom još nije bilo zadovoljavajuće riješeno. To se moglo zaključiti iz preporuke prefekta Propagande, kardinala Ludovica Ludovisija apostolskom nunciju u Beču Carlu Caraffi, da od cara Ferdinanda II. zatraži dopuštenje vizitiranja "uskoka grčkog obreda", koji borave u "Uskočkim gorama" i Hrvatskoj krajini, podvrgnutih akvilejskom patrijarhu, jer su u Rim stizale vijesti da je taj narod primao pravoslavne svećenike koje je upućivao carigradski patrijarh. Osim toga, Caraffa je 1. XI. 1625. primio Propagandinu preporuku da od Ferdinanda isposluje odobrenje za upućivanje osobe vješte "ilirskom" jeziku u Krajinu, te da pravoslavne svećenike koji se tamo zateknu vojne vlasti protjeraju, a da se na njihova mjesta postave rimokatolički svećenici. Međutim, nuncij Caraffa je s carem Fradinandom II. na zasjedanju Ugarskog sabora u Šopronju uspio dogovoriti samo to da bi najbolje bilo prvo zatražiti izvješća od tršćanskog, ljubljanskog i zagrebačkog biskupa, na područjima čijih su se biskupija i nalazili pravoslavni kršćani, a tek onda poduzeti druge korake glede unije.⁷⁴

Navedeni su izvori pokazali da je Rimaska kurija u to vrijeme vrlo slabo poznavala prilike u Krajini, iako su početkom 17. stoljeća, u vrijeme pontifikata pape Pavla V., postojali intenzivni kontakti Rima i patrijarha Jovana i kaludera i episkopa Pečke patrijaršije, koju Propaganda nije ni spomenula, već je dosta neodređeno spomenula samo "carigradskog patrijarha". No, prije nego li su stigla izvješća trojice biskupa, Propagandu je o prilikama među pravoslavnim kršćanima, odnosno "uskocima" u "Uskočkim gorama", pod kojim se nazivom krio Žumberak, izvijestio Albert Pessler, prepošt u Novom Mestu, koje je pripadalo pod Akvilejski patrijarhat. Pessler je predložio Propagandi da ga imenuje povjerenikom i vizitatorom uskoka iz Žumberka, kojih je, prema njemu, bilo "mnogo tisuća" u Kranjskoj, a razlog njegova imenovanja našao je u činjenici što uskoci, iako podložni vladaru preko žumberačkih kapetana, nisu priznavali nikakav crkveni autoritet, pa čak ni akvilejskog patrijarha, a k njima su se sklanjali i katolički svećenici protjerani iz Akvilejskog patrijarhata zbog narušavanja crkvene discipline i zakona i predstavljali se kao pravoslavni, pa su ih uskoci prihvaćali za svećenike. Gotovo svi su svećenici dužnost obavljali bez odobrenja nadležnog (katoličkog) ordinarija, opravdavajući taj postupak epikejom, a odbijali su ići ordinariju u Akvileju zbog mržnje prema Mlečanima, koji isto tako nisu voljeli uskoke, pa je posljedica takva stanja bilo da su zbog razuzdanosti klera, i katolici i pravoslavci ("heretički narod") živjeli na način koji je štetio interesima Katoličke vjere i crkve. Pessler je rješenje vidio u odstranjivanju pravoslavnih i postavljanju katoličkih sveće-

⁷² J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 29.-30; J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 292.-294.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III, 2.; A. IVIĆ, "Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba", 21.-22.; Mijo KORADE, "Petar Domitrović", u: *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Zagreb, 1995., 297.-298.

⁷³ M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 135; A. MATANIĆ, *Izvještaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa*, 124.; Z. KUDELIC, "Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića", 168.; PETRETIĆ, *Historia de Valachorum Episcopatus*, f. 3.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-III, 13., f. 2v.

⁷⁴ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 37.-42.

nika, koji su trebali uskoke vratiti katoličkoj vjeri, i predložio da bi vladar morao zapovijediti kapetanima da uHITE sve svećenike koji su prebjegli među uskoke i predaju ih crkvenim sudovima, jer je bio uvjeren da će se uskoci vratiti katoličkoj vjeri ako budu lišeni pravoslavnih svećenika. Akvilejski je patrijarh istovremeno trebao postaviti vanjskog vikara i povjerenika, koji bi na carskom području, zbog jurisdikcije koju bi mu dodijelio akvilejski patrijarh, imao pravo nadgledati vjernike i svećenstvo, te bi svake godine morao izvještavati patrijarha osobno i pismenim putem o stanju među vjernicima i svećenstvom, a sama je Propaganda akvilejskog patrijarha trebala pismenim putem potaknuti da u Novom Mestu postavi vikara s punomoći za upravljanje svećenstvom i vjernicima. Međutim, Pesslerov prijedlog nije bio prihvaćen, nego mu je Propaganda preporučila da se glede njegove želje da postane vikar u Žumberku obrati posebnom kardinalskom povjerenstvu za Akvilejski patrijarhat. Nunciju u Beču preporučeno je da pokuša dobiti vladarevu odluku o upućivanju katoličkog svećenika, koji je govorio "ilirski" jezik, među uskoke, i o protjerivanju pravoslavnih svećenika, koje bi zamijenili katolički.⁷⁵

Krajem 1625. godine nunciju Caraffi počela su stizati izvješća tršćanskog, ljubljanskog i zagrebačkog biskupa, koje je Propaganda držala najmjerodavnijima za poznavanje prilika među krajišnjicima. Prvo je izvješće 10. XII. te godine uputio tršćanski biskup Renaldo, koji je procijenio da je po Hrvatskoj i Slavoniji raspršeno oko 20.000 pravoslavnih "Vlaha ili Morlaka", koji su, prema njemu, živjeli u ivaničkoj i koprivničkoj kapetaniji, u Turopolju, (pogrešno, bilo je to Mrzлом polju!), oko Metlike, Karlovca i dalje. Tršćanski je biskup držao da će se oni lako sjediniti s Katoličkom crkvom zbog prirodene im gostoljubivosti i zbog ranijeg uspješnog djelovanja ivaničkog župnika Martina Dubravića. Renaldo je upozorio da pravoslavni svećenici nisu dopuštali latinskim prelatima obavljanje vizitacija među krajišnjicima, ali nije bio siguran da je pravoslavne svećenike u Krajinu upućivao carigradski patrijarh, nego je pretpostavljao da ih je mogao posvećivati "grčki prelat", što je ukazivalo na marčanskog biskupa Simeona, kojeg nije spomenuo. Kraće je izvješće Renaldo završio napomenom da bi pravoslavni krajišnjicima trebalo uputiti zagrebačkog biskupa i isusovce, a iz Štajerske kapucine, koji su poznavali jezik, preporučivši da krajiški generali istovremeno protjeraju pravoslavno svećenstvo iz Krajine.⁷⁶

Na kraju te godine, 31. XII., Caraffa je primio i drugo izvješće, koje je poslao ljubljanski biskup Thomas Chrön (Hren), koji je nešto bolje poznao prilike u Hrvatskoj. Ljubljanski je biskup pravoslavne je krajišnike nazvao "uskocima i Vlasima", ali napomenuo da je "uskoka i Vlah" na području njegove biskupije bilo malo, da ih je nešto više bilo u Akvilejskom patrijarhatu, a da ih je najviše živjelo na području Zagrebačke biskupije i širem području Hrvatsko-slavonskog Kraljevstva, gdje su za uživanje određenih povlastica primljeni u vojnu službu. Chrön je kao jedini način njihova sjedinjenja s Katoličkom crkvom vidio njihovo obrazovanje i školovanje, kako je to ranije radio "Vlah" Martin Dubravić, obrazovan u katoličkom učilištu u Grazu. Međutim, ljubljanski je biskup upozorio Caraffu da je taj "divlji narod" bio spreman ubiti svakog svećenika drugog podrijetla i jezika, pa je predložio da car zapovijedi krajiškim zapovjednicima da razgovaraju s vlaškim vojvodama o školovanju njihove darovite djece u katoličkim učilištima na državni trošak. Školovanjem u Grazu je trebalo obuhvatiti barem 12, a po mogućnosti i više mladića, koji bi kao dušobrižnici nakon studija djelovali među Vlasima, poput Martina Dubravića, i na taj bi se način zaustavio utjecaj carigradskog patrijarha na krajišnike. Biskup Chrön napomenuo je da je on sam ranije izdržavao dvojicu mladića iz Senja, a u vrijeme sastavljanja izvješća kod sebe odgajao dvojicu "turskih sinova" i pripremao ih za daljnje obrazovanje. Primivši ove vijesti Propaganda je 6. II. 1626. vijećala o stanju među uskocima iz

⁷⁵ M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 50.-53.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 22.-23., 37-43.

⁷⁶ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 37-40.

“Uskočkih ili Žumberačkih gora”, i bečkom nunciju Caraffi preporučila da cara Ferdinanda II. nagovori na donošenje odluke o protjerivanju pravoslavnih i prebjeglih katoličkih svećenika, koje su trebali zamijeniti novi katolički svećenici, koji bi pravoslavne krajišnike priveli sjedinjenju s Katoličkom crkvom.⁷⁷

Caraffa je treće izvješće, izvješće zagrebačkog biskupa Petra Domitrovića, primio nešto kasnije, 21. II. 1626., a u njemu je Domitrović opisao događaje koji su doveli do posvećenja i imenovanja Simeona Vratanje prvim marčanskim biskupom u Rimu 1611. godine. Zagrebački je biskup istaknuo da je Simeona u Rimu posvetio kardinal Robert Bellarmin, da je ostao iskreni unijat i svećenstvo držao u vjernosti Rimu, ali da su probleme stvarali kaluderi koji su u Krajinu dolazili iz raznih manastira u “Turskoj” pod izgovorom da skupljaju milodare, a zapravo bunili krajišnike. Domitrović je napomenuo da je šest godina ranije Simeon iz Krajine natrag u Osmansko Carstvo otjerao nekog Gabrijela, koji se u Krajinu predstavljao kao biskup, i pokušao krajišnike odvratiti od pokornosti Simeonu i Katoličkoj crkvi, a izvješće je završio opaskom da je narod sirov i zahvaćen primitivnim običajima zato što je isamo svećenstvo bilo neobrazovano, poznavalo je samo ono što je napisano na njihovom jeziku, a nije bilo ni škola ni odgojnih ustanova.⁷⁸

Mjesec dana nakon što je primio Domitrovićevo izvješće nuncij Caraffa je izvijestio Propagandu o, kako se izrazio, “uskocima grčkog obreda, smještenih u Uskočkim gorama (Mons Feletrius), u hrvatskoj Krajinu”, i napomenuo da je vladar bio protivan nasilnom protjerivanju pravoslavnih svećenika zbog straha od pobune krajišnika, koji su mu tada bili potrebni za zaštitu države od Osmanlija. Car je predložio da bi krajiški generali prvo morali podrobnije izvijestiti o mogućnostima provođenja zahtjeva koje je postavila Propaganda, a problematičnom je bila i ideja o upućivanju osobe koja poznaje uskočki jezik u Krajinu, jer nije bilo moguće pronaći nekoga tko je poznao jezik krajišnika. Budući da nije bilo prikladno ni ukloniti biskupa Simeona, kojeg je posvetila Sveta Stolica, a on se mogao uvrjediti i napustiti biskupiju bez nasljednika, trebalo je stupiti u vezu s zagrebačkim biskupom i od njega doznati kakve su bile prilike među krajišnicima. Caraffa je predložio Propagandi da zagrebačkom biskupu Domitroviću pošalje upute glede postupanja u Krajinu, procijenivši da zagrebački biskup nije imao iskustva za takvu zadaću, iako je bio obrazovan. Međutim, Caraffini prijedlozi, iako prihvaćeni, nisu dobili prednost pred ostalim pitanjima o kojima je Propaganda raspravljala, nego je donošenje konačne odluke odgođeno sve dok Beč ne dobije izvješća krajiških zapovjednika.⁷⁹

Otprilike u isto vrijeme gradačko Ratno vijeće primilo je izvješće žumberačkog kapetana Ernesta Paradeisera o prilikama u Žumberku, koji je naveo da su se tamo nalazila samo tri pravoslavna (“vlaška”) svećenika i jedan kaluder, koji su ispovijedali, pričestili, propovijedali i krstili djecu, držali se julijanskog kalendara i postili osam mjeseci u godini! Paradeiser ih nije uspio obratiti na katoličanstvo, jer su oni koji su bili skloni uniji strahovali od neprijateljstva ostalih krajišnika, koji su ustrajali u pravoslavlju, pa ni unija nije imala uspjeha. No, Paradeiser se protivio protjerivanju pravoslavnih svećenika, jer je strahovao da bi to izazvalo pobunu 2000 uskoka iz Žumberka, koliko ih je bilo prema njegovoj procjeni, te 6000 onih iz Slavonije i 1000 iz Primorja. Predložio da bi ubuduće krajiški zapovjednici morali zabranjivati primanje pravoslavnih kaludera i svećenika iz Osmanskog Carstva. Iako nije izravno spomenuo marčanskog biskupa Simeona, naveo je da je u Marči postojao biskup, vrlo omiljen među Vlasima,

⁷⁷ ISTI, 40.-44. Iako je prema katalogu ljubljanskih biskupa u vrijeme sastavljanja ovog izvješća ljubljanski biskup bio Thomas Chrön (1598.-1630.), u izvješću je kao ondašnji ljubljanski biskup naveden biskup Ivan.

⁷⁸ ISTI, 44.-46.

⁷⁹ ISTI, 47.-50.

kojima je dijelio oprost, no upozorio je da bi mu trebalo zabraniti ređenje mladića, popovskih sinova, koje su očevi kod kuće naučili svećeničkom zvanju, za svećenike, nego bi morali bogoslovske nauke učiti u redovitim školama. Paradeiser je pretpostavio da će oni naslijediti sadašnje naraštaje pravoslavnih krajiških svećenika, koji će umrijeti, a uskoci će onda prihvatiti latinski obred, a sličnu je ideju o odgajanju domaćeg svećenstva za krajišnike iznio i rektor zagrebačkog isusovačkog kolegija Ljubić, koji je predložio da se za žumberačke uskoke otvori sjemenište za dvanaest bogoslova. Primivši ova izvješća, gradačko je Ratno vijeće predložilo da pravoslavni svećenici neće biti protjerani, nego da će se samo zabraniti dolazak novih, a da će se za buduće bogoslove koji će se školovati u katoličkim školama utemeljiti zaklada. Vijeće je na kraju ustvrdilo da uskocima u Žumberku i Slavonskom generalatu nije trebao biskup, jer su mogli pripasti pod jurisdikciju ljubljanskog i zagrebačkog biskupa, a misionarsku su službu u Križevcima i Varaždinu mogli obavljati isusovci.⁸⁰

Sredinom lipnja 1627. godine nuncij Caraffa izvijestio je Propagandu da je vladar dobio tražena izvješća krajiških zapovjednika, ali ih on nije mogao dobiti, jer ga je palatin Verda obavijestio da je car procijenio da zbog političkih odnosa s Osmanskim Carstvom zasad ne bi trebalo poduzimati mjere koje su mogle izazvati nezadovoljstvo, ili čak povratak u staru postojbinu krajišnika potrebnih za obranu države. Vladar nije prihvaćao ni ideju o obavljanju kanonske vizitacije u to vrijeme zbog buntovne naravi uskoka, ni ideju o otvaranju učilišta za uskočku mladež, držeći da bi najbolje bilo za biskupa izabrati osobu među samim krajišnicima, koja je bila sklona Katoličkoj crkvi. Taj je prijedlog Propaganda prosljedila 28. kolovoza iste godine kardinalu Cleseliju, a 31. kolovoza on je na sjednici Propagande zaključio da nema drugog rješenja nego podržati carev prijedlog.⁸¹

Ovakav stav dvora o problemu sjedinjenja pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom potaknuo je pitomca bečkog alumnata, Rusina Metodija Terleckog, da o prilikama u Marčanskoj biskupiji izvijesti kijevskog grkokatoličkog metropolita Josipa Velamina Rutskog, koji je u proljeće 1629. godine pisao tajniku Propagande Ingoliju o mogućem rješenju vjerskih prilika u Marčanskoj biskupiji. Rutski je Ingoliju napisao da "osobe grčkog ili rutenskog obreda", koje žive pod vlašću Ferdinanda II. rabe slični jezik i liturgijske knjige kao i Rusini, a i govore sličnim jezikom, ali je upozorio da se grkokatolički biskup (mislio je na Simeona), kojem su bili podređeni, zbog starosti i nedovoljnog obrazovanja nije više mogao na zadovoljavajući način provoditi sjedinjenje pravoslavnih, koji su dolazili k njemu, niti se suprotstavljati pravoslavnim svećenicima i kaluđerima koji su dolazili iz "Turske". Budući da je svećenstvo strahovalo da bi Simeona nakon smrti mogao naslijediti pravoslavni episkop, jer nije bilo grkokatolika pogodnog za čast biskupa, Rutski je predložio da bi zagrebački biskup morao spriječavati dolazak osoba koje nisu rimokatolici u njegovu biskupiju, odnosno da bi Propaganda morala Dvoru predložiti dobrog katolika za Simeonova nasljednika, koji bi bio dovoljno obrazovan da bi mogao širiti uniju ne samo u zemljama habsburških vladara, nego i u turskoj Krajini. Rutski je bio spreman takvu osobu pronaći među grkokatoličkim Rusinima, držeći da ona ne bi imala problema u konverzaciji zato što su, prema njemu, uskoci i Rusini govorili sličnim jezikom, a vjernici bi dobili biskupa koji bi ih upoznao s katoličkim vjeronaukom, svećenstvu objasnio značenje sakramenata, a mladež opismenio i približio Katoličkoj crkvi i vjeri.⁸²

⁸⁰ R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A- I, 6.-9; J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 301; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 159-165.

⁸¹ J. ŠIMRAK, *De relationibus slavorum Meridionalium*, 50-52.

⁸² J.ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 55.; Miroslav PREMROU, "O. Metodije Terlecki, Rusini i Marčanski uskoci", *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, V., Beograd, 1925., 36-37.

Bečki nuncij Caraffa također je vodio brigu o mogućem Simeonovu nasljedniku, pa je 17. V. 1628. iz Praga izvijestio Propagandu o vladarevoj naredbi Ratnom vijeću da mora pronaći način za izdržavanje biskupa "ilirskog" jezika, koji će služiti među uskocima, a 8. srpnja izvijestio je Ingolija da je biskup Simeon već bio star, ali neučinkovit, što je među krajišnjicima moglo izazvati pojavu vjerskih zabluda neprihvatljivih Katoličkoj crkvi, pa je podržao ideju Ruskog, i predložio da bi biskupom mogao postati srijemsko-smederevski biskup Albert Rendić. No, iako je Caraffa i dalje inzistirao na Rendićevoj imenovanju, 4. rujna papa Urban VIII. izvijestio je Ingolija da Rendićevo postavljanje nije moguće sve dok se biskup Simeon službeno ne odrekne biskupskog položaja, pa je Propaganda 9. rujna od Caraffe zatražila odgovor na pitanje o imenu biskupa kojeg je postavio Klement VIII. (što nije bilo točno, jer je Simeon posvećen za pontifikata Pavla V.), tražila točno ime njegove biskupije, a i odgovor na pitanje je li spomenuti biskup bio grčkog ili latinskog obreda.⁸³

Caraffa nije odmah odgovorio, jer je u to vrijeme očekivao da će se iz Krajine s preciznim podacima vratiti rusinski grkokatolički kaluder, školovan u Beču, čije ime nije naveo, ali bi to mogao biti Metodije Terlecki, pa je kardinalu Ludovisiu odgovorio tek 30. rujna, pogrešno navršši da je "vlaški" biskup Simeon posvećen za pontifikata Klementa VIII., da je imao naslov roviščanskog biskupa po mjestu u kojem rezidira te ponovio da bi zbog starosti i neobrazovanosti njegovim nasljednikom morao postati Albert Rendić. Na temelju Caraffina izvješća i Rendićeva pisma Propagandi, kojem je priložio i odgovore nekih kardinala nunciju Caraffi glede ovog pitanja, tajnik Ingoli je potkraj studenog 1628. sastavio izvješće za Propagandu o uskocima iz "Uskočkih ili Žumberačkih gora" ("Mons Feletrius"), podrazumijevajući pod tim nazivom cijelu Krajinu, procijenivši da u njoh boravi oko 60.000 "uskoka ili Vlaha" grčkog obreda. Ingoli je ponovio prethodno pogrešno mišljenje da je Klement VIII. posvetio marčanskog biskupa Simeona, ali nije mogao doznati koji je bio njegov naslov, a budući da zbog starosti nije mogao kvalitetno obavljati biskupsku dužnost, bogoslužje su obavljali pravoslavni i rimokatolički svećenici, koji su prebjegli među krajišnike. Ingoli je objasnio Propagandi da ne bi trebalo žuriti s imenovanjem smederevskog biskupa Alberta Rendića Simeonovim pomoćnikom, nego bi trebalo čekati povratak rusinskog kaludera Metodija Terleckog iz Krajine.⁸⁴ Međutim, prema vijestima novog bečkog nuncija Giovannija Battiste Palotte iz prosinca 1628., vladar je, suprotno mišljenju prethodnog nuncija Caraffe, bio spreman imenovati Rendića za župnika u Kočevju, da bi bio što bliže Vlasima i radio na sjedinjenju. Propaganda je o tom pitanju vijećala tek 13. II. 1629., kada je odlučeno da se Rendiću izda breve kao "vizitatoru Vlaha u Kranjskoj, Hrvatskoj i Slavoniji, odnosno u mjestima Uskočkih gora, zvanim Rovišće, Metlika i Gomirje", a papa Urban VIII. to je i potvrdio.⁸⁵

Albert Rendić je tijekom tih zbivanja nastojao saznati hoće li biti imenovan, pa iako je Propaganda 30. I. 1629. poduprla njegovu misiju, a papa Urban VIII. objavio 21. III. ispravu kojom je Rendiću kao apostolskom vizitatoru odobrio da može pregledati crkve i samostane među Vlasima ili uskocima i vizitirati svećenstvo, Rendić, prema poznatim podacima, nije nikad vizitirao pravoslavne krajišnike u Ugarskoj i Hrvatskoj. On se cijele 1629. godine obraćao raznim

⁸³ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 50-52. U to vrijeme zagrebački biskup Petar Domitrović više nije bio živ, jer je stradao 28. VII. 1628. godine u opkopima grada Varaždina. O tom je događaju vijećao i Hrvatski sabor. Domitrovića je naslijedio Franjo Ergelski, kojeg je Rim potvrdio 17. XII. 1629. godine, a zagrebački je biskup bio do smrti 11. IV. 1637. godine. Pogibiju Petra Domitrovića u Varaždinu zabilježio je i kurator Hrvatskog kolegija u Beču Tomo Knežević, koji je zapisao da se Domitrović utopio, ali da nije bilo poznato je li to bilo nesretnim slučajem ili "prevarom Vlaha". Opširnije: F. ŠIŠIĆ, HSS, V., 437; D. FARLATY, *Illyricum sacrum*, V., 560.; Kamilo DOČKAL, *Hrvatski kolegij u Beču 1624-1784*, Zagreb, 1996, 77.

⁸⁴ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 62.-67.

⁸⁵ ISTI, 67-74.; J. UHAČ, *Marčanska biskupija*, 31.

pojedincima da donesu konkretne odluke glede njegove misije, pa je sastavio i spomenicu o plodovima koje bi Katoličkoj crkvi donijela vizitacija "ilirskog naroda grčkog obreda, nastanjenog u Hrvatskoj i Kranjskoj", u kojoj je izrazio čuđenje da se Sveta Stolica brine za spas duša i pokrštavanje naroda širom svijeta, sve do Kine i Japana, a da u Habsburškoj Monarhiji dopušta postojanje pravoslavlja ("raskola"). Rendić se početkom 1630. godine u Beču susreo s grkokatolikom Metodijem Terleckim, koji je već bio među krajišnicima, a sukobili su se oko načina kojim bi se pravoslavni krajišnici priveli sjedinjenju s Katoličkom crkvom. Terlecki je zagovarao postupni način sjedinjenja, uz uvažavanje obreda i crkveno-slavenskog jezika, a Rendić je kao rimokatolik predlagao neposredno obraćenje na katoličanstvo, što je bečki Dvor odbijao zbog bojazni od krajiške pobune, pa je više bio sklon Terleckom, a sukob oko načina sjedinjenja prekinula je Rendićeva smrt 1. III. 1630. u Beču.⁸⁶

Metodije Terlecki boravio je među krajišnicima u drugoj polovici 1628. i u ljeto 1629. godine, o čemu je sastavio dva izvješća s vrlo zanimljivim opisom prilika koje je zatekao. Prvo se susreo s vojvodama u Rovišću, gdje je bio pozvan na svadbeni obred, što je iskoristio da zabilježi "zablude i praznovjerja" kod Vlaha, pa je primijetio da su svećenici rabili neposvećeni kruh u bogoslužju i da su postojale razlike u liturgiji, a upozorio je na ponašanje vjernika, koji ničim nisu iskazivali znakove štovanja prilikom posvećenja i podizanja hostije, što je Terlecki držao "turskim običajem". Krajišnici su mu bili skloni jer je bio grčkog obreda, što su oni držali znakom prave vjere, i pokazali interes za njegove propovijedi o zabludama njihove vjere, koje Katolička crkva nije odobravala. U Ivaniću se susreo sa Simeonom, prvim marčanskim biskupom koji je već bio osamdesetogodišnji starac, a živio je u šumovitom području zvanom Marča, po kojem je nazvan i samostan. Okruživalo ga je deset kaludera, od kojih su samo trojica bili svećenici, a ostali laici, potpuno neobrazovani u vjerskim pitanjima. Terlecki je istaknuo da Simeon nije imao uspjeha u sjedinjenju zbog neznanja i sirovosti, i dopuštao je krajišnicima slobodno ponašanje u vjerskim pitanjima, pa su svećenici javno molili za pravoslavne biskupe iz Osmanskog Carstva te držali mise zadušnice za pokojne biskupe. Simeona je prihvaćao mali broj svećenika, i to zbog unije i osobnih nesuglasica i međusobne netrpeljivosti. Crkve nisu imale ukrasa, liturgijske odjeće i posuda za bogoslužje, a nitko ih nije ni čuvao. Kad je kod Simeona primijetio netrpeljivost zbog bojazni da će ga svrgnuti s biskupskog mjesta, Terlecki se uputio u Karlovački generalat i Žumberak, gdje je primijetio iste probleme: svećenstvo je bilo priprosto i neuko, ispovijedanje nisu držali potrebnim, što ga nije iznenadilo, jer su egzarsi pečkih patrijarha premlade osobe i neiskusne mladiće, od kojih mnogi nisu znali ni čitati, postavljali za prezbitere. Pravoslavni episkopi prodavali su pismene oprostajnice ne samo za već počinjene, nego i za buduće grijeha. Krajišnici su se žalili da iz "Turske" dolaze samo po novac i darove, jer Terlecki nije naplaćivao svoj posao, a pravoslavni episkopi i svećenstvo su sve vjernike običavali skupiti na jednom mjestu i sve ih odjednom odrješiti od grijeha, bez posebnog spominjanja počinjenih grješnih djela. Boraveći u Gomirju Terlecki je naveo da je tamo bila jedna crkva, u kojoj je boravio samo jedan kaluder, koji je neopravdano u očima krajišnika uživao ugled obrazovane osobe, a zapravo ništa nije znao o formi i materiji euharistije. Kaluder je krajišnike poticao protiv Terleckog, šireći vijesti da pripada isusovcima, koji su poznavali oba obreda, i koje je vladar iz Beča uputio da im promijeni obred, pod čim su podrazumijevali vjeru, no Terlecki ih je pridobio kad su se uvjerali da je grčkog obreda, i kad im je pokazao liturgijske knjige pisane ćirilicom, koje su bili namijenjene "Rusinima i Moskovitima". Njegovo djelovanje bilo je uspješno, pa mu se pridružio i spomenuti kaluder, koji ga je ranije napadao, a na kraju izvješća sastavio je popis od dvadeset "zabluda i praznovjerica", koje je

⁸⁶ M. PREMROU, "O. Metodije Terlecki" 40-45; E. FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*, 384-385; M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 144.-152.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 74.-75.

primijetio kod pravoslavnih "Vlaha ili uskoka", među koje je ubrojio davanje djeci poganskih imena, običaj konzumiranja hrane i pića na pogrebima, vjerovanje da djevice ne smiju u crkvu prije nego se udaju, odbijanje konzumiranja mesa životinja kojima nije ispuštena krv, odnosno hrane koju su pripremili rimokatolici, ili životinja koje su ubile žene, kolektivno odrješavanje grijehova, bez njihova posebnog nabiranja, zapuštenost crkava, neobrazovanost svećenstva, koje je otvoreno iskazivalo mržnju prema grkokatoličkom biskupu Simeonu i molilo za pravoslavne episkope iz Osmanskog Carstva, utjecaj episkopa Pečke patrijaršije na krajišnike, od kojih su iznuđivali novac pod izlikom vjerskih potreba, zaređivanje nedostojnih kandidata za novac, nepoznavanje značenja ispovijedi, te postojanje praznovjernih običaja, koje je bilo teško iskorijeniti.⁸⁷

Propaganda je o ovom izvješću raspravljala 23. III. 1629., kada je odlučeno da Terleckog treba ponovno poslati među Vlahe, koje je morao poučiti osnovama katoličke vjere, da bi smederevskom biskupu Albertu Rendiću olakšao buduće djelovanje među krajišnicima. Papa Urban VIII. sastavio je pismo marčanskom biskupu Simeonu, koje mu je Terlecki morao uručiti, u kojem je Simeona hrabrio da ustraje u jedinstvu s Rimom, no ostaje otvorenim pitanje je li ovo pismo u vezi s podatkom iz isusovačkog rukopisa nastalog oko 1670. godine da je pečki patrijarh Pajsije negdje u to vrijeme svrgnuo Simeona s marčanske biskupske stolice zbog prihvatanja unije i postavio pravoslavnog episkopa dvije godine prije Simeonove smrti. Budući da drugi izvori nisu sadržavali ovaj podatak, njegova vjerodostojnost još ostaje dvojbena.⁸⁸

Terlecki je u Krajini drugi put boravio u ljeto 1629. godine, ali je zbog nedoumica dvora hoće li prihvatiti njegov plan ili plan Alberta Rendića o načinu sjedinjenja pravoslavnih kršćana s Katoličkom crkvom, koji je zagovarao potpuno prihvatanje zapadnog obreda, izvješće Propagandi sastavio tek u siječnju 1630.. Bečki je dvor prihvatio Terleckijev plan o uvažavanju istočnog obreda, crkvenoslavenskog jezika i običaja istočnih kršćana, koji su morali biti prilagođeni propisima Katoličke crkve. Drugi je boravak počeo u Gomirju, gdje je početnu sumnjičavost krajišnika, pa i spremnost da ga ubiju ako je isusovac, koji im želi promijeniti obred, što su mu otkrili grkokatolici, opet otklonio objašnjenjem da je grčkog obreda. Terlecki je izvijestio da su ga krajišnici primili susretljivo, da je dio njih prihvatio katoličanstvo, ili barem pokazao naklonost katoličkoj vjeri, no kad se uputio biskupu Simeonu uručiti pismo pape Urbana VIII., neki su ga krajišnici upozorili da bi mogao nastradati ako pođe uobičajenim putem, jer da je Simeon, zbog bojazni da će izgubiti biskupsko mjesto, s nekim vojvodama spremao urotu protiv njega. Terlecki je u Ivaniću zatražio pomoć kapetana, koji mu je odredio vojničku pratnju do Marče, no prilikom susreta sa Simeonom osjetio je njegovu odbojnost i vidljivu nesklonost. Terlecki se odmah vratio u Ivanić, a iako je primijetio da su mu mnogi Vlasi i svećenici skloni, uputio se odmah u Beč zbog nesklonosti koju je primijetio kod Simeona i jednog dijela vojvoda i krajišnika.⁸⁹

Ciljeve koje je Propaganda nastojala postići vizitiranjem pravoslavnih kršćana "uskoka" u zemljama kojim je vladala dinastija Habsburg otkriva dokument koji je nastao nešto prije nego je M. Terlecki podnio izvješće. Autor tog dokumenta nije poznat, iako bi prema prijedlozima koje je sadržavao njegov sastavljač mogao biti ili Terlecki, ili neki grkokatolički kaluder bazilijanac. U dokumentu je stajalo da bi u krajeve naseljene pravoslavnim kršćanima valjalo poslati kaludere bazilijance iz Rusije (grkokatolike!) koji bi obavljali svećeničke poslove sve dok sami vlaški svećenici neće biti osposobljeni za bogoslužje, a među grkokatoličkim Rusinima je trebalo izabrati nasljednika marčanskog biskupa Simeona, kojeg je morao potvrditi vladar.

⁸⁷ M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 131.-138.

⁸⁸ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 36.-37.; Arhiv HAZU, *Valachicae gentis notitia historica*, f. 2.

⁸⁹ M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 154.-157.

Njemu bi pripao novi naslov, jer postojeći marčanski biskup nije imao naslovom određeno mjesto, što je omogućilo dolazak anonimnih lutajućih pravoslavnih svećenika među krajišnike, a odredio bi mu se i točan način izdržavanja. Nepoznati autor ovog dokumenta je predložio da bi najprihvatljivije bilo biskupiju nazvati po gradu Metlici, koja je bila smještena otprilike u sredini svih šest kapetanija, uz Žumberak, ali je, svjestan nedostatka svećenstva koje bi to provelo, predložio podizanje seminara za sinove pravoslavnih Vlaha jer krajišnici nisu nikako pristajali slati djecu u isusovački kolegij u Graz, što je napomenuo vladarev savjetnik princ Ekklemburg, jer su strahovali da će, kao i ranije ivanički župnik Martin Dubravić, koji je studirao u Grazu i postao rimokatolički svećenik, i njihova djeca postati "Latini". Budući da za njih nije bilo vjerskog učilišta, a odbijali su ići u isusovačko sjemenište, trebalo ih je školovati u grkokatoličkom učilištu u Kijevu, pa bi tako prekinuli dodire s osmanskim područjem i rasprave s "raskolničkim Grcima" i došli u doticaj s grkokatoličkim Rusinima, što bi ih i privuklo sjedinjenju s Rimom i grkokatoličkom svećenstvu. Autor prijedloga je naglasio da je vladar morao zabraniti slobodni prijelaz pravoslavnog svećenstva i egzarha Pečke patrijaršije u Krajinu jer su izazivali nemire i pobune, a upozorio je i da bi liturgijske knjige, koje su besplatno širene iz "turskih krajeva", trebalo očistiti od "zabluda i praznovjerja" kojima su obilovale, odnosno na državni trošak nabaviti nove od grkokatoličkog svećenstva iz Ukrajine. Nepoznati je autor na kraju izvješća napomenuo da bi sjedinjenje pravoslavnih krajišnika, osim njihove osobne koristi glede "spasa duša", izazvalo veću motiviranost za obranu granice, pojačalo sigurnost krajiškim katolicima, koji su se spravom bojali pravoslavnih zbog njihove brojnosti i snage, a da bi postojanje kvalitetnog svećenstva privuklo i druge pravoslavne kršćane iz krajeva pod osmanskom vlašću, čime bi se ujedno otvorila mogućnost preobraćenja preko vjerskih polemika s pravoslavnim svećenstvom i hijerarhijom. Osim toga, habsburški će vladari, kad oslobode pokorene narode od osmanske vlasti, moći računati na vjernost i zahvalnost oslobođenih od Osmanlija, kad shvate da je on voljan prihvatiti i čuvati njihov obred.⁹⁰

Svim navedenim prijedlozima predstavnika Katoličke crkve o načinu provođenja unije među pravoslavnim kršćanima koji su živjeli pod vlašću dinastije Habsburg treba dodati i prijedloge ljubljanskog biskupa Thomasa Chröna, koje je iznio bečkom isusovcu Vilhelmu Lammermanu u pismu od 1. X. 1629., a sličili su prijedlozima koje je ljubljanski biskup uputio 1625. godine bečkom nunciju Caraffi. Chrön je pravoslavne kršćane iz Krajine nazvao "uskocima ili Vlasi- ma", tvrdio je da su pripadali pod crkvenu jurisdikciju carigradskog patrijarha, a upozorio je da su zbog brojnosti mogli biti opasni za Monarhiju ako se ne bi preobratili na katoličanstvo i ostali pod utjecajem carigradskog patrijarha, koji je podređen Osmanlijama, pa bi se mogli okrenuti protiv samih Habsburgovaca. Ljubljanski je biskup predložio Lammermanu da bi krajiški zapovjednici trebali nagovoriti vlaške starješine da djecu školuju na državni trošak u katoličkim ustanovama, jer su Vlasi bili toliko "divlji" da su bili u stanju ubiti svakog drugog svećenika koji nije bio njihova podrijetla i nije govorio njihov jezik. Chrön je mislio da bi se školovanje vlaške djece moglo organizirati u Grazu ili bečkom Ferdinandeumu, a brigu o njihovom školovanju mogli su preuzeti i drugi biskupi i prelati nutarnjeaustrijskih pokrajina, kao što je to radio on sam, izdržavajući dva mladića, koji su se nakon školovanja kao dušebrižnici trebali vratiti među Vlahe, a nedostatak svećenstva tijekom razdoblja dok su vlaški mladići bili na školovanju trebalo je riješiti dovođenjem bosanskog svećenstva među krajišnike, koje je držao pobožnim i obrazovanim osobama.⁹¹

⁹⁰ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 56.-57.; M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 139.-143.

⁹¹ Ivan KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, "Pismo Tome Kröna biskupa ljubljanskoga, u kome piše ocu Vilhelmu Lammermanu Ježuviti bečkom, na kakav način mogli bi se Uskoci, koa sledbenici grčke vere, obratiti na veru rimsku", *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku II*, Zagreb, 1852., 127.-128.

Međutim, iako je Sveta Stolica između 1625. i 1630. godine intenzivno rješavala problem odgovarajućeg nasljednika ostarjelog marčanskog biskupa Simeona da bi tako spriječila mogućnost da novim marčanskim biskupom postane prividni unijat, i primala mnoge prijedloge i mišljenja o najpovoljnijem rješenju ovog pitanja, rješenje je jednostranom odlukom nametnuo sam car i kralj Ferdinand II. proglašivši dotadašnjeg arhimandrita marčanskog samostana Maksima Predojevića “vretanijskim biskupom”, nakon što je, prema carskoj ispravi, stari biskup Simeon dobrovoljno odstupio s biskupske stolice. U ispravi je bilo jasno naglašeno da je Predojevićev izbor bio posljedica iskazane želje samih krajišnika da baš Maksim Predojević naslijedi Simeona, što su podržali i krajiški zapovjednici i iznijeli Ferdinandu II.⁹² Vladareva odluka svakako nije bila onakvo rješenje kakvo je očekivala Rimska kurija, koja sve do 1632. godine nije uopće znala za promjenu na marčanskoj biskupskoj stolici, no Ferdinand II. jasno je naglasio da je Maksima Predojevića potvrdio temeljem patronatskog prava, koje je Habsburgovcima pripadalo kao ugarskim kraljevima, a ono im je omogućavalo da sami mogu imenovati biskupe u 10 biskupija, što se odnosilo i na područje Hrvatske i Bosne i Hercegovine, jer su prema ispravi iz 1624. godine u to vrijeme zagrebački, bosanski ili dakovački i srijemski biskupi, kao i svidnički, erdeljski, varadski i čanadski u Ugarskoj bili sufragani Kaločke nadbiskupije.⁹³ Jednostrani postupak Beča Svetu je Stolicu stavio u nezavidan položaj, odnosno otežao je moguće sjedinjenje pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom, jer o Maksimu Predojeviću u katoličkim krugovima nitko nije mnogo znao, a vijesti koje su katolički misionari donosili iz Krajine nisu bile ohrabrujuće, jer su govorile o podršci krajiških vojnih zapovjednika pravoslavnom svećenstvu ne samo u pružanju otpora zahtjevima hrvatskog plemstva i zagrebačkih biskupa, nego i crkvenoj uniji, a te su suprotnosti postale najizrazitije tijekom posljednjih godina života biskupa Simeona, koji više nije imao utjecaj među krajišnicima

5. Zadnje godine Simeonova života (1630.-1634.)

Objavljivanje “Vlaških statuta” 1630. godine i ranije postavljanje dotadašnjeg arhimandrita marčanskog samostana Maksima Predojevića na mjesto marčanskog biskupa dok je prvi biskup Simeon bio još živ predstavljali su završetak razdoblja povijesti Vojne krajine i Marčanske biskupije koje su karakterizirali borba glede restitucije Vlaha i pokušaji Rimske kurije da na temelju prikupljenih obavijesti o vjerskim prilikama među pravoslavnim krajišnicima pokuša djelotvornije poraditi na širenju ideje crkvene unije među njima. Međutim, iako su se ta dva važna događaja krajiške povijesti, izbor Maksima Predojevića i objavljivanje “Vlaških statuta”, dogodila tijekom biskupovanja zagrebačkog biskupa Franje Ergelskog, o zbivanjima u marčanskom samostanu, odnosno na području koje je trebala obuhvaćati Marčanska biskupija sačuvani izvori pružaju malo podataka, koji su pokazivali da su se s ustoličenjem Maksima Predojevića u Marči odnosi katolika i pravoslavnih u Varaždinskom generalatu počeli zaoštravati, i da je problem restitucije Vlaha i dalje zaokupljao hrvatske staleže i zagrebačkog biskupa. Primjerice, vlasnik Cirkvene Ladislav Kerecheny potužio se Saboru 1631. godine da mu je marčanski biskup Maksim Predojević oteo kaštel i na tom području, gdje je bilo malo Vlaha, novopridošle katolike prisiljavao da prihvate pravoslavlje, a oni koji su to odbili morali su napustiti domove, u koje je naseljavao Vlahe. Te su probleme staleži posebno istaknuli u

⁹² Biskupsku promjenu u marčanskom samostanu neki su autori objasnili navodnom Simeonovom smrću 1630. godine, povodeći se za izvorima iz 17. stoljeća, koji su tvrdili da je Simeon preminuo 1630. godine. To mišljenje pobijaju vatikanski izvori iz 1633. godine, u kojima jasno stoji da je Simeon još bio živ; prema izvješću zagrebačkog biskupa Franje Ergelskog Simeon je umro 1634. godine. Opširnije: A. IVIĆ, “Iz istorije crkve hrvatsko-slavonskih Srba”, 107-108.; M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 157-158., 204.-208., 220.-222.; J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 76., 92.-94.; A. MATANIĆ, “Izvještaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa”, 123.-125;

žalbi sastavljanoj na zasjedanju Sabora u Varaždinu 27. V. 1631., koju su vladaru trebali uručiti izašlanici za požunski sabor Gašpar Konjski i Gabrijel Chernkoczy. U žalbi su staleži upozorili Dvor da bi odlaganje rada vlašskog povjerenstva predviđenog za provođenje restitucije Vlaha bilo opasno zbog "objesti Vlaha i njihova arhimandrita", koji ih vodi, jer je spomenuti arhimandrit, čije ime nije navedeno u saborskoj žalbi, a zapravo je to bio Maksimu Predojeviću, koji je 1630. imenovan marčanskim biskupom, poticao Vlahe da nasilno zauzimaju posjede plemstva i protjeruju "slavonski narod" odnosno katoličke starosjedioce, koji nisu htjeli prihvatiti pravoslavlje ("grčku šizmu"), iz njihovih prebivališta, koja su zatim naseljavali Vlasi. Osim toga, Vlasi su činili i druga nasilja protiv podložnika plemstva i biskupa, primjerice uništavali su domove osiromašenog plemstva i napadali plemiće i njihove podložnike iz zasjeda. Arhimandrit je Vlahe s tih posjeda, koji su ranije postali grkokatolici, prisiljavao da opet prihvate pravoslavlje, a i Slavonce koji nisu napustili svoje domove. Posebno zabrinjavajućom činila se optužba da je arhimandrit o dobivenim povlasticama izvijestio turskog sultana uz pitanje je li sultan bio spreman Vlasima ponuditi više od habsburškog vladara, pa bi u tom slučaju bio spreman ponovno ih podvrgnuti osmanskoj vlasti. Kružile su glasine da je i on sam boravio u Carigradu prije nego je došao u Krajinu. Staleži su napomenuli da on ničim nije pokazao da je prihvatio katoličku vjeru, a svojim je ponašanjem izazivao bojazan od još većih sukoba s Vlasima, jer se suprotstavljao kapetanima u generalatu i sam sazivao krajišku vojsku, a sazivao je i skupove Vlaha, koji su mogli biti urotnički opasni za Kraljevstvo. Zbog tih su razloga staleži poslanicima preporučili da vladara upozore na potrebu što hitnijeg sazivanja povjerenstva, da bi se arhimandrit kaznio i zauzeti posjedi vratili vlasnicima. O tom je problemu pisao i kurator Hrvatskog kolegija u Beču Petar Petretić, budući zagrebački biskup, koji je naveo da su slavonski Vlasi pod vodstvom njihova arhimandrita zauzeli više plemićkih posjeda i zlorabili povlastice, te da je spomenuti arhimandrit kopiju povlastica dobivenih od cara Ferdinanda II. poslao turskom sultanu s porukom da će Vlasi prijeći na njegovu stranu ako im on pruži više.⁹⁴

Iste je godine u travnju slavonski zapovjednik Eggenberg izvijestio da su se u Krajinu pojavili "carigradski, sofijski i vlaški" nadbiskup Eutimije i pečki patrijarh Pajsije. O Pajsijevom boravku u Krajinu nisu sačuvani drugi podaci, Eggenberg je upozorio da je Eutimije obilazio Krajinu i bunio krajišnike protiv zapovjednika, koji su i onako loše postupali s njima, a sam se Eutimije javio zagrebačkom biskupu Franji Ergelskom još u ožujku, žaleći se na Ergeljev zahtjev da mu Vlasi iz okoloce Ivanića moraju čistiti ribnjake. Kao razlog dolaska u Krajinu Eutimije je naveo želju da vizitira Ivaničku krajinu kao crkvenu provinciju koja je pridala pod njegovu jurisdikciju, no iz žalbe koju su kasnije Vlasi iz ivaničke okolice uputili vladaru preko zapovjednika Friedricha Mehrsberga bilo je očito da je Eutimije nastojao samo prikupiti što više novca. Eutimije je dobio poziv da se u Beču susretne s apostolskim nuncijem, protiv čega se izjasnilo Dvorsko ratno vijeće, ali o njegovoj daljnjoj sudbini nije ništa poznato, osim da je preminuo nešto prije 1634. godine.⁹⁵

⁹³ Julijan JELENIĆ, *Spomenici kulturnog rada bosanskih franjevaca (1437-1878.)*, Starine, XXXVI, Zagreb, 1918., 99.

⁹⁴ ZHS I, 5-7; K. DOČKAL, *Hrvatski kolegij u Beču*, 87; Anton-Toni ŠRAMEK, *Slike prošlosti. Sveti Ivan Žabno i okolica*, Sveti Ivan Žabno, 1995., 51. Na tom su zasjedanju staleži naveli da su Vlasi obitelji Erdödy zauzeli posjede Čukove, Črnovac, Lukovac, Veliku Reku i Tihuanovac, koji su pripadali vlastelinstvu Rasinji, zatim Suzani Ratkay, udovici bana Benedikta Thuroczyja posjede Globočec, Ivanec, Dugu Reku i Črnoglavac, koji su pripadali ludbreškom vlastelinstvu, Franji Sigismundu Sekelyju posjed Sveti Petar, koji je pripadao kuriji Bukovec, zatim posjede Bolfang, Veverinec i Matrinčić, koji su pripadali nasljedniku Ivana Budora, kaštel Crkvenu, vlasništvo Ladislava Kerechenyija, i posjed Lipnicu kraj kaštela Negovca, koji je pripadao Tomi Erdödyju.

⁹⁵ Iako su Aleksa Ivić i Jovan Radonić zaključili da je s Eutimijem u Krajinu bio i patrijarh Pajsije, a Radonić iznio i tezu da je Pajsije tom prilikom s mjesta marčanskog biskupa smijenio Simeona Vrananju i ustoličio Maksima

Događaji oko smjenjivanja prvog marčanskog biskupa Simeona i ustoličenja Maksima Predojevića rimskoj kuriji nisu bili poznati sve do 1632. godine, a njezini su predstavnici još uvijek prikupljali podatke o stanju u Krajini i raspravljali o mogućim kandidatima koji bi naslijedili Simeona. U travnju 1632. Propaganda je razmatrala izvješće ohridskog patrijarha, čije se ime nije spominjalo u izvješću⁹⁶, o "uskocima ili Vlasima" iz Krajine u Hrvatskoj i Zagrebačkoj biskupiji. U izvješću je ohridski patrijarh procijenio da u "Uskočkim gorama" ("Mons Feletrius", a u ovom slučaju ovaj pojam označava cijelu Krajinu) ima 50.000 Vlaha, koji žive u 5.000 domova i spriječavaju tursko prodiranje prema Njemačkoj. Njihov je vjerski poglavar bio biskup Simeon, kojeg su u vrijeme pape Klementa VIII. posvetili grkokatolički biskup Akacije, član Grčkog kolegija u Rimu, i neimenovani metropolit Lakedemonije. Patrijarh je upozorio da je zbog starosti biskupa Simeona i gubitka njegova utjecaja među narodom, koji je ostao pravoslavni ("raskolnički"), za biskupa želio biti posvećen pravoslavni arhimandrit Maksim Predojević, pa je trebalo misliti na odgovarajućeg Simeonova nasljednika, jer su krajišnici, iako skloni Predojeviću, koji je ispovijedio katoličku vjeru pred apostolskim nuncijem Pallottom u Grazu, ostali odani Simeonu, koji je nešto ranije otjerao rusinskog kaluđera Metodija (Terleckog). Ohridski je patrijarh procijenio da je Maksim bio neprikladan za biskupa zbog neobrazovanosti, odnosno jer je tek nedavno postao katolik, no prihvatio je mogućnost da Maksim bude samo privremeno rješenje za Marčansku biskupiju dok za buduću službu među Vlasima neće biti odgovoreni novi kandidati u Papinskom kolegiju u Beču.⁹⁷

Odlukom Propagande taj je prijedlog trebalo uputiti papi Urbanu VIII. za konačni pravorijek, ali ga je trebalo upoznati i s mišljenjem rusinskoga grkokatoličkog svećenika Nikole, povjerenika rusinskoga grkokatoličkog metropolita, o mogućnosti postavljanja nekog drugog grkokatoličkog Rusina u Marču. Spomenuti je Nikola u travnju 1632. iznio prijedlog o načinu kojim bi se "Vlasi ili uskoci" približili Katoličkoj crkvi, a taj se prijedlog temeljio na ranijem boravku Metodija Terleckog u Krajini, i na povoljnom izvješću Terleckog, koji je, prema Nikoli, vrlo uspješno propovijedao i ispovijedao u Krajini, i bio prihvaćen zbog poznavanja jezika i sličnosti obreda kojem je pripadao. Budući da je Terlecki namjeravao sa sobom povesti u Krajinu nekoliko grkokatoličkih rusinskih svećenika, za koje je sredstva trebao osigurati Dvor, kako ne bi bio prisiljen ovisiti o vjernicima među kojima bi djelovao, Nikola je predložio Propagandi da bi se morala poslužiti istim sredstvima kao i Terlecki, za što je preduvjet bila skrb za rusinske kaludere, koji bi se, zahvaljujući osiguranim sredstvima za izdržavanje, lakše posvetili dušobrižničkom poslu. Kardinalima je preporučio da se na školovanje u rusinski seminar pošalju vlaški mladići skloni učenju, jer će nakon završetka naobrazbe biti najprikladniji za svećeničku službu među krajišnicima. Pozivajući se na Terleckijeve podatke, odbacio je tvrdnje da su krajišnici prema Terleckom iskazivali mržnju. Rusin Nikola nije bio sklon dodijeljivanju koadjutora s pravom naslijeđivanja marčanske biskupske stolice ostarjelom biskupu Simeonu, jer je to moglo izazvati nemire među krajišnicima. Držao je da bi poslije Simeona za biskupa trebalo odrediti jednog Rusina grkokatolika, jer se o Maksimu Predojeviću znalo samo da je s ostalim krajišnicima odlazio u tursku Krajinu po plijen, a njegova vjerska stajališta nisu bila poznata. Prije poduzimanja bilo kakvih koraka predložio je da bi spomenute krajeve trebao

Predojevića, u izvorima zasad nema dovoljno podataka da bi se taj zaključak, koji se nalazi samo u spomenutom isusovačkom rukopisu, mogao i potvrditi. Opširnije: J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 412.-415.; R. LOPAŠIĆ, *Monumenta ecclesiae graeco-orientalis*, A-I, 13., 14., 15.; A-III, 13.; A. IVIĆ, "Marčanska episkopija", 160.-162.; J. RADONIĆ, *Rimska kurija i južnoslovenske zemlje*, 68.-69.

⁹⁶ Nepoznati bi patrijarh mogao biti ohridski patrijarh Abraham, nadbiskup Justinijane Prime, kojeg je spomenuo apostolski nuncij Giovanni Battista Pallotto u pismu kardinalu Antoniju Barberiniju 13. III 1632. godine. Opširnije: M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 170.-171.

⁹⁷ M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za Propagandu vere*, 175.-178.

vizitirati neki biskup, čija je biskupija smještena tik uz Krajinu, koji je već ranije mogao pratiti događaje među krajišnicima.⁹⁸

Iz raspoloživih vatikanskih izvora nije poznato kako je papa Urban VIII. reagirao na prijedlog rusinskog grkokatoličkog svećenika Nikole, ali je već u siječnju 1633. godine Propaganda dobila izrazito negativno izvješće bosanskog biskupa Ivana Tomka Mrnavića o pravoslavnim kršćanima iz Zagrebačke biskupije s imenom novog kandidata za marčanskog biskupa. Mrnavić je u izvješću istaknuo da je u Zagrebačkoj biskupiji živjelo 40.000 "raskolničkih duša srpske nacije", koje su općenito zvali "Vlasima", a koji su prije 40 godina naseljeni iz "turske države". Bili su potpuno vjerski neobrazovani i imali biskupa Simeona, zvanog biskupom "Britanije", kojeg je Mrnavić osumnjičio da je ostao pravoslavac, bio pohlepan i naplaćivao krštenje, ispovijed, potvrdu., sklapanje brakova, i sprovode, pa su i drugi svećenici bili neobrazovani. Od njih nije bio ništa bolji ni Maksim, kaluđer koji je uživao najveći ugled, a pravoslavni svećenici su vjenčali za novac, prodavali svećeničke redove i zabranjivali vjernicima pohađanje katoličkih crkava i obreda. Zbog tih je činjenica Mrnavić kao mogućeg marčanskog biskupa predložio Longina Brankovića, "biskupa Vlaha u Jenopolju i Lipi", u ugarskoj Krajini, koji je bio sjedinjen s Rimom i ispunjavao uvjete Katoličke crkve, a jednog je od kandidata za marčanskog biskupa, nepoznatog ohridskog arhiepiskopa, označio samo prividnim unijatom. Međutim, njegov prijedlog očito nije prošao, jer je u drugom izvješću iz lipnja 1633. godine izrazio žaljenje što je vladar marčanskim biskupom proglasio Maksima Predojevića, koji zbog neuljudenosti, neobrazovanosti i neiskazivanja pobožnosti kakva se očekivala od budućeg biskupa nikako nije zasluživao to mjesto.⁹⁹

U to je vrijeme i Propaganda raspravljala o popunjavanju Marčanske biskupije, pa je 13. lipnja na temelju mišljenja kardinala Ubalda o postavljanju novog biskupa, koji bi bio koadjutor ostarelog Simeonu, za kojeg je predložen grkokatolički Rusin Nicefor, obrazovan u Rimu, izdan nalog apostolskom nunciju u Beču Ciriacu Rocciju da provjeri kakvo je mišljenje o tome ima vladar Ferdinand II., te da javi Rimu koje bi prepreke ovom planu trebalo što prije otkloniti. Istog je dana Propaganda zabilježila da je Rusin Nicefor pristao da bude imenovan marčanskim biskupom, i to na nagovor rektora Grčkog kolegija oca Tarkvinija, njegova ispovjednika i ostalih Rusina iz kolegija, pa je bečkom nunciju predloženo da bi vladar morao zapovijediti krajiškim zapovjednicima da nagovore Simeona da sam zatraži koadjutora s pravom nasljedstva nakon njegove smrti. Nuncij je ujedno morao zahtijevati dodjeljivanje određenog beneficija za novog biskupa, jer obojica nisu mogla živjeti od prihoda same biskupije. Ferdinand II. bio je zadovoljan prijedlogom Rima, no 28. kolovoza iste godine slabo poznati svećenik Ivan Dalmatinac iz Zagreba obavijestio je Propagandu da se biskup Simeon zbog starosti i nemoći odrekao biskupije u korist kaluđera Maksima, koji je s pismenom potvrdom Simeonova odreknuća pošao "pravoslavnom carigradskom patrijarhu na potvrdu", a kad ju je dobio, namjeravao se uputiti u Rim samo da stekne godišnju plaću od 500 dukata na Dvoru, a ne da prihvati pokornost Svetoj Stolici. Ivan je upozorio da ga u Rimu moraju odbiti, jer je o tom problemu razgovarao i s zagrebačkim biskupom i s isusovcima, pa prefekt Propagande Barberino ne bi smio dopustiti da u Zagrebačkoj biskupiji i Slavonskom Kraljevstvu postoje dva biskupa, katolički i "grčki ili raskolnički".¹⁰⁰

Raspravljanje o mogućem Simeonovu nasljedniku nastavilo se i početkom listopada, kad je Propaganda, saznajući da Maksim Predojević želi biti proglašen biskupom, tražila od nuncija

⁹⁸ M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 180.-181.

⁹⁹ M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 192.-193., 202.-203.

¹⁰⁰ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 92.

Roccija da na dvoru ubrza imenovanje Rusina Nicefora za marčanskog biskupa. Nuncij je 12. listopada javio Propagandi da se kraljev nalog ministrima za "Vlašku" o prisiljavanju Simeona da prihvati koadjutora nije mogao provesti zbog odbijanja zapovjednika Varaždinskog generalata Schwarzenberga da ga provede, jer je vladar još 1630. Simeonovim nasljednikom imenovao Maksima Predojevića. Schwarzenberg je strahovao da bi bilo kakva promjena postojećeg stanja bila vrlo opasna jer je Maksim počeo biskupovanje još u vrijeme nuncija Pallotte, a kad je Simeon odstupio, Schwarzenberg mu je dao "brachium saeculare", odobrenje svjetovne vlasti da zasjedne na marčansku stolicu. S druge je strane nuncij izrazio bojazan da će između Rima i Beča izbiti nesuglasice jer prema kanonskim propisima Simeon nije smio odstupiti bez odobrenja Rima, a ni Maksim Predojević nije mogao biti uveden u Marčansku biskupiju kao njezin biskup bez potvrde Svete Stolice. Međutim, nuncij Rocci nije mogao ništa učiniti na dvoru jer je vladar bio odsutan, ali je upozorio Propagandu da ako se Maksim pojavi u Rimu glede posvete i potvrde, što je obećao Ferdinandu II., treba naći razloge za njegovo odbijanje. Na temelju nuncijeve obavijesti Propaganda je 10. I. 1634. odlučila da Maksim Predojević u Rimu neće biti potvrđen marčanskim biskupom, nego da će mu se tako dugo uskraćivati potvrda dok se to mjesto ne dodijeli Rusinu Niceforu, koji bi kao primjeran bogoslov krajišnike mogao odvratiti od pravoslavlja.¹⁰¹

Iz 1633. godine potječe i Propagandin dokument posvećen "vlaškoj ili uskočkoj" (Marčanskoj) biskupiji, u kojem je nepoznati autor iznio prijedloge načina sjedinjenja pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom. Propagandi je predloženo da na bečkom Dvoru isposluje zabranu dolaska kaluđera koji su bježali "iz Grčke", i među krajišnicima izazivali bunt i nered, a da se onaj đakon (sastavljač dokumenta vjerojatno je mislio na Maksima Predojevića!), koji je težio za biskupijom, ili odstrani iz tih krajeva, ili mu je vladar morao zapovijediti da šuti, jer je širio vijesti da mu je Ferdinand II. već nagovijestio mogućnost stjecanja biskupije, čime je mogao uznemiriti krajišnike i omesti planirani sjedinjenje. Vladar je trebao zapovijediti krajiškim zapovjednicima da bi novi biskup morao sudjelovati na svim krajiškim skupovima i vijećanjima kao pravi član vlaške zajednice, kojemu pripada i uglednije mjesto, i bez čije suglasnosti ni jedan zaključak ne bi bio valjan. Vojvodama ili kapetanima (autor poistovjećuje ta dva pojma!) trebalo je preporučiti da novog biskupa dočekaju s dužnim uvažavanjem i iskažu mu naklonost, za pomoć novom biskupu trebalo se obratiti i isusovačkom generalu, koji bi morao zapovijediti članovima bečkog isusovačkog kolegija da novom vlaškom biskupu pruže pomoć preko osnivanja samostana za kaluđere bazilijance iz tih krajeva u Zagrebu, što je morao pomoći sam vladar, uz određivanje sredstava za izdržavanje, a oci isusovci novom biskupu bi uvijek bi trebali savjetom priskočili u pomoć. Novom biskupu je trebalo odrediti i određeni dohodak, a budući da su se mise kod pravoslavnih više pjevale, a vrlo rijetko čitale, novom je biskupu trebalo osim đakona odrediti i nekoliko kantora i barem dva pateja, od koji bi jedan bio njegov ispovjednik, a drugi bi se bavio učilištem.¹⁰²

Propaganda je dobila još dva prijedloga o mogućem koadjutoru biskupa Simeona u Marči. Prvi je 1633. godine poslao neimenovani zagrebački kanonik, koji je u vrlo štucrom pismu naveo da je u Hrvatskoj bilo 70.000 Vlaha, zbog kojih bi i katolici s vremenom mogli postati "zaraženi raskolom" ako se nešto ne učini, pa je za koadjutora predložio Vlaha Lucijana Kancinelića, devetnaestogodišnjaka koji je studirao u Rimu, i poznao pismo. Drugi je prijedlog potekao 1635. godine od Josipa Velamina Rutskog, ranijeg zagovornika misionarskog rada Metodija Terleckog u Krajini, koji je u kolovozu 1635. godine izvijestio Propagandu da je za pravosla-

¹⁰¹ J. ŠIMRAK, *De relationibus Slavorum Meridionalium*, 93.-94.; M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 204.-208., 218.-219.

¹⁰² M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 221.

vne kršćane u Hrvatskoj, koje je nazvao "Rascianima, Vlasima ili uskocima", odredio biskupa Longina Brankovića, nekadašnjeg pravoslavnog episkopa grada Jenopolja (Lipe prema vati-kanskim dokumentima), smještenog u Transilvaniji, i da mu je dodijelio dva misionara, a od pape je zatražio potvrdu novog biskupa. Rutski je napomenuo da Branković nije znao latinski jezik, niti su mu bile poznate kontroverzije između katoličkih i pravoslavnih teologa, ali najveći je problem bio nedostatak sredstava za Brankovića i njegovu pratnju - dva patera, prezbitera i đakona, pa je nastojao pomoć dobiti i od ugarskog kardinala Pazmanyja i bosanskog biskupa Mrnavića, koji su trebali od Ferdinanda II. zatražiti materijalnu pomoć za Brankovića. Propaganda je o tom prijedlogu raspravljala 10. XII. 1635. i zaključila da je inkorporacijabivše biskupije Longina Brankovića u rusinski sjedinjeni provincijalat bilo vrlo osjetljivo pitanje, koje bi moglo imati različite posljedice, zbog čega je bilo nužno održati posebni zasjedanje Propagande. No, kako o takvom zasjedanju u izvorima iz kasnijeg razdoblja nema podataka, može se zaključiti da ni ova inicijativa nije postigla zadovoljavajući ishod.¹⁰³

Međutim, sve moguće rasprave o postavljanju odgovarajućeg grkokatoličkog koadjutora prvom marčanskom biskupu Simeonu postale su bespredmetnima kad je zagrebački biskup Franjo Ergelski (1628.-1637.) u izvješću upućenom Svetoj Stolici 1634. godine naveo da je "nedavno" preminuo marčanski biskup Simeon, biskup "Britanije", sjedinjen s Katoličkom crkvom u vrijeme pape Pavla V., i da je na njegovo mjesto postavljen kaluder koji se nalazio među "raskolnicima u Turskoj", a pred vladarem se odrekao raskola i krivovjerja, i postao "vlaškim biskupom". Ergelski je naveo da se taj kaluder (misli na Maksima Predojevića!) nešto ranije, 1633. godine, sjedinio s Katoličkom crkvom, ali da je Vlasima upravljao kao vikar zagrebačkog biskupa, te je zamolio Rim da pokuša na bečkom Dvoru izboriti pravo da mu Vlasi plaćaju barem desetinu i priznaju ga svojim biskupom. U izvješću se Ergelski potužio na "drskost" Vlahu, kojih je bilo oko 5000 domova, a odbili su mu se pokoravati kao biskupu i zemaljskom gospodaru, jer su se pouzdavali u zaštitu krajiških zapovjednika ("Nijemaca"), ustrajali u pravoslavlju i ugrožavali njihove katoličke susjede, a napomenuo je da je prije četiri godine među Vlahe došao navodni "carigradski arhimandrit", te dvije godine kasnije i neki arhiepiskop, pod izlikom da će ih potaknuti na sjedinjenje s Katoličkom crkvom, a zapravo su širili pravoslavlje i nagovarali Vlahe na povratak u Osmansko Carstvo. No, iako se Rimu žalio da je onaj dio Zagrebačke biskupije, koji su zauzeli Vlasi, prepun pravoslavnog svećenstva koji odbijaju njegovu jurisdikciju, te da mu je njemački zapovjednik zabranio vizitiranje krajiškog područja, a Vlasima plaćanje desetine, biskup Ergelski nije, osim pokušaja da preko Svete Stolice ostvari svoja prava, iznio ni jedan drugi prijedlog kojim bi se ti problemi riješili.¹⁰⁴ Primjedbe zbog neometanog djelovanje pravoslavnih svećenika među krajišnicima iznijete su i na biskupskoj sinodi održanoj od 19. do 21. VI. 1634. u Zagrebu, na kojoj je istaknuto da svećenstvo i monasi "Vlahu ili Rašana" grčkog obreda, koji su naseljeni u Zagrebačkoj biskupiji, dijele sakrament ženidbe katolicima po drugom običaju i obredu, pa ih je trebalo opomenuti da to ne smiju činiti katolicima, što im je trebao objasniti i marčanski biskup.¹⁰⁵

¹⁰³ M. JAČOV, *Spisi Kongregacije za propagandu vere*, 221., 229.-237., 245.-249. Longina Brankovića posvetio je carigradski patrijarh Ćiril, ali je zbog progona kalvinista morao pobjeći iz svoje biskupije u Transilvaniji, ispovijedio je katoličku vjeru pred bosanskim biskupom Mrnavićem i 1. VIII. 1635. prihvatio uniju u Minsku, u nazočnosti grkokatoličkog nadbiskupa Polocka i kijevske metropolita, nakon čega je u Rimu prihvatio pokornost papi kao Kristovu namjesniku. Brankovića su tijekom boravka u Beču tamošnji grkokatolički kaluderi bazilijanci nagovorili da kao grkokatolički biskup, pod carskom zaštitom, nastavi djelovanje među krajišnicima, radi čega je i boravio kod Ruskog tri mjeseca.

¹⁰⁴ A. MATANIĆ, "Izvještaji zagrebačkih biskupa i nadbiskupa", 117.-126.

¹⁰⁵ D. FARLATY, *Illyricum sacrum*, V., 568.; "Constitutiones sxnodales ecclesiae Zagrabienensis pro clero dioecetano recussae et extractu notabiliorum pro iure ecclesiastico novissimo conciliorum ecclesiae Hungaricae e collectione Peterfiana adauctae iussu et autoritate excellentissimi ac reverendissimi domini Maximiliani Verhovacz", Zagrabiae, typis Novoszelianis, 1805., 133.-134.

Zagrebački je biskup Franjo Ergelski preminuo 1637. godine, i do kraja biskupovanja zaokupljalo ga je pitanje podložnosti krajiškog stanovništva vlasti zagrebačkog biskupa i hrvatskih staleža. Krajiški vojni zapovjednici su doduše tvrdili da su zahtjevi zagrebačkog biskupa opravdani, ali nisu željeli prisiliti krajišnike na plaćanje crkvene desetine, naročito ne silom, pa su saborskim poslanicima na Ugarski sabor 1634. godine staleži preporučili da traže izglasavanje članka kojim se poništavaju "Statuta Valachorum", jer su bili štetni za hrvatsko plemstvo i cijelo Kraljevstvo. Interese Zagrebačke biskupije u to je vrijeme branio Benedikt Vinković, koji je 1637. naslijedio Ergelskog, a 1635. godine radio s članovima vlašskog povjerenstva kao biskupov predstavnik. Pregovori su doživjeli neuspjeh zbog toga što staleži nisu odustajali od zahtjeva da im Vlasi budu podložni i u civilnom i u vojnom pogledu, iako je Vinković upozoravao Ergelskog da se zadovolji s civilnom jurisdikcijom, jer je vladar nastojao zadržati vojnu jurisdikciju nad Vlasima. Budući da je Sabor i dalje zahtijevao punu jurisdikciju nad Vlasima, i podvrgavanje Slavonaca, Predavaca i podložnika prebjeglih u Krajinu pod vlast staleža, ponovno pokretanje rada povjerenstva otešlo se do 1639. godine, za vladavine Ferdinanda III., kad je na čelu Zagrebačke biskupije bio Benedikt Vinković. On je istom žustrinom kojom se zalagao za rješavanje vlašskog pitanja počeo u Beču i Rimu djelovanje protiv marčanskog biskupa Maksima Predojevića, držeći ga samo prividnim unijatim i zagovornikom održanja pravoslavlja u Krajini, kojega je je u Marči trebao zamijeniti pravi grkokatolik.¹⁰⁶

6. Zaključak

Posvećenjem grkokatoličkog marčanskog biskupa Simeona Vratanje u Rimu 1611. godine i njegovim imenovanjem arhimandritom samostana sv. Mihaela Arkandela u Marči, na teritoriju Varaždinskog generalata, utemeljena je grkokatolička Marčanska biskupija, čime je napravljen početni korak prema uniji (sjedinenju) s Katoličkom crkvom pravoslavnih kršćana nasaljenih u Ugarsku i Hrvatsku početkom 17. stoljeća. Malobrojni sačuvani izvori o prvom marčanskom biskupu Simeonu ne pružaju detaljniji uvid u okolnosti i motive koji su dotad pravoslavnog episkopa Simeona naveli na prihvaćanje unije u Rimu 1611. godine, niti potvrđuju uvriježeno mišljenje o postojanju organiziranog unijatskog pokreta u Varaždinskom generalatu početkom 17. stoljeća i masovnom prihvaćanju unije u proljeće 1611. godine u Marči, a prve su detaljnije opise vjerskih prilika među krajišnicima Vojne krajine pružila tek izvješća katoličkih prelata i vojnih zapovjednika s kraja Simeonova biskupovanja, između 1625. i 1630. godine, nastala na poticaj Rimske kurije. Ta su izvješća pokazala da unija ni izdaleka nije postigla uspjeh kakav su očekivali predstavnici Rimske kurije, već da su zahvaljujući tolerantnom držanju vojnih vlasti na krajiškom području slobodno djelovali pravoslavno svećenstvo i kaluđeri, jurisdikcijski podređeni pečkim patrijarsima, koji su imali veliki utjecaj na krajiško pučanstvo, da su se među njima nalazili i katolički svećenici koji su izbjegavali kazne zbog povrede crkvene discipline, te da prvi marčanski biskup Simeon nije postigao očekivane rezultate glede sjedinjenja pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom. Prema procjenama katoličkih prelata koji su se oslanjali na izvješća grkokatoličkog kaluđera Metodija Terleckog neuspjehu unije je pridonijelo i Simeonovo nedostatno obrazovanje za zadaću koja se od njega očekivala, pa je Sveta Stolica ovo stanje pokušala promijeniti pritiskom na Bečki dvor, kojem je predložila protjerivanje pravoslavnog svećenstva iz Krajine da bi se spriječio utjecaj crkvene hijerarhije Pečke patrijaršije na krajiško pučanstvo, te podizanje katoličkog učilišta za odgoj svećeničkog podmladka, koji bi nakon školovanja preuzeo svećeničku službu u Krajini. Međutim, bečki Dvor zbor ratne situacije u Europi i spora s hrvatskim staležima i zagrebačkim biskupima

¹⁰⁶ K. DOČKAL, *Hrvatski kolegij u Beču*, 38, 52., 73.-74., 92.-93.; J. ŠIMRAK, "Povijest Marčansko-svidničke eparhije", 418., bilj. 3.; Z. KUDELIC, "Izvješće zagrebačkog biskupa Benedikta Vinkovića", 153.-179.

glede podvrgavanja krajišnika koji su naselili posjede Zagrebačke biskupije i plemstva njihovoj vlasti, nije bio spreman zaoštriti stanje u Krajini nepopularnim odlukama koje su mogle izazvati nemire. Među takve mjere ubrajala se i unija s Katoličkom crkvom, koju su krajišnici, zbog uloge zagrebačkih biskupa u tim zbivanjima, poistovijećivali s pokmećivanjem i kršenjem obećanja o slobodnom ispovijedanju vjere, dobivenim od vojnih vlasti prilikom naseljavanja. Ferdinand II. stalnim je odugovlačenjem donošenja konačne odluke glede restitucije Vlaha odgađao rješenje tog problema, a zahtjev rimske kurije riješio 1627. godine odbijanjem prijedloga o protjerivanju pravoslavnog svećenstva, podizanju katoličkog učilišta za krajišku mladež i o vizitiranju Krajine, predloživši izbor osobe sklone Katoličkoj crkvi koja bi zamijenila Simeona među samim Vlasima, jer ga zbog starosti i manjkava obrazovanja u Rimu više nisu držali pogodnim za provođenje unije pravoslavnih krajišnika s Katoličkom crkvom. Rimski kurija morala je prihvatiti ovo rješenje zbog političkog okruženja u kojem se Monarhija nalazila, ali držala ga je samo privremenim, i istovremeno je među grkokatoličkim rusinskim kaluderima bazilijancima nastojala pronaći odgovarajućeg koadjutora koji bi naslijedio marčanskog biskupa Simeona nakon njegove smrti. Tom rješenju je bio sklon i bečki Dvor, koji je podržavao provođenje unije prema prijedlogu grkokatoličkog kaludera Metodija Terleckog - slobodnom uporabom crkvenoslavenskog jezika, istočnog obreda i običaja istočnih kršćana, koji su se trebali prilagoditi propisima Katoličke crkve, za razliku od rimokatoličkih biskupa, koji su zagovarali podvrgavanje pravoslavnih kršćana njihovoj jurisdikciji, potpuno napuštanje običaja i tradicije istočnih crkava i prihvaćanje latinskog (zapadnog) obreda. Međutim, sve rasprave o mogućem nasljedniku ostarjelog marčanskog biskupa Simeona razriješio je bečki Dvor imenovanjem dotadašnjeg arhimandrita Maksima Predojevića novim marčanskim biskupom u svibnju 1630., nakon što je sam Simeon dobrovoljno odstupio s biskupskog mjesta. Ferdinand II. nije tražio niti se obazirao na mišljenje Rimske kurije i zagrebačkog biskupa Franje Ergelskog o prikladnosti Maksima Predojevića za biskupsko mjesto, već se pozvao na patronatsko pravo Habsburgovaca kao ugarskih kraljeva koje im je omogućavalo imenovanje biskupa u deset ugarskih biskupija. Iz isprave dodijeljene Maksimu Predojeviću vidjelo se da je bečki Dvor novog marčanskog biskupa potvrdio na prijedlog samih krajišnika i podršku krajiških vojnih zapovjednika. Rim nije sve do 1632. godine bio upoznat s ustoličenjem novog marčanskog biskupa. Pokušaj Propagande da privoli Ferdinanda II. na promjenu odluke i odluči se za provjerenog grkokatolika nije uspio, jer je vladar uvažio argumente zapovjednika Varaždinskog generalata Schwarzenberga o neizvedivosti tog plana zbog opasnosti da bi promjena vladareve odluke mogla izazvati krajišku pobunu, pa je Propaganda odlučila da će posvećenje i potvrdu Maksima Predojevića u Rimu odgadati sve dok se ne ukaže prilika da se na njegovo mjesto postavi prikladna osoba koja je bila istinski grkokatolik. Prvi marčanski biskup Simeon živio je sve do 1634. godine, ali nije imao nikakva utjecaja na krajišnike glede mogućeg širenja unije, jer je njegov nasljednik Maksim Predojević, prema suvremenim izvorima, otvoreno zagovarao pravoslavlje i protivio se utjecaju Katoličke crkve u Krajini, održavao veze s pečkim patrijaršima i poticao krajišnike da zauzimaju napuštene plemićke posjede i suprotstave se nastojanju hrvatskih staleža da obnove vlast u Krajini. Zagrebački biskup Franjo Ergelski, njegov suvremenik, držao je tijekom biskupovanja važnijim riješiti pitanje restitucije Vlaha, te ga nije zaokupljalo pitanje Maksimova stvarnog ili prividnog prihvaćanja unije, odnosno veza s Pečkom patrijaršijom. To je pitanje pokrenuo tek njegov nasljednik Benedikt Vinković, koji je tijekom kratkotrajnog biskupovanja od 1637. do 1642. godine učestalim intervencijama u Rimu i Beču nastojao promijeniti dotadašnji neovisni položaj marčanskih biskupa i pretvoriti ih u vikare zagrebačkih biskupa za kršćane grčkog obreda u Zagrebačkoj biskupiji, što je zapravo nagovještavalo moguće sužavanje jurisdikcijskog područja i gubitak neovisnog položaja marčanskih biskupa.

Simeon (1611-1630) - The first uniate bishop of Marča

The article explains the facts about Simeon Vratanje who was nominated and inaugurated as the first Uniate bishop of Marča in Rome in 1611. It also covers the influence of Uniate church among the Orthodox inhabitants (Vlachs) of the Croatian-Slavonian Military border during Simeon's prelacy. Analyzing the available sources about Simeon's prelacy, the author concludes that Orthodox population of the Military border did not accept Eastern-Rite in the spring of 1611, as some historians have previously claimed. Instead, first elaborate reports, made on the initiative of the Catholic church between 1625 and 1630, suggest that the introduction of Eastern-Rite was not successful and bishop Simeon did not have significant influence over the Orthodox population in the Military border. This population remained under the strong influence of the Orthodox clergy and Peć Orthodox patriarchate. Catholic church hierarchy in Rome proposed to the authorities in Vienna that all Orthodox clergymen should be expelled from the Military border. They also proposed that elderly bishop Simeon should be replaced by a new Uniate bishop. Vienna rejected these proposals fearing the rebellion of the Orthodox population of the Military border which considered the introduction of the Eastern-Rite as a violation of their right to religious freedom and also as an attempt to turn them into serfs of the bishop of Zagreb and Croatian nobility. The Emperor Ferdinand II attempted to solve this problem by electing a member of the Orthodox clergy to the position of the Uniate bishop. Aware of the political circumstances, the Catholic church accepted this proposal, but it suggested that the new Uniate bishop should come from Ruthenian Uniate monks of the Basilian order. Despite this, in May 1630 and after Simeon had voluntarily retired, Ferdinand II appointed Maksim Predojević (archimandrite of the Marča monastery) as a new Uniate bishop. This decision was made without the agreement of the Catholic church and bishop of Zagreb Franjo Ergalski. The Emperor used right of the Habsburg rulers to appoint bishops in ten Hungarian dioceses and appointed Predojević after he was recommended by the Military border officers. The Catholic church in Rome found out about Predojević's appointment in 1632, but it refused to consent and inaugurate him. They considered Predojević to be an enemy of the Eastern-Rite and hoped that he would soon be replaced by an Uniate bishop. The first bishop of Marča Simeon died in 1634. His attempt to spread Eastern-Rite had no influence over the Military border population. Predojević openly opposed the Eastern-Rite and supported the Orthodox church. Between 1637 and 1642 the bishop of Zagreb Benedikt Vinković, who succeeded Franjo Ergalski, tried to influence Vatican and Vienna to replace Predojević. Vinković also suggested that future Marča bishops should be subjugated to the Zagreb diocese, as their vicar for Eastern-Rite.